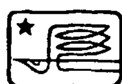
A. Janulaitis

MIKALOJUS AKELAITIS

A. Янулайтис

МИКАЛОЮС АКЕЛАЙТИС

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS ISTORIJOS INSTITUTAS
A. JANULAITIS: MIKALOJUS AKELAITIS
VILNIUS — MINTIS — 1969
ACTA HISTORICA LITUANICA III

A. Janulaitis

MIKALOJUS AKELAITIS

J. Jurginis:

ĮVADAS

Iš baudžiauninkų kilusiam inteligentui, koks buvo Mikalojus Akelaitis (1829—1887), labai nesisekė. Likimo deivė stačiai neverpė jo gyvenimo siūlo. M. Akelaitis buvo poetas, beletristas, istorikas, kalbininkas, tačiau amžininkai ir palikuonys rašytoju ir mokslininku jo nepripažino. Matyt, todėl, kad tarp to, kiek jis parašė ir kiek atspausdino, buvo didelis skirtumas. 1885 m. Peterburge išėjo Vytauto slapyvardžiu pasirašyta 49 psl. jo knygelė, skirta lietuvių tautos praeičiai (Rzut oka na starożytność narodu litewskiego. Napisał Vytautas), o rankraštyje liko 387 psl. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aprašymas (Opisanie W. X. Litewskiego, 1862), už kurį, patekusį į Paryžiaus Lenkų biblioteką, jis gavo 1600 frankų premiją. Kur dabar yra šis rankraštis, nežinia.

M. Akelaitis parašė didelį 300 lankų lietuvių—lenkų kalbų žodyną (Słownik litewsko-polski), kuris nuo 1859 m. pradėjo keliauti per svetimas rankas ir nežinia kur neatspausdintas atsidūrė. Panašiai atsitiko ir su lyginamuoju lietuvių kalbos su slavų, graikų, gotų, lotynų ir sanskrito kalbomis žodynu (Słownik litewski porównawczy z językami: słowiańskim, greckim, gockim, łacinskim i sanskryckim), patekusiu į užsienio bibliotekas. Jis parašė Lietuvių kalbos gramatiką (Gramatyka języka litewskiego. Głosownia. Napisał Mikołaj Akielewicz), kuri išėjo Poznanėje 1890 m. Lietuvių liaudies pasakų rinkinys, rankraštyje bekeliaudamas, pateko į Jono Basanavičiaus rankas ir buvo panaudotas veikale „Levas lietuvių pasakose". M. Akelaitis domėjosi ir lietuvių mitologija; jo rašinys „Žodelis apie lietuvių dievus" (Słówko o bogach litewskich), atspausdintas „Biblioteka Warszawska" (1858, t. III) ir pakartotas J. Lelevelio (1786—1861) knygoje „Pisma rozmaite" (1863) kita antrašte (Spis bogów żmudzkich), iš ten buvo perspausdintas ir atskirai išleistas, tik be auto-

riaus pavardės. Tame rašinyje M. Akelaitis komentuoja ir pataiso Teodoro Narbuto (1784—1864) „Lietuvių mitologiją“ (Mitologja litewska), išėjusią 1835 m. M. Akelaitis — lietuviškų elementorių autorius. Jo „Lamentorius arba pradžia mokslo sudeta mažiems wajkelams“ (59 psl.) pirmą kartą buvo atspausdintas Vilniuje 1860 m. Tais pačiais metais pasirodė du jo elementoriaus sutrumpinti leidimai: vienas 22, kitas 31 psl. Jie buvo perspausdinti 1867 ir 1872 m.

M. Akelaitis buvo mokslininkas. Bet kadangi apie mokslininką sprendžiama ne iš to, ką jis parašė, bet iš to, ką jis paskelbė spaudoje, M. Akelaitis liko mažai kam žinomas. Feodalinėje kultūroje iškilti savo darbais valstiečiui buvo beveik neįmanoma. Dėl to jam likimo deivė ir nebuvo palanki.

M. Akelaitis lenkų ir lietuvių kalbomis parašė krūvą eilėraščių, kurių vos vienas kitas buvo atspausdintas. Rankraštyje liko Kristijono Donelaičio „Metų“ vertimas į lenkų kalbą, taip pat ir lenkiškas „Iliados“ vertimas. Iš lietuviškai parašytų ir atspausdintų eilėraščių plačiausiai žinoma Vilniuje išleista poema „Jo Milestaj Szwiesiausiam Ciesoriuj Alexandruj II, Wieszpacziuj wissos Rosijos“ (1858), kuri garbės jam nedaro. Ji parašyta Lietuvos dvarininkams stengiantis įsiteikti carui jo lankymosi Vilniuje proga. Tačiau, praėjus porai metų, M. Akelaitis pasijuto suklaidintas, ir caro valdžia gaudė jį kaip valstybinį nusikaltėlį.

M. Akelaitis bandė savo plunksną ir dramaturgijoje. 1859 m. parašė komediją „Dievo skirtoji žmona“ (Żona od Boga przeznaczona), kurią pristatė konkursui. Komedija ne tik nelaimėjo premijos, bet dargi liko neatspausdinta.

Iš jo beletristinės kūrybos į lietuvių literatūros istoriją pateko Jono Chodzkos (1777—1851) „Pamiętniki Kwestarza“ perdirbinys į „Kwestorius po Lietuwą važinedamas žmonis bemokinąsis“, atspausdintas Vilniuje 1860 m. Tai nedidelė 62 psl. apysaka, gana šabloniško to meto didaktinės literatūros siužeto. Valstiečio baudžiauninko sūnus Jonas nori, bet neturi iš ko mokytis. Atvyksta jis į Vilnių ir ketina pasidaryti kunigu, bet susirgęs patenka į vienuolyną, kur jį slaugo kvestorius — vienuolis, renkąs iš žmonių išmaldą,— ir papasakoja jam savo patyrimus iš kelionės po Lietuvą. Tas valstietiškos kilmės Jonas susižavi kvestoriaus pasakojimu, pasveikęs ima keliauti po Lietuvą ir skleisti paprastiems žmonėms mokslo bei visokias kitas žinias. Akelaičio kvestorius — religingas švietėjas, nekeliąs jokių socialinių klausimų tuo metu, kai Lietuva buvo didžiausių valstiečių bruzdėjimų išvakarėse. Literatūrinėje savo veikloje M. Akelaitis stovėjo toli nuo pažangiųjų socialinių to meto idėjų. Jis buvo klasinio dvarininkų ir valstiečių susitaikymo šalininkas. Jo pažiūros — konserva-

2

tyvios. M. Akelaitis, kaip rašytojas, įėjo į lietuvių literatūros istoriją ir susilaukė įvertinimo. Jo „Kvestorius“ turėjo teigiamos reikšmės literatūrinės lietuvių kalbos kūrimuisi. Jo žodynas gana grynas, stilius lengvas, sklandus. Jam sekėsi kurti ryškius gamtos ir kaimo buities vaizdus. Šio perdirbinio, skirto valstiečiams skaityti, stilius yra ne tiek liaudies šnekamasis, kiek knyginis, literatūrinis.

M. Akelaičio elementoriuje (1860) šalia skiemenavimo, maldų, giesmių yra ir didaktinis apsakymas, parašytas klausimų ir atsakymų forma. Jo prozos kūriniai, nors ir konservatyvios ideologijos, praturtino lietuvių literatūrą tuo, kad propagavo liaudies švietimą, smerkė neigiamus buities reiškinius, vaizdavo valstiečių gyvenimą [1].

M. Akelaitis buvo ir politinis veikėjas: kurstytojas prieš caro valdžią ir 1863 metų sukilimo dalyvis. Šios jo veiklos paminklais yra vienas eiliuota forma, kitas proza parašyti atsišaukimai „Pasaka Senelio“ ir „Gromata Wylniaus Senelio“, dėl kurių ketinimo atspausdinti Klaipėdoje M. Akelaitis turėjo bėgti iš Lietuvos, ir laikraštis „Žinia apej Lenku wajna su Maskolejs“, pradėtas leisti 1864 m. ir sustojęs dėl sukilimo pralaimėjimo. Pirmąjį šio laikraštėlio numerį sudarė vieno Čiuoderiškių Mikalojaus (Akelaičio) atsišaukimas —„Mieli mano Kumaj, Prietelej, Susiedaj ir Pažistami“. Atsišaukimuose M. Akelaitis agitavo valstiečius sukilti prieš caro valdžią, kuri apgavo valstiečius baudžiavos panaikinimo pažadais. Jis smerkė rekrutų ėmimą, sunkius mokesčius, despotizmą ir guodė valstiečius, kad caro valdžią nuvertę, jie susilygins su bajorais. Pradėtame leisti laikraštėlyje, skelbdamas žinias apie sukilimo eigą Kauno gubernijoje, jis norėjo pakelti valstiečių kovingumą Augustavo gubernijoje, kur pats buvo sukilėlių komisaro padėjėju. 1863 m. sukilime M. Akelaitis stovėjo ne radikaliose, o nuosaikiose pozicijose, nors pats didžiavosi savo valstietiška kilme ir po daugeliu dalykų pasirašinėjo Valstietis iš Marijampolės apskrities (Chłop z p-tu Maryampolskiego).

Politiniu požiūriu M. Akelaitis nepasižymėjo pažangumu, tačiau dėl savo tautiškos valstietiškos veiklos jis nusipelnė prideramą vietą lietuvių kultūros istorijoje. Ne jis kaltas, kad didžioji dalis jo mokslo, literatūros ir publicistikos darbų liko nepaskelbta, atsidūrė už Lietuvos sienų, nebuvo rūpestingai saugoma, ir šiandien apie jų vertę ką nors tikra pasakyti gana sunku. Viena aišku: jo palikimas vertas rimčiausio mokslo ir kultūros istorikų dėmesio.

Didžiausias jo nuopelnas, kad išėjęs į inteligentus, neišsižadėjo savo valstietiškos, tuo pačiu ir lietuviškos kilmės ir visokiais būdais stengėsi

---

[1] Lietuvių literatūros istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 502—505.

šviesti savo klasės žmones spausdintu gimtosios kalbos žodžiu. Tuo jis padėjo atgyjančiai lietuvių raštijai. Įsidėmėtina dar ir tai, kad jo amžininkai lietuviai rašė žemaitiškai, o jis — pietvakariečių aukštaičių tarme, kuri po baudžiavos panaikinimo, plintant lietuvių raštijai, pasidarė literatūrinės kalbos pagrindu.

M. Akelaičio kvestorius, keliaudamas per žmones, materialistiškai aiškino kai kuriuos gamtos reiškinius, pavyzdžiui, žaibo susidarymą, žemės sukimąsi, mokė žmones dainų, smerkė girtavimą, skatino steigti mokyklas ir siekti mokslo. Visa tai veikė ano meto valstiečių sąmonę. Pati M. Akelaičio biografija duoda labai vertingos medžiagos klasinės sąmonės budimui pažinti. Supratęs, jog beprasmiška kreiptis į carą, jis ieškojo gerų didikų, kurie duotų pinigų lietuviškoms knygoms ir laikraščiams leisti. Spausdintu žodžiu būsianti skelbiama socialinė taika, o valstiečiai raginami pasitikėti savo ponais. Regis, nieko geresnio ir negalima buvo tikėtis. Ir vis dėlto dvarininkai nebuvo dosnūs M. Akelaičio sumanymams. Jie visai pagrįstai suabejojo, ar žadinant valstiečių tautinį sąmoningumą, nepabus ir klasinis. Raštingus valstiečius kokiomis nors politinėmis ir ypač opozicinėmis idėjomis paveikti daug lengviau, negu beraščius.

XIX a. pirmosios pusės lietuvių rašytojai ir kiti kultūros veikėjai buvo bajorų luomo žmonės. M. Akelaitis tarp jų užima atskirą vietą, jis juk iš baudžiauninkų kilęs valstietis.

M. Akelaitis autobiografijos nerašė. Žiupsnelį jo atsiminimų (Słówko z Maryampolszczyzny, Wspomnienia z lat młodocianych) atspausdino J. Javorskis („Kalendarz illustrowany na r. 1877“). Duomenų apie jį turėjo būti rašinyje „Notatki z wycieczek Litwina“, kurį M. Akelaitis 1858 m. pasiuntė A. Kirkorui (1818—1886) spausdinti, bet tas nespausdino. Žinių apie M. Akelaičio gyvenimą pateikė V. Goštautas 1890 m. išleistos Lietuvių kalbos gramatikos pratarmėje (Życiorys M. Akielewicza). Mirus M. Akelaičiui, lenkų emigracinėje spaudoje pasirodė nekrologai, kurių duomenimis naudojosi L. Uzienbla (Uzięblo, 1864—1942), M. Brenšteinas (1874—1938) ir kiti lenkų autoriai.

Pirmasis iš lietuvių į M. Akelaitį atkreipė dėmesį A. Kaupas (slap. Selimas), 1898 m. „Tėvynėje“ (JAV) Nr. 7—9 paskelbęs straipsnį „M. Akelaitis šviesoj laiškų pas Kraševskį“. Po to K. Grinius (slap. Varnas, 1866—1950) „Žodelį apie M. Akelaitį“ paskelbė „Varpe“ (1900 m., Nr. 9). Po pirmojo pasaulinio karo jo biografiją rašyti ėmėsi Augustinas Janulaitis (1878—1950). Rašinį „M. Akelaitis“ jis atspausdino „Švietimo Darbe“ (1920 m., Nr. 11 ir 12). Šiuo rašiniu vėliau naudojosi J. Tumas-Vaižgantas (1869—1933), V. Mykolaitis-Putinas (1893—1967) ir kiti lietuvių literatūros istorikai.

A. Janulaitis pradėtą darbą tęsė. Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje „Tauta ir Žodis" (III, 1925 ir IV, 1926) jis paskelbė didelį pluoštą M. Akelaičio laiškų, „Pasaką Senelio", „Gromatą Wylniaus Senelio", buvusius Muravjovo muziejuje Vilniuje ir „Žinia apej Lenku wajna su Maskolejs" iš fotokopijos publikavo „Karo Archyve" (I, 1925), pavadinęs publikaciją „Spausdintieji ir nespausdintieji 1863—64 m. sukilimo raštai".

A. Janulaitis tuo nepasitenkino ir duomenis apie M. Akelaitį rankiojo toliau. Susisiekė su jo vaikais, Prancūzijos piliečiais, su Lenkų biblioteka Paryžiuje, su Lenkų muziejumi Rapersvilyje, kur buvo saugoma nemaža M. Akelaičio raštų ir laiškų, ir savo darbą gerokai papildė bei išplėtė, tikėdamasis jį kada nors atspausdinti.

M. Akelaitis yra pasidaręs lietuvių grožinės literatūros personažu. V. Mykolaičio-Putino „Sukilėliuose" jo vardas minimas keletą kartų. Du kartus autorius suvedė jį su aistringu sukilimo organizatorium ir jo vadu kunigu Antanu Mackevičium (1828—1863), kilusiu iš bajorų. Viename pokalbyje M. Akelaičio rėmėjas dvarininkas Kudrevičius sutiko su A. Mackevičium, kad valstiečių galia milžiniška. Tačiau jie, Kudrevičiaus manymu, esą palaidi ir pakrikę, tai esanti kariuomenė be vado. „Jei norit, kad ji laimėtų, organizuokit ją ir veskit".

„Mackevičius pripažino, kad šis ponas sako teisybę, bet jis nukreipė žvilgsnį į visą laiką tylėjusį Akelaitį. Kunigas jau ne kartą pastebėjo, kad Akelaitis, karštai pritardamas sukilimo idėjai, vėsdavo, kai tik kas imdavo pulti ponus ir pasisekimo viltis remti valstiečiais. Kaip giliai buvo įsiėdusios bajoriškų pažiūrų rūdys į to „chlopo" sąmonę, nepaisant viso jo kaimietiško paprastumo!

O Akelaitis, kaip tyčia, tarsi patvirtindamas Mackevičiaus nuomonę, į Kudrevičiaus žodžius atsiliepė savo „Gromatos Vilniaus senelio" posakiais:

— Jei norim, ponai, sutelkti liaudies jėgas, vienykim jas apie bajorystės idealą ir eikim išvien su lenkais: „Ba su lenkais kaip sutiksim, šlėktomis bajorais liksim".

Jis nebaigė, pastebėjęs į save atkreiptą rūstų priekaištingą Mackevičiaus žvilgsnį". (1967 m. leid. p. 408)

Taip V. Mykolaitis-Putinas užbaigė kontrastingą dviejų skirtingų luomų sukilimo rengėjų susitikimo sceną. Joje vaizdu išreikšta visiems žinoma tiesa, kad valstietis M. Akelaitis buvo sukilėlis, bet nebuvo revoliucionierius. Iš to kartais daroma skubota išvada, kad M. Akelaitis gynęs dvarininkų reikalus ir 1863 metų sukilime rėmęs „baltuosius". Naujausiuose istorikų darbuose tokia išvada atmetama.

M. Akelaičio parašytos dvi — viena eilėmis, kita proza — senelio pasakos (pasakojimai) buvo politiniai atsišaukimai. Nors jų ir nepavyko atspausdinti, tačiau, matyt, jie plito nuorašais, nes į archyvus pateko keli egzemplioriai. D. Fainhauzas priskiria juos prie revoliucinės publicistikos [2]. Juose reiškiamas valstiečių, o ne dvarininkų požiūris į žemę, į jos nuosavybę ir į 1861 m. reformą. Stačiai sakoma, kad valstiečiai, paskelbti laisvais, nesutinka dar dvejus metus vilkti baudžiavos jungo. Dvarininkai stojo už valstiečių paleidimą iš baudžiavos be žemės, o Akelaitis propagavo, kad žemė turi tapti valstiečių nuosavybe ir kad jie ją gausią, eidami išvien su sukilusia Lenkija prieš caro valdžią. Agrariniu klausimu M. Akelaitis stovėjo ne dvarininkiškose, o valstietiškose pozicijose, nors jis nešaukė valstiečių stoti į socialinę kovą.

Dar daugiau M. Akelaičio rašytais atsišaukimais susidomėjo Z. Talvirskaja [3]. Be bendrųjų žinių apie M. Akelaitį, ji ilgiau sustoja prie ryšių tarp Akelaičio parašytų atsišaukimų, pavadintų senelio pasakomis, ir tarp nelegalios to paties laikotarpio baltarusių literatūros. Baltarusijoje buvo platinamos seno dėdės ir dviejų kaimynų hutorkos (pašnekesiai). Tarp M. Akelaičio senelio pasakų ir baltarusių hutorkų labai daug ne tik kompozicinio, bet ir turinio bendrumo. A. Janulaitis manė, kad Akelaičio pasakos yra analogiškų hutorkų perdirbiniai.

Z. Talvirskaja nesutinka su tokia prielaida. Ji teigia, kad ir lietuviškų, ir baltarusiškų tekstų siūlai veda į tą patį lenkų nacionalinio judėjimo kamuolį, tačiau lietuviškos pasakos nesančios hutorkų perdirbiniai. Jų tekstas daug konkretesnis, jose daug autorizuotų dalykų ir liaudiškų posakių, ne visada tiksliai perteikiančių analogiškų tekstų prasmę. Be to, lietuviškame tekste daug mažiau jaučiama lenkų nacionalistinių tendencijų. Tuo tikslu straipsnyje lyginami lietuviški tekstai su baltarusiškais ir daroma išvada, kad lietuviški yra pažangesni ir kad M. Akelaitis, nebūdamas revoliucionieriumi, skatino valstiečius stoti į sukilimą ir siekti žemės nuosavybės. Straipsnyje gana palankiai vertinamos M. Akelaičio lietuviškos, tautinės pozicijos.

M. Akelaitis įdomus asmuo ne tik kultūros, bet ir revoliucinio judėjimo istorijoje. Todėl A. Janulaičio parašyta jo biografija labai praverčia įvairių istorijos sričių tyrinėtojams.

---

[2] D. Fajnhauz, Prasa konspiracyjna powstania styczniowego na Litwie i Białorusi (1861—1864).—„Rocznik Białostocki“, t. IV, Białystok, 1963, p. 60.

[3] З. Я. Тальвирская, Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50-х начале 60-х годов и подпольная литература.— «Революционная Россия и революционная Польша», Москва, 1967, p. 29—60.

Spaudai paruošti ją buvo nelengva. A. Janulaitis buvo labai produktyvus mokslininkas, paskelbęs daugelį archyvine medžiaga paremtų istorijos veikalų, tačiau neišvengė juose nereikalingo ištęstumo, tiriamojo darbo jungimo su populiarinimu. Todėl ir M. Akelaičio biografijoje nemaža vietos skyrė bendrajai to meto Lietuvos padėčiai nušviesti ir 1863 metų sukilimo dalykams išdėstyti. Visa tai teko išleisti, neskelbti, nes tie klausimai dabar ir mokslinėje, ir populiarioje literatūroje daug plačiau ir giliau nušviesti. Be to, praleidžiamojoje teksto dalyje A. Janulaitis glaustai kartojo tai, ką buvo paskelbęs kituose, monografinio pobūdžio darbuose [4]. Palikta visa tai, kas tiesiogiai liečia M. Akelaitį arba autoriaus požiūrį į jį.

Ta pačia proga reikia pastebėti, kad ir ši M. Akelaičio biografija nėra pilna. Kas pagal ją ketins nustatyti chronologine tvarka, kur, kada M. Akelaitis yra gyvenęs ir ką veikęs,— aptiks nemaža spragų. Ypač nedaug žinių iš jo gyvenimo užsienyje. Nepaisant kai kurių trūkumų, šis A. Janulaičio darbas bus naudingas kiekvienam, kas domėsis M. Akelaičio asmeniu arba jo amžininkais — kultūros darbuotojais, su kuriais jam teko artimai bendrauti.

A. Janulaitis savo darbą buvo pavadinęs „Mikalojus Akelaitis. Rašytojas ir politikas (1829—1887)", nes, be biografinių duomenų, ketino duoti ir Akelaičio kultūrinės bei politinės veiklos įvertinimą. Pradėtas rašyti skyrelis „Moksliniai Akelaičio darbai" čia nededamas, nes tai tik apmatai, kuriuose surašyti kai kurie bibliografiniai duomenys. Dėl autoriaus ligos ir po to jo mirties sumanymas duoti M. Akelaičio veiklos įvertinimą liko neįvykdytas; dėl to darbo antraštę teko sutrumpinti.

Mašinėle perrašytame rankraštyje A. Janulaitis paliko nesutvarkytas nuorodas į literatūrą ir šaltinius. Ypač painu buvo susekti, kokiu laišku ar archyviniu dokumentu jis remiasi. Teko pasinaudoti Vaclovo Biržiškos (1884—1956) „Aleksandryno" III tomu, kur paskelbta smulki M. Akelaitį liečianti bibliografija. Nuorodas sutvarkė ir pavardžių rodyklę sudarė Istorijos instituto mokslinis bendradarbis Antanas Tyla.

Ne visi M. Akelaičio laiškai paskelbti, ne visi jie įrašyti į bibliografiją. Tačiau šiuo metu surinkti juos, esančius užsienyje (Lenkijos Liaudies Respublikoje ir Prancūzijoje), suregistruoti ir suanotuoti gana sunku. Iš dalies šį darbą atliko Vilniaus universiteto bibliotekininkystės katedros

---

[4] A. Janulaitis, Valstiečiai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje (iš Šiaulių ekonomijos archyvo).—„Lietuvių Tauta", kn. 1, d. 4, Vilnius, 1910; 1863—1864 m. sukilimas Lietuvoje, Kaunas, 1921 m.; Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje, Kaunas, 1923; Užnemunė po Prūsais, Kaunas, 1928.

vedėjas docentas Vladas Žukas. Jis turi surinkęs pluoštą neskelbtų M. Akelaičio laiškų ir rengiasi juos paskelbti straipsniu arba atskiru leidiniu.

Lengviau buvo patikrinti TSRS archyvuose užsilikusias M. Akelaičio bylas ir sulyginti, kas iš jų skelbta, kur skelbta ir kas dar neskelbta. Tokios žinios pridedamos prie A. Janulaičio teksto, tikintis, kad jos padės tyrinėtojams.

A. Janulaitis:

MIKALOJAUS AKELAIČIO GYVENIMAS IR VEIKLA

JAUNYSTĖ

Netoli Marijampolės buvo nedidelis kaimas Čiuoderiškės. Kartais lenkiškai jį vadino Kazimiežpole (Kazimierlaukiu), bet šis vardas neprigijo gyvoj kalboj, tik kada-ne-kada buvo vartojamas raštuose.

Čiuoderiškės priklausė Prienų seniūnijai. Jos gyventojai turėjo eiti lažą į artimiausią dvarą. XIX a. pradžioje Čiuoderiškėse buvo 5 valstiečių kiemai ir 2 įnamiai. Iš viso apie 60 žmonių.

Vienas kiemas buvo Akelaičių.

Visame kaime tik 3 vyrai mokėjo lenkiškai, ir visi jie — Akelaičių šeimoj: senasis Akelaitis, jo sūnus ir Akelaitienės brolis.

Nedidelė buvo Akelaičių šeima. Vyriausias sūnus Adomas vedė Kotryną Liutkūtę iš Grabavos, gretimo kaimo. Buvo tai ne paprasta moteriškė, o mokanti skaityti. Atėjus į Čiuoderiškes, ji rado ir Akelaičių 3 vyrus, mokančius skaityti. Susikūrė raštinga šeima.

Gerai sugyveno jaunieji Akelaičiai. Greitai atsirado vaikų. Vyresnysis, išgyvenęs metus, mirė. Antrasis — Mikalojus, gimė 1829 m. gruodžio 5 d.[1]

Atėjo 1830—31 m. sukilimas. Adomas Akelaitis prisidėjo prie sukilimo ir nebegrįžo. Jis pateko į nelaisvę; atsidūrė Sibire ir ten mirė (1).

Adomas turėjo brolį Antaną, kuris greitai vedė. Jo žmona pasidarė šeimininkė ūkyje. Jaunoji našlė su vaiku grįžo į savo tėviškę, į Grabavą. Ir čia buvo sunku. Tėvas jau seniai buvo miręs, palikęs dvi dukteris. Ji

---

[1] Mikalojaus Akelaičio gimimo metrikuose, esančiuose Marijampolės parapijos knygose, rašoma: Anno 1829. Czoderyszki 2 221 D. 6. 10-bris Ego Laurentius Dobkiewicz bvi infantem Nne Nicołaum natum die 5 huius filium Adami Akiełaytys et Catharinae de Lutkiewiczow. LLCC Patrini fuere Simon Żukowski de Kizie cum Elisabeth Jurewiczowa de Nędryniszki.

ištekėjo ir susilaukė dar 4 dukterų. Mikalojaus patėvis irgi mokėjo kalbėti lenkiškai; jis buvo tarnavęs kariuomenėje, dalyvavo 1794 m. T. Kosciuškos sukilime ir kovėsi ties Maciejovicais.

Mikalojus negyveno su patėviu, grįžo į tėvo ūkį prie dėdės; motina lankydavo jį, kartais imdavo pas save į Grabavą. Vaikas turėjo dirbti ūkyje tuos darbus, ką ir kiti sodžiaus vaikai.

Mikalojus, jau užaugęs, prisiminė vieną atsitikimą iš vaikystės[2]. Tai buvo 1840 metų vasarą, dieną prieš šv. Joną. Ganė arklius. Atsisėdo ant kapčiaus, kuris buvo ant sienos tarp dvaro ir sodžiaus laukų; užsisvajojo, žiūrėdamas į giedrą dangų, į skriejančius debesis, o arkliai perėjo į dvaro pievą. Staiga išgirdo keikiantis. Prieš jį stovėjo dvaro ekonomas Bužinskis, kuris paguldė vaiką ir skaudžiai prilupė.

Mikalojus užsidegė kerštu, bet vyresnieji sakydavo jam, kad Bužinskis (sodžiuje vadinamas Buriute) — geras žmogus: jis lankydavosi sodžiuje, viešėdavo pas žmones ir pats juos vaišindavo. Vieną sykį Buriutė liepė paskersti negaluojantį dvaro bulių, iš jo mėsos keletą svarų jis atsiuntė į Čiuoderiškes senutei Akelaitienei. Po to Buriutė ir senutė susirgo ir po savaitės abu mirė. Pasirodė, kad jautis buvo sergąs ir jo mėsa apsinuodijo žmonės, kurie ją valgė.

Pradžios mokyklos buvo parapinės, bet ne kiekvienoj parapijoj. Ūkininkai samdydavo keliaujantį mokytoją, kuris žiemą mokydavo vaikus, o vasarą su ūkininkų piemenimis ganydavo kaimo bandą. Tai buvo kerdžius, ar kitur vadinamas viršininkas[3]. Toksai kaimo mokytojas gaudavo nuo vaiko po porą timpų (2), maistą ir butą, eidavo maitintis ir nakvoti pakiemiais, po 1—2 savaites išbūdamas viename kieme.

Pas tokį daraktorių mokslas buvo nedidelis: iš pradžių elementorius, o paskui — lietuviška maldaknygė. Mokiniai turėjo pramokti melstis iš knygos. Sekmadieniais vaikai susirinkdavo pas mokytoją, giedodavo rožančių; kartais prisidėdavo ir suaugusieji. Turėdamas laiko, mokytojas pasakodavo ar skaitydavo apie šventus dalykus. Kartais jis burdavo iš lenkiško sapnininko.

Vieniems to mokslo ir užtekdavo, kitiems — ne. Pramokę sodžiuje, nesant mokyklos, vaikai ėjo pas vargonininką.

Akelaitis pradėjo eiti tokius mokslus. 13 metų jis pramoko lenkiškai pas vargonininką Sasnavoj, marijonų filijoj. Jį čia mokė daugiau daly-

---

[2] Visa tai Akelaitis aprašė J. Javorskio kalendoriuje. M. Akielewicz, Słówko z Maryampolszczyzny. Wspomnienia z lat młodocianych.— Jana Jaworskiego kalendarz illustrowany na rok 1877, Warszawa, 1876, p. 109.

[3] Viršininku jį vadina apie Šiaulius (3).

kų — skaityti, rašyti, skaičiuoti, mišioms tarnauti, giedoti chore, dargi lotynų kalbos iš Alvaro [4].

Kas šeštadienį į Sasnavą atvažiuodavo kun. J. Švermickis [5] iš Marijampolės. Sekmadienį jis laikė pamaldas, sakė lietuviškus pamokslus. Po pamaldų, užėjęs pas vargonininką, klausinėjo vaikus, ką jie moka, pasižymėjusius apdovanodavo tai skatiku, tai riestainiu, tai paveikslėliu.

J. Švermickis buvo žinomas veikėjas. Jis buvo mokytas kunigas, baigęs dvasinę akademiją Varšuvoje. Drauge su kun. Gavėnu jis įkūrė biblioteką Marijampolės vienuolyne ir įsteigė mokyklą šešiems kurčnebiliams. Jis pats mokė ten skaityti ir rašyti. Ši mokykla stebino gyventojus, nes niekas netikėjo, kad kurčnebilius galima išmokyti skaityti ir rašyti.

Akelaičio motina būtinai norėjo išmokyti savo sūnų, nors giminės tam priešinosi ir ją pajuokdavo. Mikalojų pamokydavo vienas kitas kunigas. Išbuvęs dvejus metus Sasnavoje, 15 metų Mikalojus įstojo į pradžios mokyklą Marijampolėje, į 2 skyrių, kur mokėsi tik berniukai. Mokykla turėjo du mokytojus — lenką Grabovskį ir vokietį von Droese, perėjūną iš kažin kur. Abu buvo pikti, žiaurūs, nekentė vaikų, be pasigailėjimo plakdavo juos rykštėmis, ypač piktas buvo vokietis.

„Marijampolės pradžios mokykla,— rašė vėliau Akelaitis,— pasidarė man tikru pragaru žemėje. Abu mokytojus, kurie tironiškai su mumis elgėsi, laikiau piktomis dvasiomis, paskirtomis žmonėms kankinti. Į mokyklą vaikščiojo maždaug 40 mokinių, iš jų 20 valstiečių vaikų. Buvo taip pat trys žydai, iš kurių pramokau skaityti ir rašyti hebraiškai.

Išėję mokslus pradžios mokykloje, vieni valstiečių vaikai grįždavo prie žemės, kiti — vaikščiojo į vienuolyną, kur marijonai juos ruošė dvasininkų luomui, treti vėl įstodavo į apskrities 4 klasių mokyklą Marijampolėje. Šitoje mokykloje, kol ji buvo filosofinė, kasmet būdavo iki 120 mokinių, o vėliau, kai ją pavertė realine, prisirinkdavo vos kelios dešimtys jaunuolių. Realinėje mokykloje dėstė gamtos mokslus ir agronomiją, bet

---

[4] Alvaras, o tikriau Alvarez'as (1526—1585) — portugalų jėzuitas. Jis parašė lotynų kalbos gramatiką, kuri išėjo 1572 m. Ji buvo laikoma tokia gera, kad ją perspausdino visose šalyse. Paskutinis jos leidimas išėjo 1840 m. Petrapilyje.

[5] Juozas Švermickis (Švirmickas) gimęs Varnupiuose (tą vietą nurodo Akelaitis) 1812 m. Mokėsi Marijampolėje, paskui Vilniaus universitete, dalyvavo 1830 m. sukilime, kovėsi keliose kautynėse Lenkijos žemėje.

J. Švermickis 1833 m. jau buvo vienuolis-marijonas Kristupo vardu. 1846 m. buvo išrinktas marijonų viršininku Marijampolėje. Dėl 1846 m. sąjūdžio carinė vyriausybė jį suėmė ir ištrėmė į Sibirą. 1851 m. jis — Irkutsko klebonas. Jis uoliai ėjo savo pareigas visame Rytų Sibire. Mirė Irkutske 1894.XII.8. (Apie jį žinių duoda: J. P i e t r z a k, Księża-Powstańcy 1863 r., Kraków, 1916, p. 103—115. M. J a n i k, Dzieje polaków na Syberji, Kraków, 1928, p. 237—40. M. Janikas neduoda žinių apie politinį jo veikimą.)

nemokė lotynų kalbos, į kurią lietuviai turi ypatingą patraukimą. Berniukas, mokąs lotyniškai, galėjo tapti kunigu, eiti į dvasininkų luomą, kuris lietuvių liaudžiai atrodo garbingiausias luomas visuomenėje. Apie berniuką, kuris, pabaigęs mokyklą, nėjo į kunigus, sakydavo: „Šuo ant uodegos nešiojąs jo mokslą"... Tėvai, giminės ir pažįstami su paniekinimu žiūrėdavo į jaunikaitį, kuris, išėjęs mokslus, pasidarydavo administracijos ar teismo valdininku, įstodavo į vaito raštinę ar ėjo tarnauti į dvarą. Lietuviai sakydavo apie tokį tautietį, kad išėjo į bajorus. Lietuvių valstietis mėgo tą ar kitą valdininką, kuris įgydavo jo pasitikėjimą, gerai atsiliepdavo apie tą ar kitą dvarininką, kuris rūpinosi valstiečiais, o šiaip skersavo į valdininkus ir dvarininkus. Tokios pat nuotaikos buvo lietuvių, esančių Prūsijos valdžioje...

Lietuviai nepasitikėjo ne tik administracijos ir teismo valdininkais, bet ir apskrities mokyklos Marijampolėje profesoriais" [6].

Ūkininkai savaip žiūrėjo į mokslus, dėstomus mokykloj: jie duoda galimybės pasidaryti kitokiu žmogum, užimti geresnę tarnybą ir daugiau uždirbti, bet šiaip tie visi mokslai neturėjo praktiškos reikšmės, nedarė mokinių labiau nusimanančiais ūkio srityje ir tardavo, kad mokslai ūkiui nieko neduoda, dargi nuo jo atitraukia ir atpratina. Todėl vyresnieji dažnai pasijuokdavo iš mokinių neišmanymo ir juos paerzindavo. Žinoma, nuo to neatsilikdavo ir jaunimas.

Mokinius, parvykusius atostogų, kamantinėdavo giminės ir pažįstami, patys nemoką nei skaityti, nei rašyti.

„Kai sykį pasirodžiau savo sodžiuje su mundieriu ir kepuraite, mano draugai, su kuriais kadaise ganiau galvijus, užmindavo man mįsles. O jeigu nemokėjau jų įminti, juokėsi iš manęs, pašiepdavo, sakydami: „Toks ten ir gudruolis!.. Ir ko ten jus moko klasėse?"

Akelaitis pasakoja keletą tokių atsitikimų.

„Vieną sykį senelis (iš tėvo pusės) klausia manęs:

— Kas išrado degtinę?

— Nežinau, seneli. Dar apie tai nekalbėjo mokykloje.

— Graži gi jūsų mokykla!.. Kaip tai! Ar jums nepasakojo profesoriai, kad ponas Dievas sutvėrė vyną, o velnias išrado degtinę?

Šitą paaiškinęs, senelis ėmė pasakoti man apie Kristaus keliones po pasaulį.

— Anuo metu, sako, išganytojas, įeidamas į smuklę, pasakė: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus!"..

---

[6] M. Akielewicz, Słówko z Maryampolszczyzny.., p. 113.

— Ką gi Tamsta, seneli, kalbi,— sušukau.— Kai Kristus gyveno žemėje, žmonės dar nesakė „pagarbintas"!

— Ką čia šneki?— suriko senelis. Pačiupo mane už sprando, atrišo diržą ir drožė man, keikdamas mokyklą, kurioje nieko nemoko" [7].

Motina taip pat neleisdavo liesti kai kurių šventų dalykų ir dėl jų abejoti. Ji skaitydavo balsu šventas knygas. Sūnus kartą paabejojo, ar tiek daug žaizdų, kiek gavo Kristus, žmogus galėtų pakelti. Motina už tai ieškojo žabo. Patėvis užstojo. Jis, neturėdamas sūnų, o tik dukteris, mylėjo Mikalojų ir už sūnų laikė.

Ir pasaulį matę seni kariai taip pat už nieką laikė esamąją mokyklą — ji nieko gero neišmokanti. Mikalojus kartą susidūrė su vienu senu, pasaulį mačiusiu kariu.

„Vieną sykį su seneliu nuvažiavau į Skriaudžių bažnytkaimį, kur buvo atlaidai. Čia, prie pat Skriaudžių, mano senelis turėjo brolį, kuris buvo tarnavęs legionuose, buvo Italijoje, kovojo ties Somo-Sierra (Ispanijoje), buvo apsistojęs Paryžiuje. 1812 m. su Napoleono armija atvyko čionai ir pasiliko namie. Senelio brolis, kai pirmą sykį buvau atvykęs, mokėjo pasakyti keletą žodžių prancūziškai ir ispaniškai. Ir pradėjo kalbinti mane. Stoviu, kaip įstrigęs,— nemokėjau atsakyti...

Legionistas nusispiovė ir pavadino mane nemokša. O juk aš buvau pirmuoju mokiniu Marijampolės mokykloje, iš visų dalykų turėjau geriausius pažymius, buvau primus, gaudavau dovanas ir buvau įrašytas į aukso knygą. Daviau pamokas savo draugams ir prirengdavau į apskrities mokyklą berniukus iš pradžios mokyklos. Tarp mano mokinių buvo Vladislovas Bužinskis, minėto ekonomo, kuris buvo manę prilupęs ant kapčiaus, sūnus. Mylėjomės kaip broliai, o aš niekuomet nebuvau jam užsiminęs, kad jo tėvas buvo mane prilupęs. Brangusis Vladislovas jau nebegyvena" [8].

Mikalojus negalėjo užmiršti, kai žemino jo mokslą, vadino jį nemokša. Tuo tarpu buvo ir tokių, kurie jį laikė labai mokytu berniuku. Ūkininkams, kurie manė jį esant mokytu, Akelaitis rašė prašymus ar raštus apskrities viršininkams, o kartais ir į gubernijos valdybas. Už prašymo parašymą jam mokėjo po auksiną ir pavaišindavo alum ar degtine.

Buvo ir tokių, kurie pripažino jį mokslinčium. Su Mikalojum buvo atsitikę, kad pareikalavo iš jo lenkų kalbos mokėjimo, o jis parodė daugiau, negu laukė.

Sykį buvo nuėjęs aplankyti dėdės Antano uošvio, kuris buvo vedęs bajoro Trečioko dukterį iš netolimo Raišupio. Trečiokas buvo nemažas

---

[7] M. Akielewicz, Słówko z Maryampolszczyzny.., p. 113—114.

[8] Ten pat, p. 114.

žmogus — šaltyšius. Jis panoro studento iš 2 klasės mokslą ištirti: „Pagiedok,— sako,— kalėdų giesmę lenkiškai". Akelaitis atsakė, kad nemokė, bet užgiedojo lotyniškai „Salve Jezu parvule, O Christe infantule!" Apsidžiaugė Trečiokas tokiu mokslinčiumi,— juk gieda lotyniškai. Ir davė jam vieną sidabrinį rublį. O pramokęs buvo tos giesmės iš kun. Pietario, dar prieš įstodamas į pradedamąją mokyklą.

Kitaip žmonės žiūrėjo į tai, kas lietė jų materialinius interesus; ten jų pažiūros skyrėsi nuo dvaro ar vyriausybės nusistatymo. Čia jie buvo griežtoje opozicijoje, nelaikė blogu darbu to, už kurį bausdavo vyriausybė. Ir Akelaitis buvo jų pusėje.

„Valstiečiai vogė medžius iš valdžios miško, vogė iš dvaro laukų, ką buvo galima pavogti. Atsimenu, ką man sakydavo senelis iš Čiuoderiškių: Napoleonas, prancūzų viešpats, apdovanojo kunigaikštį Sapiegą plačiu valsčiu, į kurį neturėjo teisės, nes šitas valsčius priderėjo mums, valstiečiams nuo senelių ir prosenelių. Mes ir mūsų tėvai išskynėm miškus, išdirbome ir dirbame laukus, pastatėm dvarus. Mums viskas priklauso.

Taip galvojo ūkininkai ir bernai, dėl to ramia sąžine išganydavo dvaro pievas, imdavo iš dvaro laukų visa, ką galima paimti, sakydami, kad valdiškos ir dvarininkų gėrybės esančios jų nuosavybė" [9].

Akelaitis nebuvo nusistatęs prieš žydus. Jo nuomone, ir kiti lietuviai gyveno su jais geruoju. Jisai prisiminė, kad pavasarį, sėjant daržus, bobutė melsdavosi: „Dieve duok derlių krikščionims, žydams, pagonims ir visiems žmonėms". Rudenį senelis, sėdamas žiemkenčius, irgi taip meldėsi [10].

Gyveno žydai miestuose, miesteliuose, kaimuose. Jis prisimena Maušą Griškuose, turtingą žydą, ūkininką ir pirklį Jankelį Tarpučių kaime. Pastarasis dažnai padėdavo Akelaitienei skolindamas, o ta atidirbdavo. Bene pas jį būdavo, kai Mikalojus vaikščiojo į pradedamąją mokyklą Marijampolėje. Jankelienė dažnai vaišindavo.

Jis pats mokykloje būdamas iš žydų draugų pramoko žydiškai skaityti ir rašyti.

Turėdamas 17 metų, M. Akelaitis įstojo į apskrities mokyklą. Čia jis mokėsi gerai, niekur nesuklupdamas, visur atsižymėdamas. Baigė ją 21 metų — 1850 m.[11]

---

[9] Ten pat.
[10] Ten pat, p. 114—115.
[11] Šitas datas teko nustatyti iš Akelaičio laiškų Valančiui, rašytų 1856 m., ir iš V. Korotinskio (4) nekrologo Akelaičiui („Tygodnik Illustrowany", 1887, Nr. 253).

Šioj mokykloj ištaisė jo pavardę iš Akelaitis į Akielewicz.

Baigęs apskrities mokyklą, toliau eiti negalėjo, nes neturėjo lėšų, o reikėjo uždarbiauti, bet nemetė mokslo, mokėsi pats.

VARŠUVOJE

Mokydamasis Marijampolės mokyklose, Akelaitis uždarbiavo pamokomis. Jas baigęs, į kunigus eiti nenorėjo, liko vietoje, gyvendamas iš mokytojo darbo ir pats mokydamasis. Nesant vietoje bibliotekos, knygas tai skolindavo, tai pirkdavo iš savo uždirbtų grašių. Akelaitis turėjo gerą atmintį, kalbininko gabumų, nes pats pramoko daug kalbų.

Mokytojavo tai Marijampolėje, tai dvaruose. Vėliau jis minėjo vieną tokį dvarininką — Leoną Šiukštą iš Mikališkės.

Būdamas judraus būdo, nesėdėjo vietoj. Jis keliavo po Kauno, Raudondvario, Rumšiškių, Darsūniškio apylinkes ir matėsi su įvairiais šviesesniais žmonėmis.

Turėdamas lengvą plunksną, pradėjo rašinėti į lenkų spaudą, ėjusią Varšuvoje. Vilniuje, uždarius universitetą, caro valdžia pamažu ją nuslopino. Akelaitis rašė į įvairius laikraščius, kartais gaudamas ir šiokį tokį atlyginimą [12]. Jis tuoj susirišo su Varšuvos spaudos veikėjais, ir pažintys pasirodė jam naudingos.

Jau tada Akelaičiui kilo mintis šviesti lietuvių liaudį, bet kaip tat daryti, ką veikti, iš kur lėšų gauti — jis nežinojo.

Bevažinėdamas po įvairius Lietuvos kampus šiapus Nemuno, jis susitiko su kažkokiu, bene kunigų seminarijos profesoriumi Bieleckiu, kuris jam davinėjo lietuviškų knygelių, papasakojo apie tos gadynės lietuvių darbuotojus, kilusius iš Žemaičių, Aukštaičių, tik negirdėjo apie veikėjus iš Užnemunės. Akelaitis iš jo sužinojo apie lietuvių žvaigždes Daukantą ir Valančių [13], naujas lietuvių knygas, rašytas gyva, gražia kalba. Pats jisai sakėsi norėtų ir galėtų prisidėti.

Tuo metu mokslininkų tarpe kilo lietuvių vardas. Jie rado, kad iš gyvųjų kalbų lietuvių kalba yra seniausia ir turi bendrų dalykų su sanskritu. Kaip renesanso laikais viską jungdavo su graikų ar lotynų kalba ir

---

[12] V. Korotinskis jo nekrologe („Tygodnik Illustrowany", 1887 m., Nr. 253) pasakoja apie tą laikotarpį, kad pradėjęs rašyti po 1850 m., pasirašydamas Valstietis iš Marijampolės apskrities (Chłop z powiatu Maryampolskiego). Iš pradžių rašęs į „Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych", paskui į „Gazeta Warszawska", „Gazeta Codzienna", „Biblioteka Warszawska", „Tygodnik Illustrowany", gal dar ir į kitus laikraščius.

[13] M. Akelaičio laiškas M. Valančiui (toliau — AV).—„Tauta ir Žodis", kn. III, Kaunas, 1925, p. 296.

išvesdavo giminystę iš jų, taip dabar mokslininkai, suradę dar senesnę kalbą, visų kalbų senumą nustatinėjo pagal jų giminystę su sanskritu.

Vokiečių mokslininkai dar ir dėl to buvo susirūpinę lietuvių kalba, kad lietuviai, esantieji vokiečių valdžioje, nyksta ir tampa vokiečiais, greitai išnyks gyvas tos kalbos šaltinis, todėl reikia skubintis tyrinėti tą seniausiąją kalbą.

Uždarius 1832 m. universitetą ir vėliau užgniaužus Vilniaus spaudą (kitur jos ir nebuvo), gerokai laiko praslinkus, Varšuvos spauda ėmė rašyti apie lietuvių kalbą, jos praeitį ir savumus.

Ir jautrioje Akelaičio sieloje atsiranda noras padaryti ką nors didelio lietuvių kalbos mokslui. Jis manė, kad jam tatai būsią nesunku padaryti, dargi lengviau, negu kitiems.

Reikėjo traukti į kultūros židinį, į Varšuvą, kur jis jau turėjo ryšių, berašinėdamas į laikraščius. Vykdamas į Varšuvą jis mažiausiai tada galvojo apie pragyvenimo šaltinius, tarė, kad lengvai pelnysiąs duoną iš plunksnos ir mokytojo darbo.

Atvykęs Akelaitis tuoj susidūrė su sunkumais. Laikraščių leidėjai nesiskubino paberti pinigų už jo rašinius, jie bevelijo gauti straipsnius dykai arba korespondenciją iš vietos.

Pastovesnį uždarbį davė vaikų mokymas. Jis mokė šeimoje arba mokykloje. Dirbęs po 5 valandas į dieną, gaudavęs 375 rub. algos per metus ir išlaikymą. Be to, galėjęs mokyti kitus vaikus iš šalies ir gaudavęs po 1 rub. už valandą.[14]

Akelaičio svajonės, kad galėsiąs laisvai dirbti mokslui, neišsipildė. Kol buvo jaunas, dar galėjo tam skirti kelias valandas. Jis buvo įsitikinęs, kad jėgų turįs užtektinai, tik planams įvykdyti lėšų trūksta.

Varšuvoj lietuvybė, net ir tokia, kaip ją suprato Akelaitis, buvo svetima. Tiesa, buvo ten lietuvių inteligentų. Apie tą laiką buvo susikūręs lietuvių studentų būrelis, jie jautėsi esą skirtingi nuo lenkų, bet dar, matyt, patys neišsiaiškino, ką jie darys toliau. Buvo vienas kitas senesnės kartos inteligentas, kaip žemaitis Kajetonas Zabitis (Nezabitauskas). Jis jau atsitraukė nuo lietuvių, dirbo lenkų cenzūroje, rašinėjo tik lenkiškai. Taigi Akelaitis jautė tuštumą, gal būt, dėl to, kad buvo ieškojęs lietuvių ir nerado.

Jam kilo mintis eiti į liaudį, jai įkvėpti savigarbą, žmogaus teisių pajautimą. Liaudis sudarys ateities pagrindą. Akelaitis metė kol kas kalbos tyrinėjimus, kibo prie žmonių švietimo. Jis užmezgė ryšius su Valančiumi, Žemaičių vyskupu. 1856 m. rugsėjo 25 d. kreipėsi į jį su savo su-

[14] M. Akelaičio laiškas A. Kirkorui (toliau — AK), 1859.III.12(24).—„Tauta ir Žodis“, kn. III, p. 313—314.

manymais ir prašymais. Raštu užmegzdamas naują pažintį, Akelaitis pasakoja apie save:

„Sūnus vargdienio, gimęs šioj Nemuno pusėj, netoli Šešupės, lig 15 metų nuo užgimimo augau tarpu saviškių, valgydams su jais juodą duoną ir dirbdams kiek pajėgiau. Vienuolikti metai baigiasi, kaip mokinuosi, o dar nieko neišmokau“...[15]

Toliau pasakoja apie savo mokslą, apie planus ateičiai, prašo jam padėti. Jo prašymas — atsiųsti jam lietuviškų knygų: jų turįs surinkęs, bet per maža, iš viso 11 knygelių; nurodo ką jis turėtų gauti (Valančiaus, Daukanto ir kt.); o jo sumanymai — išleisti lietuviškai-lenkišką ir lenkiškai-lietuvišką žodyną.

Valančius tuojau atsiliepė ir reikalaujamas knygas, kokias turėjo, išsiuntė. Į jo sumanymą pažiūrėjo blaiviau ir pasiūlė elgtis praktiškiau: iš pradžių leisti nedidelį lenkų-žemaičių žodynėlį, o jau paskui — žemaičių-lenkų [16].

Pasitaikė tuo laiku gera proga atvažiuoti į Lietuvą.

Varšuvoje Akelaitis išgarsėjo, kaip gyvosios lietuvių kalbos žinovas. Žinomas lenkų folkloristas ir liaudies muzikos žinovas Oskaras Kolbergas (5) pasiūlė Akelaičiui vykti 1857 m. pavasarį su juo į Lietuvą. Jis numatė rinkti lietuvių dainas, pasakas, mįsles, patarles ir t. t.— lietuvių folklorą. Akelaitis visą šitą užrašinėtų, o liaudies muziką, dainų melodijas tyrinėtų ir užrašinėtų jis pats, Kolbergas [17].

O. Kolbergas, tik vėliau, tikrai važinėjo po Lietuvą, užrašinėjo dainas ir jų melodijas. Jo rinkinyje yra jų iš įvairių Užnemunės vietų. Bet su juo Akelaičio nebuvo [18].

Dar 1857 m. rudenį ar žiemą Akelaitis tebebuvo Varšuvoje. Iš ten jis pasiuntė atsišaukimą į visuomenę, ragindamas pakelti lietuvių kalbą ir apšvietą. Po to išvažiavo iš Varšuvos į Lietuvą lietuvių kalbos kelti.

ŽEMAIČIUOSE

Akelaitis tarė, kad atėjo laikas kalbėti apie švietimo darbą Lietuvos valstiečių tarpe, kuriems reikia spausdinto žodžio ir jį galima jiems duoti. Taigi, reikėjo ieškoti žmonių, kurie tą sumanymą paremtų, duotų lėšų,

[15] AV, 1856.IX.25.—„Tauta ir Žodis“, kn. III, p. 292.

[16] AV, Ten pat, p. 292—297.

[17] AV, Ten pat, p. 297.

[18] Kad iš tikrųjų su juo būtų buvęs Akelaitis — nėra įrodymų. Akelaitis niekur šito nemini, o tuo metu jis tikrai būtų kam nors apie tai parašęs ar paskelbęs spaudoj. Pats O. Kolbergas išleido dainas, bet nemini, kokiais metais buvo jas rinkęs, nenurodo, kas jam rašė lietuvišką dainų tekstą. (O. Kolberg, Pieśni ludu litewskiego, Kraków, 1879.)

o tai reiškė, jog reikia kreiptis į turtinguosius ir juos įtikinti, kad šie prisidėtų. Akelaitis savo programą išdėstė laiške, rašytame 1857 m. gruodžio 3 d. iš Varšuvos vienam žinomam Lietuvos veikėjui — Mykolui Balinskiui (6), rašiusiam lenkiškai dažniausiai iš Lietuvos istorijos srities. Laiške kėlė tokias mintis:

„Mūsų, lietuvių, kalbančių gimtąja kalba, yra apie 2½ milijono, taigi daugiau, negu graikų, atsisėdusių Eladoje, ir beveik tiek pat, kiek danų ir portugalų, kurie turi savo raštiją... Argi mes, lietuviai, išsižadėsim savo kalbos ir tuo būdu patys savo noru žudysime savo tautą, už ką reikės atsakyti teismo dieną? Ar mumyse, kurie taip karštai mylim tai, kas savo, nustojo plakusi lietuvių širdis?.. O apie daugumą, apie jaunuosius brolius niekas nenorįs atsiminti. Reikia mums pakelti lietuvių kalbą, ištraukti iš paniekinimo tą kalbą, kuri turi sanskrito didumą, lotynų galybę, graikų dailumą ir italų giesmingumą. Darykim iš palengvo, įsteikim parapijose mokyklas, kuriose viskas būtų mokoma lietuvių kalba; rašykim ir spausdinkim lietuvių knygas liaudžiai. O iš kur lėšas imti? Geležinė valia ir tėvynės meilė viską padarys. Žemaičiuose ir Aukštaičiuose yra per 300 bažnyčių. Lai sekmadieniais ir šventadieniais zakristijonas per sumą paima kapšelį, pririštą prie lazdos ir lai išprašo iš kiekvieno esančiųjų krikščionių tik po skatiką. Iš kiekvienos bažnyčios, tariu, kas šventadienį susirinks mažiausiai 2 auksinu, arba per savaitę susirinktų iš 300 bažnyčių 300 auks., o metams 5000 sidabrinių rublių. Toliau, tegul klebonas kalėdodamas surenka iš kiekvieno parapijiečio tik po skatikėlį, susidės 2 mil. skatikų arba 10 000 rub. Be didelio vargo įgysime turtą, iš kurio išlaikysime ne tik keletą pradedamųjų lietuvių mokyklų, bet gal įsitaisysime ir ką nors didesnio. Be to, šitų turtų užteks išleisti lietuvių knygoms ir laikraščiams... Kilnusis mūsų Didysis Kunigaikštis Imperatorius Aleksandras [19], uoliai platinąs švietimą savo valstybėje, be abejo, pagirs mūsų siekimus... Turime mokytų lietuvių, labai gerai mokančių lietuviškai, kaip Valančius, Daukantas, Ivinskis, kun. Juzumavičius, Katkevičius, Pranauskas, Tatarė, iš jaunųjų — Kajetonas Nezabitauskas..."

Akelaitis, rašydamas M. Balinskiui, manė, kad Vilniaus Archeologijos komisija tuo užsiims, kad spaudoj paskelbtasis laiškas tik paragins visuomenę. M. Balinskis, gavęs šį laišką, tuoj nusiuntė jį A. Kirkorui į „Teka Wileńska" [20] (7), pridėjęs savo pastabas, iš kurių matyti, kad Lietuvą

[19] Carą Aleksandrą II M. Akelaitis vadina didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu,— todėl ir jis turįs prievolių Lietuvai.

[20] Nepaprastai greitai tas laiškas buvo perduotas į spaudą. Akelaitis rašė 1857.XI.21 (XII.3). Laiškas iš Varšuvos į Vilnių ėjo paštu keletą dienų, jį perskaitė ir pridėjo savo prierašą M. Balinskis, po to tą pat padarė redaktorius A. Kirkoras, ir XI.29 (XII.11) Vilniaus cenzūra leido jį spausdinti žurnale „Teka Wileńska" 1858 m. Nr. 3.

jis kitaip suprantąs ir ne visoms Akelaičio mintims jis pritariąs. M. Balinskis abejojo, ar verta kurti lietuvių raštiją. Bet netrukus valstiečius atleis iš baudžiavos. Taigi jau dabar juos reikėtų išmokyti tinkamai atlikti krikščionio ir piliečio pareigas. Bet jiems užtektų pradedamosios lietuviškos mokyklos. Gabesnius iš jų reikėtų mokyti platesne, žinomesne, taigi lenkų kalba.

„Teka Wileńska“ redakcija (A. Kirkoras ir kiti) kitaip galvojo. Ji visiškai pritarė Akelaičiui, išgyrė jį, paprašė duoti savo adresą (laiške jo nebuvo), o M. Balinskiui siūlė greičiau vykdyti patiektąjį sumanymą.

Lietuviškų mokyklų klausimas dabar iškilo ne pirmą sykį. Daukantas jau seniai svajojo apie lietuvių gimnaziją, rengė ir leido jai vadovėlius, bet jo darbai taip ir liko svajonėmis: gimnazijos nesulaukė. Netikėjo į tai Valančius, net pašiepė Daukantą.

O tuo tarpu brendo socialinis lietuvių—lenkų dvarininkų ir valstiečių ginčas. Tai nujautė, o gal ir matė M. Balinskis, todėl ir pasisakė prieš plačius Akelaičio planus.

Lietuvos visuomenėje jau ginčijosi tarp savęs senosios kartos žmonės dėl lietuvių kultūros savitumo, o jaunimo tarpe dėl šitų reikalų santykiai buvo net aštrūs. Svetur ginčijosi kilę iš liaudies studentai su studentais bajorais.

M. Balinskis žinojo, kad Akelaitis ne separatistas, jog jis nenori skirtis nuo lenkų, bet nepasitikėjo kitais, manydamas, kad siūlomoji lietuvystė gali vėliau nuvesti į sodžiaus kovą prieš dvarą.

Ar M. Balinskis pranešė Akelaičiui, ką jis padarė su jo laišku, kokį atsakymą gavo iš Kirkoro — nežinia, matyt, nepranešė. Sužinojo M. Akelaitis apie tai iš spaudos ir jau būdamas kitoje vietoje.

Akelaičio sumanymas atrodė priimtinas ir dvarininkams.

1858 metų pradžioje Akelaitis apsigyveno Kurše pas vieną lietuvių dvarininką P. Smuglevičių, žinomojo dailininko (8) brolį. Tas dvaras buvo netoli Mintaujos (Jelgavos). Vadinosi jis lietuviškai Svirlaukis, o vokiškai Neu-Bergfried.

Smuglevičius pakvietė Akelaitį, žadėdamas duoti jam visą išlaikymą, kad šis rašytų žodyną. Parašytą ketino išleisti. Ten pat gyveno ir kitas lietuvių raštijos darbuotojas — Simonas Daukantas, nusivylęs Valančiumi ir su juo išsiskyręs.

Gavęs žurnalo numerį, kuriame buvo išspausdintas jo laiškas, bene jau būdamas Svirlaukyje, Akelaitis nesitvėrė iš džiaugsmo, kad jam pritaria, dargi nepamatė, kame su juo nesutinka. Kupinas entuziazmo rašo

laišką „Teka Wileńska" redaktoriui A. Kirkorui: „...Negaliu išpasakoti, kas darosi mano širdyje, išgirdus jūsų užuojautą man. Ramybė ir garbė jums, geros valios žmonės. Dievas palaimins jūsų darbą, gerbiamasis Mykolai ir kilniausias Adomai! Juk ne taip jau pikta Gedimino mieste, kaip su ašara akyse rašo mūsų mylimas dainius[21]:

O gėda man, Vilniau, nenoriu būti lietuviu,
Ir gėda man būti bajoru[22].

Vilniau, Lietuvos žvaigždė, ar jau turi užgesti? Niekados! Niekados! Miestas, kuriame yra tokių kilnių dainių, mokytų vyrų ir tikrų krikščionių, turi pirmenybės palmę prieš Lenkijos miestus, pasiliks visada Lietuvos, mylimosios mano tėvynės, žvaigždė ir širdis.

Norite mano adreso nebent tam, kad man atidarytumėte platesnę darbo dirvą. Nutylėkite mano pavardę! Mano gyvenimas tegu praeina taip tyliai, bet darbščiai, kaip ano artojaus, iš kurio trobos aš esu kilęs. Mano dienos tegu praeina ramybėje ir be triukšmo, kaip anie stebuklai, kurie vyksta žvaigždėse, iš kurių nė mažiausias balsas mūsų nepasiekia, tiktai aiški, maloni švieselė... Visa, ką moku ir galiu, atiduosiu savo broliams, judviem padedant, mieliausi tautiečiai..."[23]

Ir visur Akelaitis yra toks: įsikarščiavęs apimtų visą pasaulį, viską kitiems atiduotų, visais tiki, neatskiria bičiulio nuo priešininko. Ir darė taip, kaip manė ir kaip sakė.

Susitikęs su Daukantu, išgirdo apie tai, kaip jį nuskriaudė T. Narbutas, kuris gavo iš Daukanto brangų rankraštį — dokumentų nuorašus — ir negrąžina. Akelaitis pasiuntė žinutę į „Kroniką wiadomości krajowych i zagranicznych". Jis ėmė už tai peikti Narbutą, pradėjęs įrodinėti, kad šis nemokėjęs lietuvių kalbos[24].

A. Kirkoras, gavęs entuziasto Akelaičio laišką, pakvietė jį bendradarbiauti žurnale „Teka Wileńska". Pakvietė ir Daukantą. O kai dėl Narbuto, tai prašė šiek tiek pagerbti Lietuvos istorikus ir nekreipti dėmesio į visokias nedideles jų kliautis ir keistumus.

Akelaitis, gavęs pakvietimą bendradarbiauti, atsakė pakiliu tonu: „Broli Kristuje! Sakai, jog lietuvybės idėja niekada nebuvo taip kilniai suprasta ir aukštai iškelta, kaip šiandien. Ar gali būti kas kilnesnio už

---

[21] Liudvikas Kondratavičius (Władyslaw Syrokomla, 1823—1862).
[22] O wstyd mi Wilno, nie chcę być Litwinem i hańba mojej herbowej pieczęci.
[23] AK, 1858.V.3.—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 299.
[24] Ten pat, p. 300.

Lietuvos idėją — už meilės idėją? Užuot vadinęs atkakliu, Polis[25] pavadino lietuvį kerštingu:

Kai atviras — tirpsta kaip vaškas,
bet jeigu jį kas užkabins,
tai ir kapuos nedovanos
ir pagaliau savo pasieks.

Lai mūsų poetas pažiūrės į liaudies dainas, ar ras kur nors paminėta apie kerštą? Ar sutiks kur nors prakeikimą kaip, pavyzdžiui, mozūrų dainoj:

Kad tave, laidoke, kad tave, nedorėli,
prie kuolo prikaltų!

Lietuvė dainoj pasakoja, kaip jos vyras skriaudžia ją ir save. Namų nežiūrįs, sėdįs smuklėje. Iš to atsiranda netvarka ūkyje. Rugiai nedera, gyvuliai dvesia. Skurdas namuose. O nelaiminga žmona baigia savo liūdną dainą šitokiais žodžiais:

Eisiu ant močiutės kapo,
Ant kapo žaliuoj velėnėlė,
Ant velėnos auga rūtelė,
O ant rūtos balta rasa,
Ar ne gražesnė už sidabrą
Ar ne brangesnė už diemantėlį?

Ir tuo ramina save vargšė. Nekeikia vyro — Dievas liepė mylėti jį. Nekeikia likimo,— niekas nesidaro be Dievo valios! Ar nepabandys Syrokomlė ką padaryti iš tos dainos? Jis maloniai skambina sodžiaus kanklių stygas. Meilė yra Lietuvos idėja — krikščionybės pagrindas. Plėtokime tą idėją. Mylėkimės ir melskimės!“ [26]

Tokio stiliaus ir formos yra daugelis jo laiškų. Gal tarė, kad taip turi būti rašoma?

Akelaitis negali kęsti skriaudos, kam nors padarytos. Jis palaikė Daukantą prieš Narbutą, kuris buvo paėmęs jo dokumentus ir negrąžinęs. Bet kiek laiko praėjus, jis gina tą patį Narbutą prieš kitus, atmindamas jo nuopelnus Lietuvos istorijai.

„Būčiau,— rašė jisai,— išsigimęs lietuvis, jeigu negerbčiau tokių vyrų, kaip Narbutas, Balinskis, Kraševskis, Jaroševičius, Malinovskis (9) ir „Lietuvių tautos istorijos ir gyvenimo bruožų“ autoriaus[27]. Šitų gerbia-

[25] Vincentas Polis (1807—1892) — lenkų poetas, geografas, parašė išgarsėjusią „Pieśń o ziemi naszej“ (Giesmė apie mūsų žemę). Ten Lietuva — Lenkijos dalis.

[26] AK, 1858.V.14(26).—„Tauta ir Žodis“, kn. III, p. 301—303.

[27] Tai buvo pats A. Kirkoras. Ši knygutė buvo parašyta rusų k.

mų darbuotojų nuopelnai amžiais bus minimi. Jie tarnaują teisybei, tai ar galima užsigauti už teisybę? Ar tat poną Narbutą žemina, jeigu aš jam pasakysiu, kad nemoka lietuviškai? Dargi prieš Mikuckį [28] pasisakiau, gindamas poną Narbutą, tačiau „Gazeta Warszawska" atmetė mano straipsnį, taip pat ir Nezabitausko [29] gynimas nebuvo priimtas. Abu norėjom įrodyti, kad Mikuckis, kaip lingvistas, tik pažįsta lietuvių kalbą, bet jos nemoka [30]. O šitas daug, daug reiškia. Savo darbeliu apie Nesselmanno žodyną apdūmė akis Peterburgo Akademijai. Visus žodžius, šitame darbelyje tilpusius, kai kuriuos paaiškinimus apie Perkūną paėmė stačiai iš Daukanto, būdamas kartu su juo Varniuose pas vyskupą Valančių. Ar ponas Mikuckis bent vienu žodeliu paminėjo p. Daukantą? Ne! Tik vieną sykį apie jį prasitarė ten, kur teko Narbutui ir vargšui Trentovskiui [31]. Dėl to visi lietuviai Varšuvoj akis pastatė, kad triumviratas nuo Kražentės (10) pakvietė Mikuckį sudaryti lietuvių žodyną. Vėliau pakalbėsime apie Mikuckį be jokių įsikarščiavimų — padoriai ir kilniai,— kaip pridera lietuviui" [32].

Akelaitis su džiaugsmu priėmė A. Kirkoro pasiūlymą rašyti į Vilniaus lenkų laikraščius, tur būt, į „Teka Wileńska" [33]. Tą pat pasiūlė ir Daukantui, bet tas stačiai pasakė, kad lenkiškai nerašysiąs, nes atsimena patirtus nesmagumus dėl lietuvių kalbos. Akelaitis šitą Daukanto nenorą aiškina jo senumu, o pats nemato rimtų priežasčių nerašyti.

1858 m. vasarą Akelaitis su Daukantu važinėjo po Žemaitiją. Buvo Plungėje, Palangoje, matė Šatrijos kalną. Išbuvo kelionėje neilgai: išvyko iš Svirlaukio liepos pradžioj, o grįžo rugpiūčio pradžioje.

---

[28] Stanislovas Mikuckis (Mikutskis, 1814—1890) — kalbininkas, lietuvis, valstiečio sūnus, gimęs Užnemunėje. Jis tyrinėjo lietuvių kalbą, Rusijos Mokslų akademijos pavestas. Nuo 1875 m. iki 1890 m.— docentas Varšuvos Aukštojoje mokykloje. Kaip mokslininkas, Mikuckis buvo nedidelės vertės, dėl to stengėsi atlikti politinius patarnavimus. Jis prisidėjo prie lietuvių spaudos uždraudimo, leido graždanka knygutes ir elementorius. Tą pat siūlė padaryti ir lenkų kalbai (И. Корнилов, Русское дело в Северо-западном крае, Вильна, 1901, p. 253—256).

[29] Buvo du Nezabitauskai: kun. Kiprijonas-Juozas ir Kajetonas. Akelaitis čia mini jaunesnįjį — Kajetoną (1800—1876), kuris iš pradžių rašė lietuviškai, o paskui tik lenkiškai (A. Janulaitis, Kiprijonas-Juozas Žabitis (Nezabitauskas).—„Tauta ir Žodis", kn. 5—6, Kaunas, 1928—1930.

[30] Tenka abejoti, kad jis nebūtų mokėjęs lietuviškai, jeigu sodžiuje gimęs ir knygeles ruošė. Gal norėjo pasakyti, kad Mikuckis — menkas mokslininkas?

[31] Bronisław Ferdynand Trentowski (ir Trętowski, 1807—1869) — lenkų filosofas.

[32] AK, 1858.V.14(26).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 302.

[33] A. Kirkoro laiškų Akelaičiui neužsiliko, taigi apie jų turinį sprendžiama iš Akelaičio atsakymų.

Akelaitis viską mato šviesiomis varsomis, rašo savo įspūdžius, vis linksmus, posakiais, eilėmis ir proza, užrašinėja daineles. Jis yra įsitikinęs Lietuvos ir Lenkijos vienybės šalininkas, jam nesuprantama, kam daromi tarp tų šalių skirtumai. Remdamasis vienybės pradu, reikalauja iš Lenkijos, kad ji rūpintųsi ir Lietuva. Rašydamas lenkiškai, jis pasirenka lenkišką (Bartosz z Czoderyszek) arba lietuvišką (Gužutis) slapyvardį. Kaip visuomet, siųsdamas redaktoriui savo eilėraščius, prideda: jie esą menkučiai, bet jeigu patiks, lai spausdina. Redaktorius nededa, bet Akelaitis nenusimena, rašo kitus, tų ir vėl nespausdina.

Kartais eilėmis jis išlieja savo liūdnus pergyvenimus. „Mano trobelei"— tai jo tėviškės, gimtinės vietų atsiminimai. Ten jis gimė ir augo, o dabar — ji išparduota. Tėvui mirus, šeimininku liko jo brolis (Mikalojaus dėdė), susilaukė didelės šeimos. Ūkyje nesisekė, pridarė skolų. Skolintojai, nekantraudami, kol pasitaisys reikalai, pardavė ūkį už skolas iš varžytynių. Dėdė prašė Mikalojų padėti: išėjęs mokslus, esąs tarp ponų, taigi turįs pinigų. Jis nežinojo, kad Mikalojus sėdi be skatiko kišenėje, pats nieko neturi [34].

Šia proga jis prisimena motiną, kuri neperseniausiai — 1852 m. liepos 25 d. mirė [35]. Kai Mikalojus vaikščiojo į pradedamąją mokyklą Marijampolėje, ji gyveno Tarpučiuose — priešais Marijampolę, kairiajame Šešupės krante, kur turėjo ūkį turtingas pirklys Jankelis. Prieš jo kiemą, aukščiau prie Šešupės, kitame jos krante buvo Marijampolės kapai, kur ir ilsėjosi jo motina. Apie tai Akelaitis prisiminė laiške M. Valančiui [36].

Tuo laiku pasireiškė savotiškas, stiprus blaivybės sąjūdis. Į savo rankas jį paėmė kunigai. Sąjūdžiu buvo nepatenkinti smuklininkai, nes degtinė — vienintelis jų pragyvenimo šaltinis; kentėjo nuo to dvarininkai, kurie turėjo bravorus ir buvo pristatę smuklių; turėjo nuostolių iždas, iki šiol daug gavęs pajamų iš degtinės; be to, vyriausybė pajuto atsirandant naują, nuo jos nepriklausomą jėgą.

---

[34] AK, 1858.V.14(26), (IX—X)? 16(28).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 301—303, 311.

[35] K. Akelaitienės mirimo metrika. Nr. 233. Maryampol. Akt zejścia Katarzyny Akiełaitysowej. Działo się w mieście Maryampolu dnia (dwudziestego szóstego lipca) siódmego sierpnia. Tysiąc osemset pięćdziesiątego drugiego roku o godzinie czwartej z południa. Stawili się Stanisław Gołkowski lat pięćdziesiąt sześć i Ignacy Sobolewski lat sześćdziesiąt liczący, obadwaj wyrobnicy tu w Maryampolu zamieszkali i oświadczyli nam, że w dniu wczorajszym o godzinie dziewiątej wieczorem umarła Katarzyna Akiełaytysowa, wyrobnica we wsi Kazimierzpol zamieszkała, lat czterdzieści cztery licząca, córka Antoniego i Krystyny z Hałabardów małżonków Ludkiewiczów, wdowa. Po przekonaniu się naocznie o zejściu Katarzyny Akiełaytysowej akt ten stawającym niepiśmiennym przeczytany i przez nas tylko został podpisany. Ks. J. Giegużynski PM.

[36] AV, 1856.IX.15(27).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 295—297. M. Akielewicz, Słówko z Maryampolszczyzny.., p. 115.

Šis judėjimas turėjo kelias puses: grynai tikybinę-dorovinę, finansinę, socialinę, kartais tautinę ir pagaliau politinę. Vyriausybei mažai terūpėjo dorovinė pusė, ji jos visai nepaisė. Skaudžiau ji jautė finansinę — nuostolius, kuriuos juto ir dvarininkai, ir čia galėtų eiti išvien su jais. Daug baisesnė atrodė socialinė ir politinė pusės.

Blaivybės brolijų forma organizavosi valstiečiai skyrium nuo valdininkų ir bajorų. Kai kuriems jau tikrai vaidenos neseniai buvusios (1846 m.) lenkų bajorų skerdynės.

Dalis dvarininkų pasyviai palaikė tą sąjūdį, uždarinėjo savo smukles ir bravorus ar bent viešai nestojo prieš blaivybę. Kita dalis — nedrįsdama stoti stačiai, stengėsi įvelti vyriausybę ir jai vienai pavesti kovos naštą. Ji pati čia buvo keleriopai suinteresuota. Ji pradėjo visaip sunkinti blaivybės brolijų veikimą, ėmė reikalauti leidimų ir t. t.

Valančiui paprašius duoti leidimą lietuviškam blaivybės laikraščiui leisti, vyriausybė tokio leidimo nedavė. Matydama didelius savo nuostolius ir Valančiaus įtakos didėjimą, vyriausybė ruošėsi jį ištremti, bet išgelbėjo maža aplinkybė: caras atsitiktinai pačioj sąjūdžio pradžioj buvo pagyręs Valančių už blaivybę, o Valančius aplinkraštyj pasirūpino išgarsinti šitą įvykį, todėl valdininkams nepatogu buvo kibti prie jo už blaivybės broliją.

1863 m. sukilimas blaivybės brolijų veiklą nutraukė. Buvo paskelbta, kad tai esanti politinė organizacija. Oficialiai ją uždraudė Muravjovas 1864 m. gegužės 18 d.

* * *

Jau 1858 m. buvo žinoma, kad caras Aleksandras II rugsėjo mėn. aplankys Vilnių, viešės čia dvi dienas (rugsėjo 6 ir 7 d.), o po to keliaus į Varšuvą. Bajorai ruošėsi pasinaudoti tąja proga, sutikti jį kuo gražiausiai, iškelti puošnų balių, kad jam suminkštintų širdį, ir tuomet jis suteiksiąs jiems kai kurių politinių teisių.

Buvo žinių, kad prasidėjo nauja vyriausybės politika ne rusų atžvilgiu. Caras jau buvo padaręs nuolaidų: grąžino ištremtuosius iš Sibiro, kurie kentė nuo 1831 m., leido kai kur vartoti lenkų kalbą ir t. t. Bajorai tarė, kad nuolankumu ir maldavimais galima šį tą gauti. Jie ruošėsi į pokylį, nesigailėjo pinigų, tikėjosi laimėti politinių laisvių ar žemės reformos srityje.

Literatai sumanė parengti raštų rinkinį ir įteikti carui. Sugalvojo šitą A. Kirkoras. Bene jau liepos mėn. darbas buva paruoštas, rugpiūčio 4 d. cenzūra leido spausdinti. Turėjo įteikti ką tik sukurtoji Vilniaus Archeologinė komisija, vienintelė mokslinė įstaiga Lietuvoje.

Viskas buvo jau atlikta, kai staiga A. Kirkoras prisiminė, jog neįdėti raštai lietuvių ir gudų (baltarusių) kalbomis. A. Kirkoras parašė Akelaičiui (VIII.9), prašydamas prisidėti darbu. Akelaitis gavo laišką (VIII.17) Svirlaukyje, tą pačią dieną parašė eiles carui išaukštinti ir tuojau jas, pridėjęs lenkišką vertimą, išsiuntė į Vilnių. Vilniuje pridėjo rusų vertimą. Cenzūra leido spausdinti rugsėjo 5 d. Taigi Akelaičio eilėraštis į knygą patekti nebegalėjo. Jį išspausdino ant atskiro lapelio kartu su Vinco Korotinskio eilėmis gudų kalba.

Knyga buvo šitokio turinio[37]. Iš pradžių — lenkiškas A. E. Odynco eilėraštis „Ateik dievo karalystė!" Jis ten iškelia visos Rusijos vienybę. Lai džiaugiasi Jogailaičių dvasios, įžengiant į sostą jų įpėdiniui. Jis įžengia į Vilnių atsiimti padėkos iš tų milijonų, kuriuos dabar daro žmonėms (t. y. naikina baudžiavą). I. Chodzka išreiškia viltį išgirsti gerų žinių apie krašto likimą, primena, jog Lietuvos bajorai pirmieji išsižadėjo baudžiavos. Mažiausiai aliuzijų į tuometinę politiką yra A. Kirkoro straipsnyje iš Vilniaus istorijos ir statistikos, rašytame rusiškai. V. Malinovskis prancūzų kalba trumpai duoda istorinių šaltinių apie Lietuvą nuo Aleksandro II į sostą įžengimo (1855 m.). Jis išgiria caro geradarybes, pagaliau nurodo, kad Lietuvos bajorai pirmieji pradėjo svarstyti baudžiavos panaikinimo klausimą ir prašė caro ją panaikinti. Lietuvos bajorai apskritai baudžiavos nepripažinę ir sakydavę, kad tai buvęs piktnaudžiavimas.

Akelaičio eilės, kaip jis pats pasakoja, buvo paskubomis rašytos, be to, jos savo forma turėjo būti panašios į valstiečio kūrinį, o ne į mokytųjų žmonių darbą. Iš viso buvo 5 pastraipos po 4 eilutes. Pirmosiose dviejose pastraipose jis rašė:

Jūs numylėjote kaipo vaikelius
Tuos ponus bajorus ir vargdienėlius,
Taigi, mes suimti meile karščiausia
Puolam tau po kojų, Viešpatie Aukščiausias.

Puolam, garbindami Jūsų Šviesybę,
Jogi teikeis duoti mumis liuosybę,
Jog vergus apglaubei galybe glaubos
Telaimina Dievas Jus be paliaubos!..

Daukantui eilės patiko, ypač jų kalba, geriau esą ir būti negali (nec plus ultra).

Akelaitis pasirašė Vargdienis iš Lietuvos vardan savo brolių[38]. Forma ir turinys neatsižymi poetiniais gražumais.

---

[37] Na pamiątkę pobytu najjaśniejszego cesarza jego mości Alexandra II w Wilnie 6 i 7 września 1858, Wilno, 1858.

[38] AK, 1858.VIII.17(29), (IX—X)? 16(28).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 308—309, 311.

Kadangi caras vietos kalbos nemokėjo, tad lietuviški ir lenkiški rašiniai buvo išspausdinti atskirai arba laikraštyje „Kurjer Wileński — Vilenskij Vestnik“ rusiškai. Odynco eiles išvertė Karolina Pavlovienė, Akelaičio eilėraštis buvo išverstas Vilniuje ir pridėtas skyrium, Korotinskio kūrinį gudų kalba išspausdino dvejopomis raidėmis — rusiškomis ir lotyniškomis.

Bajorai važiavo iš visos Lietuvos kunigaikštystės žemių. Vilniuje paskubomis įtaisė muziejų, puošė salę pokyliui. Jau iš anksto per Nazimovą paklausė caro, ar sutiks dalyvauti Lietuvos bajorų baliuje. Jis sutiko. Iš Varšuvos išrašė garsų (brangiai apmokamą) virėją prancūzą.

Rugsėjo 6(18) d. įvažiavo Aleksandras II į papuoštą Vilnių, visur su džiaugsmu šaukė jam, važiuojančiam gatvėmis. Žinoma, jis pasimeldė bažnyčioje — iš pradžių pravoslavų, paskui — katalikų, be to, dar prie Aušros Vartų, o paskui vyko į muziejų. Ten visos Lietuvos rašytojų ir mokslininkų vardu jam įteikė puošniai įrištą, keliomis kalbomis rašytą albumą. Tuo pačiu metu buvo spausdinami proginiai straipsniai laikraštyje. Cenzorius P. Kukolnikas parašė rusišką eilėraštį, o Sirokomlė tuoj jį išvertė į lenkų kalbą ir išspausdino jį „Kurjer Wileński“.

Tik nedidelis jaunimo būrelis stengėsi visa tat sustabdyti ir išblaškyti svajones, tačiau veltui.

Prisistačiusiems Lietuvos bajorams caras pats pirmas pasakė kalbą, neleisdamas jiems reikšti savo pageidavimų. Jis dėkojo už dalyvavimą paskutiniame (Krymo) kare. Tie, kurie laukė naujų gėrybių iš caro, dabar labai apsivylė: caras nieko nežadėjo, neleido nė prašyti. Niekas nepasikeitė. O dauguma ir to nematė: buvo patenkinti, kad caras maloniai kalbėjo ir nebarė. Bajorai nesigailėjo pinigų iškilmėms, išleido apie 70 000 rublių, kuriuos jie buvo sumetę, imdami po 5 kap. iš dūmo, taigi iš tų pinigų, kuriuos buvo uždirbęs lietuvių ar gudų valstietis. Ir puikus buvo balius! O kiek dar buvo išleidęs kiekvienas ponas pasipuošimui ir pragyvenimui?!

Akelaičiui ir Daukantui parūpo sužinoti, kokios buvo caro apsilankymo pasekmės. Akelaitis rašė A. Kirkorui: „Pono Daukanto vardu turiu į Tamstą prašymą. Senelis baisiai nori žinoti, ko sulaukė mūsų brangusis Vilnius šviesiajam viešpačiui apsilankius? Parašykite bent porą žodžių apie tai. Juk Gedimino miestas lietuvio ir žemaičio širdžiai visuomet yra brangus, todėl negalime būti abejingi tai garbei, kurią jis neseniai turėjo“ [39].

Pas P. Smuglevičių Akelaitis jautėsi ne per geriausiai. Pasiskųs vienam-kitam draugui, paaimanuos pačiam P. Smuglevičiui, ir vėl merdi. Jis

[39] AK, 1858.(IX—X)? 16(28).—„Tauta ir Žodis“, kn. III, p. 311.

jautėsi esąs prieglaudoj, nieko savo neturįs. Trūksta pinigų net reikalingiausioms išlaidoms, norėtų paprašyti P. Smuglevičių, bet nedrįstąs; norėtų susirašinėti, bet neturįs pinigų nė ženklams nusipirkti [40]. P. Smuglevičius duodavo visą išlaikymą ir sakydavo Akelaičiui: dirbk ir tyrinėk lietuvybės dalykus, o po to, kai bus parašyta — išleisiąs.

Akelaitis negalėjo išsėdėti vietoj, turėdamas tiek daug sumanymų, didelių ir mažų, šokinėjo nuo vieno daikto prie kito. Jautė, jog jam reikia judėjimo, gyvų žmonių, o Svirlaukyj užsidaręs prie knygų skurstąs moraliai. Taigi ruošėsi iškeliauti iš tenai, o kur ir ko — ir pats nežino. Kartais užsimena jis apie apmokamą tarnybą, bet P. Smuglevičius su Daukantu jį sulaiko, sakydami: jeigu eisi tarnauti, nieko nepadarysi nei sau, nei mokslui [41].

Ilgisi ir tėviškės, kur jo jaunystė praėjo. Iš jos nieko nebeliko: išparduota už skolas.

Ir pradėtas darbas — rašyti sausą žodyną ar skaityti senovės metraščius — darosi jam toks nuobodus, kad norėtų jį mesti, bet, palakstęs po kampus, vis tiek grįžta prie jų, nes nėra ko kito veikti.

Kartais savo jausmus, savo nuotaiką jis dėsto lyrinėse eilėse lenkų kalba, kuria jam lengviau sekėsi rašyti ir kurioj turėjo gerų pavyzdžių. Naujų takų neieškojo, gal ir negalėjo jų rasti. Parašęs eilėraštį, siųsdavo į vieną kitą lenkų laikraštį, ir jie kartais šį tą išspausdindavo.

Akelaitis norėtų padidinti lenkų raštiją naujais vertimais, gal net galėtų šį tą užsidirbti. Jis verčia iš graikų kalbos Herodotą, ketina versti Homerą; paskui tikrai šį tą buvo išvertęs. Lenkų skaitytojus jis vadina „mūsų publika", prisitaiko prie jos išsireiškimų, sakydamas, jog „mes visi iš Piastų kilę".

Nuo lyrinių eilėraščių Akelaitis grįždavo prie savo didelio, bet sauso darbo — prie plataus žodyno, kuriame lietuvių kalbos žodžius jis lygina su kitomis indoeuropiečių kalbomis. Kartais jis svajodavo ir kalbėdavo apie savo didelius ateities darbus, sakėsi turįs tam jėgų ir gabumų, o paskui pridėdavo iš kuklumo — ką dabar dirbąs, tai esą menkučiai darbai.

Akelaitis nepatenkintas padėtim, o ko norėtų — pats nežino. Ilgesys, nežinomo troškimas atsispindi jo laiškuose, eilėse. „Aš, sako, juokiuos su ašaromis, o verkiu rankomis. Dovanokite tą keistą juoką, tą naivų verksmą"...[42]

---

[40] AK, be datos.—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 311—313.
[41] AK, 1858.VIII.17(29).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 309.
[42] AK, 1859.III.12(24).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 313.

Ramindamas save, Akelaitis stengėsi įkalbėti, jog kūno vargai — tai niekai: „temiršta kūnas, kad tik siela išsilaikytų nuo mirimo". O žemės reikalai laikė jį apkabinę ir nepaleido.

A. Kirkoras, skaitydamas tokius Akelaičio laiškus, matydamas jo gabumus ir norą rašyti, jo plačias žinias, lengvą plunksną — tikrus žurnalisto gabumus, panorėjo jį pritraukti prie Vilniaus lenkų savaitraščio „Dziennik Wileński". Jis tarė, kad būdamas sunkioj padėtyj, Akelaitis nesibrangins, ir pakvietė į bendradarbius, nurodė sąlygas, visai kuklias, nes ir pats nebuvo pinigais pertekęs. Matyt, tos A. Kirkoro siūlomos sąlygos nebuvo tokios viliojančios, jog net Akelaičiui, sėdinčiam be skatiko, pasirodė per menkos. Jis atsakė: Varšuvoj būdamas kažkada turėjęs geresnes sąlygas, bet sutinkąs dirbti, nes jam rūpinti pati idėja.

Tuo tarpu vėl atsirado proga grįžti prie lietuviškų knygų leidimo. Dabar turėjo padėti Juozapas Ignas Kraševskis.

SANTYKIAI SU KRAŠEVSKIU

Kraševskis, jau išgarsėjęs apysakų, romanų ir istorijų rašytojas, tuo metu gyveno Žitomire — Volynės centre, ramiame kampelyje. Vietos bajorai 1853 m. išrinko jį mokyklų globėju, bet vyriausybė jo nepatvirtino, ir tik 1856 m., kai pradėjo pūsti nauji vėjai ir bajorai jį vėl išrinko, sutiko patvirtinti.

Savo nusistatymu Kraševskis buvo artimas bajorams-dvarininkams, tikintis žmogus, politikos srityje jis palaikė ramų ir atvirą darbą, taigi, ėjo prieš slaptus sąmokslus, kurie, jo nuomone, demoralizuoja ir doroviškai gadina žmones, nes moko meluoti.

Su šituo dvarininkai sutiko, bet tuomet atsirado naujas, daug opesnis dalykas — valstiečių klausimas. Jie norėtų žinoti, kaip Kraševskis žiūri į šį klausimą, nes pastarasis savo apysakose atrodė per daug radikalus ir demokratiškas. Tuomet Kraševskis ir šičia pasistengė išsklaidyti jų abejones, išdėstęs raštu savo nuomonę: jis stovįs už asmeninę valstiečių laisvę, už žemės įgijimą, o norint pakelti valstiečius doroviškai, reikią jiems kurti mokyklas ir juos šviesti.

Nelabai patiko bajorams šitoks Kraševskio pasisakymas, bet dar nesugadino jo santykių su bajorais. Kai Kraševskis važiavo į užsienį, Žitomiro bajorai iškėlė jam iškilmingus pietus.

Ką Kraševskis užsienyj pamatė, vėliau aprašė. Italijoje rado daugybę smulkių valstybių, begales kalėjimų; Romoj lenkų vienuoliai prisikėlėliai (zmartwychwstancy) bandė per popiežių paveikti Kraševskį, darė jam

priekaištų, kad savo raštuose nurodąs tik evangeliją, o ne katekizmą, kad kalbąs apie visų luomų lygybę ir t. t.

Grįžęs į Volynę, Kraševskis nerado pažangos valstiečių reikaluose: bajorai vis dar priešingi buvo, kad duotų žemę valstiečiams. Dėl to ir Kraševskio neįsileido į valstiečių komitetą. Valstiečių reikalais Kraševskis ėmė rašinėti į spaudą „Gazeta Warszawska“, kur jis puolė reakcinius Volynės bajorus, o gynė Lietuvos dvarininkus, ypač kauniškius. Bajorai atsakydami, puolė jį laiškuose, spaudoje, susirinkimuose.

Pravedus valstiečių reformą, pasikeitus ūkio gyvenimui, Kraševskis pasiūlė įsteigti aukštąją ūkio mokyklą. Nepalaikė jo bajorai, kaip nepalaikė vieno vietos dvarininko sumanymo įkurti žemąją ūkio mokyklą. Kraševskis tada bandė paveikti bajorus per teatro veikalus, kuriuos vietoj ir statė. Bajorai dar labiau pasipiktino.

Jų tarpe buvo kilęs sumanymas Žitomire sudaryti draugiją pigioms knygoms leisti, žinoma, palankia dvarininkams dvasia. Susidarė nedidelė draugija iš nepatyrusių žmonių, ir geros kloties ji negalėjo turėti. Ji nupirko iš Teofilio Gliuksbergo, Vilniaus knygininko ir leidėjo-spaustuvininko, visą jo knygyną, bet ten pasirodė besą „šiukšlės ir šlamštas“. Kraševskis nurodė, jog šitaip veikiant, nedaug tebus naudos ir draugijai. Nors ir prašomas, jis neįstojo, bet apie jos kūrimą parašė spaudoj. Todėl kai kurie skaitytojai buvo tarę, kad jis esąs net draugijos pradininkas.

Nedidelis buvo Kraševskio radikalizmas, bet dvarininkams ir jo buvo per daug. Todėl jį puldinėjo, tik bajorų jaunimas kai kada jį palaikydavo.

1859 m. Kraševskį vėl išrinko Žitomire gimnazijos globėju. Jis ir dabar sutiko tik vieneriems metams, nes ketino išvažiuoti iš Žitomiro ir persikelti į Varšuvą, kur jį kvietė L. Kronenbergas naujo laikraščio redaktorium.

Plečiantis kapitalizmui, Lenkijoje paaštrėjo tautiniai ir socialiniai santykiai. Spaudoje ėmė rodytis antisemitiniai straipsniai. Ypač juos spausdino „Gazeta Warszawska“ 1857 metais. Polemika truko 1858 ir 1859 metais.

Žymus finansistas, geležinkelių statytojas L. Kronenbergas, lenkų kultūros žmogus, kilimo žydas, sumanė įkurti savo laikraštį. Užuot įsteigęs naują, 1859 m. nupirko jau ėjusį „Gazeta Codzienna“, tik finansiškai nusmukusį. Kronenbergas su Kraševskiu susitarė dėl darbo sąlygų ir redakcijos perėmimo. Iš pradžių Kraševskis redagavo „Gazeta Codzienna“ dar būdamas Žitomire, o paskui persikėlė į Varšuvą [43].

---

[43] M. Dynowska, Józef Ignacy Kraszewski — Leopold Kronenberg. Korespondencja 1859—1876, Kraków, 1929. Ten paskelbta jų korespondencija.

Akelaitis, perskaitęs „Gazeta Warszawska" (1858 m., Nr. 327), jog Žitomire susidarė bendrovė knygoms leisti, ir tardamas, jog pradininkas yra Kraševskis, apsidžiaugęs rašo jam, prašydamas, kad šis padėtų jo sumanymui, kuris neišdegė su M. Balinskiu. Jis sako, kad iki šiol leidėjai traukė pelną, nesirūpino visuomenės labu, dabar, esant tokiai knygų bendrovei, bus atimtas iš jų monopolis. Prie šito darbo norįs ir jis prisidėti. Jis turįs išvertęs Homerą ir Herodotą (prideda Homero vertimo pavyzdį — Iliados I giesmės pradžią). Bendrovė tegul išleidžia, o pelną norėtų paskirti lietuvių liaudžiai — knygelėms leisti. Jis yra jau rašęs spaudoj apie reikalą išleisti lietuvišką laikraštį, bet pasekmių nematyti, tai dabar apsistojęs prie atskirų knygelių. Pakraipa būsianti krikščioniška, nes „kito švietimo mums ir nereikia". Pradžiai reikia bent mažučio kapitalo.

Jis tikėjosi, kad J. I. Kraševskis neatmes jo sumanymo: juk tiek daug yra rašęs iš Lietuvos istorijos poemų ir apysakų, rašęs iš jos praeities mokslo veikalų. J. I. Kraševskis pats atsakė Akelaičiui, sukeldamas nepaprastą pastarojo džiaugsmą: lenkų raštijos galiūnas jį pripažįsta, su juo skaitosi.

Dėl pradėtų vertimų Akelaitis gavo liūdną žinią: Herodotas jau išverstas ir spausdinamas; dėl Homero Kraševskis nebuvo pasisakęs. Su vertimais jam nesisekė: sugalvos ką nors išversti, žiūrėk, jau kas kitas yra paruošęs ir spausdina.

Siūlo Kraševskiui išleisti keletą savo naujų veikalų — komedijų ir apysakų.

Jis norėtų dirbti liaudžiai, kurią reikia šviesti, šviesti tikybos dvasia. Nuo tikybos Lietuvos liaudis neatkris, net gi reikia padėti tai dvasiai sustiprėti: liaudis yra ištroškusi dvasinio peno, jai reikia duoti literatūros. Šitai matyti ir iš to, kad lietuviško kalendoriaus išeina daug, nors jis menkai esąs vedamas.

Laiške Akelaitis pasisako ir apie savo visuomeninę aplinką, pasisako atsargiai, nes laiškas gali patekti į spaudą. „Berods didesnieji Kauno gubernijos bajorai bei viršininkai lyg geriau jaučia savo orumą, o smulkesnieji, o kai kur ir kunigai pusiau persisunkę. Šiandien Kauno gubernija aukštai pakilo visuomenės akyse, ji moka tai daryti ir vis stengiasi palaikyti gerą nuomonę apie save. Šių metų seimeliuose sudėjo Kaune 25 tūkstančius rublių lietuviams emigrantams, kuriems leista grįžti į tėvynę; ir, kaip girdėti, kauniškiai rūpinasi universiteto grąžinimu Vilniuje arba bent licėjaus įkūrimu ir duoda tam lėšų [44]. Garbė dievui! Yra kuo džiaugtis.

[44] Jų nutarimus žr.: A. Janulaitis, Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž., Kaunas, 1936, p. 575—599.

O Vilniaus gub. eina visai kitaip. Turi Tamsta pažinti Sirokomlės eiles, kur sako:

> ...Nenoriu būti lietuviu,
> ir gėda man būti bajoru.

Siųsdamas naują savo kūrinį („Juoda duona"), Akelaitis pridėjo atsišaukimą į tautiečius, kur pasisako, jog pelną už knygutę skiria „Lietuvių liaudies bibliotekai". Jis prašo Kraševskį paskelbti tą atsišaukimą, pridėti savo žodį, ir tikisi, „kad Lietuva ir Karūna (Lenkija) išklausys mano prašymo. Sakau ir Karūna, nes prisiekiau tarnauti abiem savo motinom. Įkurtume liaudies biblioteką Lietuvai, Karūnai, Galicijai, Poznanei, dargi ir Gudijai, nes ten, kaip girdėti, liaudis ketina grįžti į mūsų bažnyčią, tam reikalui esąs sudarytas atskiras komitetas. Paimtume savo žinion „Sekmadienio skaityklą", „Ciešyno žvaigždę" ir kitus laikraščius — iš lenkų pusės. Korotinskis ir Duninas-Marcinkevičius stotų iš gudų pusės, o aš rašyčiau Lietuvai. Sujungtomis jėgomis ir bendromis lėšomis padarytume daugiau, negu veikdami pavieniui. Gera šito projekto klotis iš dalies pareina nuo tavęs — mielas broli, prabilk į širdį, šauk, rėk, ragink, jeigu tas bus reikalinga".

Akelaitis toliau nurodo, kokie skyriai būtų „Liaudies bibliotekoj". Bus ten knygelių iš religijos; žinoma, ten dėstys katekizmą, o ne įgimtąją teisę arba visuomenės sutartį (11). Toliau eis gamtos ir pramonės dalykai, istorijos-geografijos dalykai, pagaliau — liaudies literatūra. „O čia tai bus kuo pasirodyti. Pasakos, istorijos, patarlės, mįslės ir dainos duoda man neišsemiamus lobius, kad tik mokėčiau jais naudotis. Taigi rašau liaudiškas apysakaites. Išvedu į sceną Laumę, Laimę, Perkūną, Aitvarą ir t. t. Aš keliauju su dievu elgetos pavidale; užeinu su Kristum į lietuvių trobelę, nes ir Jisai, anot mūsų pasakų, buvo net į Žemaičius atėjęs! Tik, mielasis brolau, gali atjausti, kiek čia poezijos! Koks čia žavintis pasaulis! Kiek čia spyruoklių, kiek priemonių paveikti sielą žmogaus, kuris dar nėra persiėmęs dirbtine civilizacija! Aš čia nežiūriu į istoriją, nepaisau kritikos — aš čia esu liaudis, ir su jąja kartu, pavyzdžiui, nuvedu Kristų į smuklę, liepiu apaštalams gerti degtinę. Kas man rūpi, ar tuo laiku, kada gyveno Kristus, buvo degtinė, gana to, kad liaudis taip pasakoja, o aš čia jos brolis ir prietelius.

Šitas liaudies knygynėlio planas, kuris laikui bėgant galės būti platesnis, dabar tegu pasitenkina tais keturiais skyriais. Turėdamas šiokį tokį fondą, leisiu atskiras knygutes nurodytuoju turiniu. Nuolatinės prenumeratos už savo knygutes aš neskiriu, kiek kas gali, teduoda — ir skatiką taip pat paimsiu ir už dyką duosiu, kas norės. Už savo, kaip redaktoriaus, darbą nieko nereikalauju. Visą pelną iš to knygynėlio skiriu savo brolių

gerovei... Šauk! Ragink! Primink, gal šis tas buvo galima padaryti... Juk kas gi iš patriotizmo, jeigu užmiršime liaudį? Kaip yra pastate pamatai, tas pats visuomenėje yra liaudis. Menkas bus tas pastatas, kur pamatai silpni. Ogi kiek daug daiktų turi nueiti niekais, kai nėra materialinių išteklių. Štai pavyzdys — senasis Daukantas; kol jis turėjo iš ko, tol spausdino liaudžiai įvairaus turinio raštus. Dabar jis pavargo, tai ir neberašo, o kai jį kas paragina prie darbo, tai jis tiktai numos ranka, o akyse sužiba ašara. Jau dveji metai kai jo rankraštis guli Vilniuje pas Dvorcą [45], nes neturi už ką išspausdinti. O tam reikia net 325 rublių, kada mano senelis šiandien gal ir trijų skatikų neturi, viską paaukojęs savo tautiečiams. Tame rankraštyje yra apysaka panaši į Robinzoną Kruzą (Crusoe), apie žemės ūkį iš Liskovskio ir apie miškus".

Jis norėtų, kad Kraševskis įvertintų ir išleistų jo „Juodąją duoną". Tokių raštų, patiektų nežinomų ar pradedančių rašytojų, Kraševskis gaudavo begales. Akelaitis, kaip ir visi tokie rašytojai, rašo Kraševskiui: „Paaukok Tamsta šiek tiek laiko, paskaityk tą peckonę, jeigu užteks Tamstai kantrybės, peržiūrėk ir įvertink. Būk mano mokytoju, mano dvasios tėvu! Ir kaip tėvas būk man rūstus. Aš prašau šito iš tavęs klūpodamas Dievo vardu. Aš nesu reikalingas paraginimo, pagyrimo, pataikavimo — aš ieškau šviesos, mokslo! Taigi apšviesk ir pamokyk mane, jeigu mano kūriniuose rasi trūkumus ir klaidas, ir tuo atliksi krikščionišką prievolę ir pasirodysi man draugu. Dovanok, brangusis Tamsta; kad taip draugiškai kalbu — tai lietuvio kliaudis, kuris, „kai jis atviras, tirpsta kaip vaškas".

Akelaitis svajoja apie knygų leidyklą. „Įtaisytume knygyną ir leidyklą, kurie būtų tautos nuosavybė. Pasiliuosuotume tuomet nuo mūsų ponų knygyninkų, šitų nesąžiningų mūsų grobikų jungo. Tuomet greta Ūkio draugijos [46] atsirastų Mokslo leidyklos draugija" [47].

Kraševskiui patiko entuziastas Akelaitis. Jo apysakas ar eilėraščius padėjo į šalį, bet panaudojo jo laiškų mintis, pats parašė straipsnį į „Gazeta Warszawska" (1859 m., Nr. 54), kur išgyrė Žemaičių kultūros darbuotojus I. Oginskį, vyskupą Valančių, paminėjo Akelaitį ir kitus. Kraševskis pagyrė Akelaičio sumanymą leisti knygutes. Žinoma, nesiejo su Žitomiro bendrove.

Akelaitis, atėjus šv. Juozapo dienai (III.19), pasveikino Kraševskį su vardadieniu, kartu pasisakė dėl Kraševskio straipsnio.

---

[45] A. Dvorcas — Vilniaus spaustuvininkas.

[46] Varšuvoje tokia draugija (Towarzystwo rolnicze) buvo ką tik (1858) susikūrusi.

[47] M. Akelaičio laiškai J. Kraševskiui (toliau — AKr.) 1859.II.17 (s. st.). Dalis šitokio turinio laiško, tik kita data (II.19), atspausdinta. Žr. Kaupus, M. Akelaitis šviesoj laiškų pas Kraševskį — „Tėvynė", 1898, Nr. 7, p. 248—249; Nr. 8, p. 281—282.

Kraševskis, žinoma, nesikreipė dėl Akelaičio sumanymo į Žitomiro bendrovę, o įdėjo į spaudą. Be to, jis atsiklausė Kronenbergo ir persiuntė Akelaičio laišką, bet tas, matyt, nesusidomėjo Akelaičio sumanymu. Lietuva — jam svetima dirva, domėjosi tik Lenkija, laišką grąžino nieko nepasakęs, o tik persergėjęs, kad reikia būti atsargiems, vertinant administracijos darbus „vakarų gubernijose". Kronenbergas čia vengė minėti Lietuvos vardą, o naudojosi oficialiuoju pavadinimu [48]. Ir vėliau jis ragino Kraševskį būti atsargiu Lietuvos reikaluose [49].

Akelaitis, atsidūręs Kraševskio straipsnyje greta Oginskio, įsidrąsino parašyti knygynėlio reikalu ir jam. Oginskis jam maloniai atsakė. Akelaitis dar nesuvokė, kaip tat vertinti; buvo patenkintas, bet norėtų būti ir demokratu, nesilenkiančiu prieš didelius ponus. Jis rašo apie tai Kraševskiui: „Anų kunigaikštis yra labai išdidus ir keistas žmogus. Parašiau jam, siūlydamas save su savo liaudies knygynėliu lietuviams. Savo puikybei patenkinti tas žmogus gali daug ką padaryti. Tik reikia pataikyti į gerą ūpą".

„Kunigas, Žemaičių vyskupas — tikrai garbingas žmogus ir labai veiklus. Jis turi daug priešų tarp dvasiškių dėl to, kad yra griežtas ir šventai supranta kunigo priedermes. Neseniai jis padavė prašymą švietimo ministrui dėl lietuviško laikraščio liaudžiai, numatydamas mane jo redaktorium. Jeigu Dievas duos, ir mes, lietuviai, ką nors įsitaisysime. Prūsų lietuviai turi savo laikraštuką, o pas latvius išeina net du laikraščiai — vienas Mintaujoje, kitas — Rygoje. Iš kitos pusės puola mane A. Kirkoras: jis tikisi gauti leidimą leisti „Dziennik Wileński". Jis nori, kad tikrai priderėčiau į to laikraščio redakciją. Darbo našta, kuri užgultų mano sprandą, atitrauktų mane nuo kitų užsiėmimų, kurie, Dievui padedant, gali duoti šiokią tokią naudą visuomenei.

Pirmiausia trokštu ir kasdien maldauju Dievo, kad pas mus kuo greičiau prieitų prie sodžiaus mokyklų įkūrimo ir šį tą galvotų apie liaudies švietimą" [50].

Kraševskis savo įtaka padėjo Akelaičiui iškelti Lietuvos visuomenėje lietuvių liaudies švietimo reikalą.

Kalbos apie tai, kad reikia šviesti lietuvių liaudį, dvarininkų tarpe sukėlė baimę, vienur didesnę, kitur mažesnę. Jiems atrodė, kad tuo keliu atstums dvarą nuo sodžiaus, žmonės nebeklausys ponų ir gali būti net

---

[48] Žr. M. Dynowska, Józef Ignacy Kraszewski.., p. 42—43. Laiškas rašytas 1859.XI.23(XII.5).

[49] M. Dynowska, Józef Ignacy Kraszewski.., p. 132. Laiškas rašytas 1860.I.9(21).

[50] AKr., Svirlaukis, 1859.III.19.

blogiau,— eis prieš dvarą. Toliau, pradėję šviestis lietuvių kalba, panorės skirtis nuo Lenkijos, o unija jiems būtų reikalinga: ji apsaugos Lietuvos ponus nuo lietuvių liaudies užpuolimo, taigi, kova prieš uniją Lietuvoje virto kova prieš dvarininkus. Tai ar galima, ar išmintinga prie tokio darbo prisidėti?

Teisybė, Akelaitis, kuris dėl to daug triukšmo kėlė, yra ramus ir kuklus žmogus; jis ne vienam įrodinėjo, kad lietuvių liaudis pasiliks ištikima senovei, kad reikia išlaikyti seną patriarchalinį santykį tarp dvaro ir sodžiaus, kad turi būti išsaugota Lietuvos ir Lenkijos unija. Puolė į akį Akelaičio unijos įvertinimas. Iki šiol unijos vardu buvo sakoma, kad Lietuva turi pasiaukoti, o dabar jis sako: jeigu Lietuva yra Lenkijos dalis, tai ji turi teisių į bendrą turtą, yra lygi Lenkijai, iš bendrų lėšų turi būti keliamas švietimas lietuviams — lietuvių kalba, o gudams — gudų kalba. Unijos išlaikymas, tai nėra lenkinimas, o atvirkščiai, Lietuvoje — lietuvių kalbos palaikymas. Lenkija turi palaikyti tokį lietuvių reikalavimą. Gal Akelaitis taip aiškiai ir nepasakė, bet tokia mintis išeidavo iš viso jo elgimosi ir nusistatymo.

Vieni iš dvarininkų nenori tikėti Akelaičiu: kam jis dirba liaudžiai? Kokie jo interesai? Gal užsiimdamas lietuvyste, jis turi paslėptų tikslų? Įtartinas jau pats jo pasivadinimas — „Chłop“ (valstietis).

Juk jis ne vienas naujos rūšies lietuvis. Jų tarpe yra kitoniškų žmonių. Jie kartais sukelia baimės. Jie nori panaikinti uniją ir atsiskirti nuo Lenkijos, kiršina tautinę neapykantą, o tikrumoj eina prieš dvarą.

Taigi Akelaičiui reikėjo daug darbo įdėti, atkaklumo parodyti, surasti užtarytojus, žinomus lenkų ar dvarininkų tarpe, kad nustotų į jį skersavę. Tik dalis teįsitikino, kad Akelaičio propaganda dėl lietuvių raštų padės dvarininkams pasiekti santarvės tarp sodžiaus ir dvaro.

Buvo ir tokių, kurie nepripažino lietuvių kalbos. Kauno apskrities mokyklų globėjas grafas Čapskis siūlė mokyklose vartoti tik lenkų kalbą, nes ji — vietos žmonių kalba: ją ja turi būti mokoma ir liaudies mokyklose [51].

Matyt, Kraševskio užtarimas spaudoje padarė gerą įtaką pažangesniems dvarininkams. Tuoj atsirado keletas, kurie atsiuntė pinigų knygelėms leisti, pvz., kunigaikštis V. Radvila atsiuntė 300 rub. Pradžia buvo gera. Akelaitis jau ėmė svajoti kiek vėliau aukų suplauks, ką darys su jomis, kad leis ne tik knygutes, bet ir laikraštį. Ir vėl tuščios svajonės.

Gavęs Akelaičio laišką, I. Oginskis rimčiau pažiūrėjo į tą reikalą, užprašė Akelaitį atvažiuoti, kad pasitartų asmeniškai.

---

[51] И. Корнилов, Русское дело.., p. 269—273.

Akelaičiui labai patiko laiško užbaigimas: „Betgi tariu, kad bus geriausia žodžiu susitarti ir dėl to siūlyčiau Ponui Geradėjui atvykti į Rietavą, kur man bus labai malonu asmeniškai pasveikinti Tamstą savo pastogėje. Drauge reiškiu tikrą pagarbą, su kuria palieku gerbiamą Poną Geradarį“ [52].

Tai buvo tų laikų paprastas laiškinis mandagumas; I. Oginskis ir neketino būti Akelaičio tarnu arba laikyti jį savo geradėju. Be tokios formos laiškas būtų nemandagus, storžieviškas. Akelaitis su džiaugsmu skaitė tą vietą, laiške Kraševskiui cituoja ir dedasi, jog iš to juokiasi. Čia pat prašė Kraševskį pranešti per spaudą apie V. Radvilos auką ir Oginskio globą. Akelaitis tvirtino: „Kaip jau sykį esu Tamstai pasakęs, Oginskis iš tuštumo pasiryš papilti tūkstančius...“ [53]

Akelaitis, norėdamas gauti ponų pagalbą lietuvių spaudai, turėjo jiems žodžiais pataikauti ir meilintis, nes kito šaltinio pinigams gauti nebuvo. Tik Kraševskiui galėjo išdrįsti taip parašyti apie ponus.

SANTYKIAI SU VALANČIUMI

Jau XIX amž. pradžioje atsirado mintis, kad reikia turėti laikraštį lietuvių kalba. Tuo buvo užsiėmęs Oginskis. Jis ragino inteligentus steigti laikraštį, o pats žadėjo paremti materialiai, bet nieko neišėjo. Tik nuo 1846 m. kasmet ėjo I. Oginskio lėšomis Ivinskio redaguojamas kalendorius. 1856 m. Ivinskis buvo paruošęs „Aitvaro“ Nr. 1(14), bet, rodos, praktiškų žygių tam sumanymui įvykdyti nebuvo padaryta.

Akelaitis varė agitaciją daugiausia laiškais už lietuvių laikraštį. Lietuvoj atsirasią rašytojų ir skaitytojų, o lėšų Lietuvai užteksią. Vartojo įvairias įtikinimo priemones, žiūrint kam rašė: rašydamas vyskupui, giria jį ir kunigus, pasisako prieš dvarininkus, kai rašo ponui, tai jį giria, nurodo garbingus ponų vardus, nekalba apie kunigus, o iš dvasiškių tenkinas vyskupu.

Pasitaręs su Daukantu, parašė laišką Valančiui. Rašė jam lenkiškai, nes į pirmą jo laišką, lietuviškai rašytą, Valančius atsakė lenkiškai, matyt laikydamas lietuvių kalbą paprasta Lietuvos inteligentų kalba. Akelaitis siūlo jam imtis leisti laikraštį liaudžiai. Iš anksto ėmė sklaidyti abejones dėl galimų vyriausybės trukdymų. Jo nuomone, vyriausybė tam pritarsianti, tai esą matyti iš Vidaus reikalų ministerijos rašto į bajorus, ku-

---

[52] I. Oginskio laiškas M. Akelaičiui (toliau — OA), 1859.IV.27(V.9).—„Tauta ir Žodis“, kn. IV, Kaunas, 1926, p. 438.

[53] AKr., Svirlaukis, 1859.V.6(18).

riame jiems nurodoma, kad bajorai tarp kitų darbų imtųsi skleisti švietimą liaudyje.

„Visi kraštai turi savo liaudžiai laikraščius... kodėl gi mes esame blogesni už kitus? Nemanau, kad vyriausybė neduotų mums leidimo. Jo kilnybė Ponas Chominskis, dabartinis Kauno gubernatorius, žmogus teisingas ir gabus, su mielu noru įteiks mūsų reikalavimus aukštesnei valdžiai. Tik malonėkite Jūsų Ekscelencija iškelti tą naudingą sumanymą. Jeigu reikės išteklių, tai tikiuosi, kad kunigai pasiskubins su pagalba ir sugėdins dvarininkus, kurie nenori duoti jokių aukų valstiečiams..." [54]. Skaitytojų būsią, ir gana daug; viena Užnemunė galėsianti jų duoti, tai matyti iš mokyklų ir mokinių skaičiaus. Tegul tik jis pakeliąs savo balsą.

Valančius tuo laiku buvo susirūpinęs blaivybės brolijų reikalais ir kova prieš girtybę. Prieš jį ėjo administracija, dvarininkai, tai spaudintas žodis būtų šitam darbui labai naudingas.

Valančius, matyt, buvo aptaręs šitą pasiūlymą savųjų tarpe, rado laikraštį naudingu, ėmė galvoti apie tai, kaip gauti leidimą, kas bus redaktorium, kas rašys ir t. t. Tur būt, vasarą ar metų pabaigoje atrašė Akelaičiui, jog ketinąs leisti „Pakeleivingą", kviečiąs jį į tikruosius redaktorius, gyvensiąs Varniuose, o dėl formalumų nežinąs, kokiais keliais geriau eiti — jis norįs paduoti prašymą vidaus reikalų ministrui. Akelaitis tada parašė, jog sutinkąs būti redaktorium, gal net pritaręs tam keliui — eiti per Petrapilį, nes per Vilnių nieko neišeisią [55].

Valančius rašė tik Akelaičiui, ne Daukantui, nes jautė, kad šis jį buvo baisiai nuskriaudęs ir apvylęs. Daukantas, išgirdęs apie Valančiaus laišką, parašė pats laišką savo pažįstamam Napoleonui Praniauskui, valdininkui Švietimo ministerijoj, parašė ką žinojo apie reikalą, prašė atrašyti stačiai Valančiui ir duoti patarimų, kokiais keliais gaunamas leidimas [56].

---

[54] AV, 1858.III.4(16).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 298.

[55] Valančiaus laiško ar laiškų Akelaičiui šiuo klausimu neužsiliko, nėra nė Akelaičio atsakymo. Tariu, kad jie yra buvę. Nuomonė dėl jų turinio paremta vėlesniais laiškais.

[56] Praniauskai, matyt, buvo lietuviško nusistatymo neturtingų inteligentiškų bajorų šeima. Anksti mirus tėvui, vyresniesiems vaikams teko patiems prasimušti į pasaulį. Vienas buvo ūkininkas, kitas, Otonas, išėjo į kunigus, tapo net kanauninku, buvo Utenos klebonu. Viena sesuo, Teklė, ištekėjo už Borisevičiaus, kita, pati mažoji ir silpniausioji — Karolina (1830—1859), pasiliko namie, čia pramoko skaityti ir rašyti, ėmė rašyti eiles lenkiškai ir lietuviškai (vertimai eilėmis iš Kraševskio). Jos kūrinius spausdino Vilniuje, Varšuvoje. Mirė džiova, palaidota Utenoje.

Petrapilyje švietimo ministerijoje valdininku tarnavo Napoleonas Praniauskas, Daukanto pažįstamas. Manyčiau, kad jis bus iš tos pačios šeimos. Pagaliau vienas kunigas Praniauskas 1860 m. Petrapilyje sakė pirmą kartą žemaitiškai pamokslą („Kurjer Wileński", 1860, Nr. 35). Manyčiau, kad tai buvo Otonas.

Valančius, gal būt, ir nežinodamas, kad apie tai, kaip gauti leidimą, ienka žinias kiti žmonės, parašė prašymą (1859.II.21) vidaus reikalų ministrui. Rašė, jog norįs leisti laikraštį lietuvių kalba, ypač blaivybės reikalais. Rusai ir latviai turį savo laikraščius ir knygutes, tik žemaičiai bei lietuviai ne. Ketinąs leisti knygutėmis periodiškai. Kadangi sunku bus rasti cenzorių, mokantį žemaitiškai, nes tai liaudies, žemesniojo luomo kalba, kurios net vietos inteligentija nemoka, tai prašė leisti jam būti cenzorium, ir jis pasižadąs, kad neapvilsiąs vyriausybės pasitikėjimo [57].

Laikraštis „Pakeleivingas" ketino laikytis tokios programos: 1) tikybos, doros, teisės dalykai, 2) gamtos mokslai ir pramonė, 3) geografija ir istorija, ypač vietinė, 4) liaudies literatūra.

Jau buvo išsiųstas raštas į Petrapilį, kai atėjo iš N. Praniausko laiškas, rašytas 1859.II.14 d., kuriame jis davė nurodymų, kokiu keliu eiti. N. Praniauskas rašė, kad prašymą atsakingojo redaktoriaus vardu reikia paduoti Vilniaus Cenzūros komitetui ir prašyti visa tat persiųsti į Švietimo ministeriją. Be to, laiške Praniauskas patarė, kad reikia paprašyti Vilniaus mokslo apygardos globėjo gen. Vrangelio, o taipogi Vilniaus generalgubernatoriaus, jog šie palaikytų prašymą ir nedarytų kliūčių.

Valančius, gavęs laišką, pamatė, jog ne tuo keliu nuėjęs, visgi šį tą atitaisė: parašė (1859.III.7) generalgubernatoriui, prašydamas paremti jo sumanymą, bet mokslo apygardos globėjui nerašė, ir po kelių mėnesių (1859.VI.11) kreipėsi į Oginskį, kaipo mokyklų garbės globėją.

Valančius N. Praniauskui parašė, jog per vėlai gavęs nurodymus [58] ir negalėjęs jais pasinaudoti. Būsimasis redaktorius Akelaitis [59] buvo pareiškęs, jog pradėjęs nuo Vilniaus ir nieko negavęs, dėl to ir kreipęsis stačiai į vidaus reikalų ministrą. Be to, prašęs Nazimovą paremti [60]. Tai ir prašė N. Praniausko paremti šį reikalą Petrapilyje [61]. Savo keliu, to paties prašė Akelaitis Dubrovskį, o Daukantas nuo savęs — N. Praniauską [62].

---

[57] K. Gieczys, Bractwa trzeźwości w diecezji żmudzkiej w latach 1858—1864, Wilno, 1935, p. 137—138.

[58] N. Praniauskas rašė laišką 1859.II.14. Valančius išsiuntė prašymą II.21. Matyt, ilgai ėjo laiškas į Varnius.

[59] Toks Akelaičio žygis nėra žinomas. Tokias išvadas Valančius, matyt, padarė iš Akelaičio kalbų.

[60] Šita korespondencija paskelbta. Žr. K. Gieczys, Bractwa trzeźwości.., p. 136—140; J. Stakauskas, Valančiaus laikų lietuviškasis darbas.—„Tiesos kelias", 1938, Nr. 7—8, p. 508—509; A. Alekna, Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, Kaunas, 1922, p. 179—180.

[61] Apie tai Akelaitis rašė Kraševskiui 1859.V.19.

[62] Atrodo, kad Kauno gubernatoriaus Chominskio ir neklausė.

Vidaus reikalų ministras prašymą persiuntė Vilniaus generalgubernatoriui Nazimovui ir užklausė jo nuomonės [63].

Nazimovas pripažino, jog būtų naudinga leisti liaudies laikraštį, bet yra kita kliūtis — dėl cenzūros. Valančius prašė leisti cenzūruoti laikraštį, o pagal įstatymus cenzūra turi būti vyriausybės, cenzoriai jos skiriami. Todėl pasiūlė prašymą atmesti.

Nazimovas turėjo ginčą su Valančium dėl vienos jo knygutės — Blaivybės brolijos įstatų. Valančius išleido knygutę be cenzūros, sakydamas, kad tai bažnyčios dalykas. Administracija kitaip galvojo: ji pareikalavo surinkti knygutes ir išimti iš apyvartos, bet ministrui apie tai nerašė, kad nereiktų teisintis.

Vidaus reikalų ministerija atmetė Valančiaus prašymą dėl laikraščio. Valančius nutilo ir toliau laikraščiu nesirūpino. Matyt, tarė, kad galima bus atlikti tą patį knygutėmis ir savo aplinkraščiais, ganytojo laiškais [64]. Jis jau buvo atsitraukęs nuo lietuviško sąjūdžio. Būdamas vyskupu, rūpinosi bažnyčios ir tikybos reikalais, taigi vengė ir neleido reikštis socialinėms kovoms bažnyčioje, baudė kunigus už jų pasisakymus prieš bajorus, stengėsi geruoju gyventi su dvarininkais, lietuvių kalba buvo reikalinga ir naudinga tik bažnyčios reikalams, o jos vystymasis nėra reikalingas, toliau galima mokytis ir šviestis lenkiškai [65].

Nerimo dėl to Daukantas ir Akelaitis.

Valančius neįkūrė pas save lietuvių kultūros židinio, pašiepdavo I. Oginskį, pabėgo nuo jo Daukantas. Jis pats platino per kunigus lenkiškas knygas, kurias jam prisiųsdavo iš Vilniaus Zavadzkis, su kuriuo taip buvo susirišęs, jog nenorėjo net kitų siūlomos spaustuvės steigti. Žinomas knygininkas ir spaustuvininkas Mykolas Gliuksbergas, turėjęs Lietuvoje ir Lenkijoje daug skyrių, 1859 m. vasarą pasiūlė įtaisyti Varniuose savo spaustuvę. Valančius atsakė neigiamai: nenorįs pakenkti Zavadzkiui. Iš tiesų vargiai būtų galėjęs pakenkti: Zavadzkis buvo įsteigęs Varniuose knygų krautuvę, o ne spaustuvę (kurią turėjo Vilniuje), o Gliuksbergas siūlė tik spaustuvę. Taip ir neįsitaisė čia pat savo pašonėj spaustuvės net blaivybės knygelėms spausdinti.

Be abejo, dvarininkai pajuto subruzdimą dėl lietuviško laikraščio. Akelaitis 1859—1862 m. spaudoj rašė, kad reikia išsklaidyti dvarininkų tarpe nepasitikėjimą tuo sąjūdžiu, įtikinti, kad liaudis neatsigręš prieš

---

[63] K. Gieczys, Bractwa trzeźwości.., p. 136—140.

[64] Ten pat, p. 140—152.

[65] Kitos nuomonės dėl Valančiaus įvertinimo J. Stakauskas, kuris mato jo darbe lietuvišką veikimą. V. Biržiška, kuris taip pat naudojosi Kurijos archyvu, su juo nesutinka ir pritarė šiai mano nuomonei, kad Valančius buvo tik bažnyčios veikėjas (12).

juos, kad reikia artinti dvarą ir sodžių, kad dvaras turi prisidėti prie doros auklėjimo.

Akelaitis iš Daukanto buvo girdėjęs, kad daug ko negalima laukti iš Valančiaus; pamažu ir jis pats tuo įsitikino, suprato, kad jam rūpi ne tas, kas reikėtų padaryti Lietuvai atgaivinti. Todėl jis ieško kitų užtarėjų — galingų ir įtakingų: kreipiasi į I. Oginskį, į kurį, atrodo, iš karto nebuvo išdrįsęs kreiptis, kol, pagaliau, parašo (1859.III.9) jam laišką.

RIETAVE PAS OGINSKĮ

Irenejus-Kleofas Oginskis (1808—1863) buvo Žemaitijos dvarininkas, turėjęs Rietavą, Plungę ir kt., sėdėjęs kone visą laiką dvaruose ir užsiėmęs ūkiu.

Matyt, buvo tai žmogus, išsiskiriąs iš kitų dvarininkų savo veikimu, jog apie jį užsiliko daugybė legendų ir pasakų, teisingų ir pramanytų, tačiau visur jis atrodo galingas ponas, bet teisingas žmogus, nieko nesibijąs, o jeigu kas piktai kalbėjo apie jį, tai buvo dvarininkai. Negeri buvo jo santykiai su vietos administracija, su kuria jis taip pat turėjęs visokių susidūrimų. Nėra dar jo biografijos, niekas netyrinėjo visuomeninio jo veikimo, o jis yra šito vertas.

Sykį kilo konfliktas dėl kareivinių. Vyriausybė, neturėdama patalpų, reikalaudavo, kad dvarininkai apgyvendintų kareivius kaimuose pas savo ūkininkus. Ūkininkai bijodavo kareivių, nes jie, karininkų skriaudžiami ir nemaitinami, vogdavo. Dvarininkai nesipriešino, nes kareivių dvaruose neapgyvendindavo, bajorų pačių nelietė, o tik jų valstiečius.

I. Oginskis pasielgė kitaip: jis pastatė kareivines. Žinoma, tat nepatiko karininkams ir intendentams: jie turėjo maitinti kareivius iš iždo paskirtų pinigų. Dėl to nemaža jų skundėsi, kad Oginskis blogai priimąs kareivius.

Šitoks skundas dar nepakenkė Oginskiui, bet atsirado baisesnių: sugalvojo kaltinimą, esą jis turįs paslėpęs ginklų, net laikąs ištisus jų sandėlius. O tokie skundai Mikalojaus laikais buvo pavojingi. Užtekdavo ką nors pavadinti maištininku ir nurodyti keletą jo žodžių, jį tuojau suimdavo ir negreit paleisdavo arba ir visai nepaleisdavo.

Caro valdininkai Lietuvoje, norėdami atsižymėti, 1840 m. iš nieko buvo sukūrę Vilniuje net didelę politinę bylą — sąmokslą prieš Rusijos vienybę. Vienas jaunikaitis (studentas ar mokinys), sėdėdamas kalėjime už sąmokslą, tardančiųjų valdininkų įkvėptas, nurodė kaip sąmokslo bendrininką Irenejų Oginskį. Bet jį užkabinti nebuvo taip lengva, nedrįso jo suimti. Jie pranešė carui, pridėję daug žinių ir skundų apie neištikimą jo

elgimąsi. Caras tuoj pasiuntė savo fligeladjutantą Borątinskį ištirti ir, prireikus, leido I. Oginskį suimti.

Oginskis tuo kartu buvo Vilniuje. Jį čia ir suėmė. Žinoma, įrodymų nebuvo, nerado jų nė vietoje ir greitai paleido. Dabar I. Oginskis ėmė reikalauti nubausti skundikus už melą ir tardymo valdininkus. Caras pasistengė visa tai užtepti, davė I. Oginskiui ordiną, padarė savo dvaro ponu (kamerheriu) ir t. t.[66]

Oginskis turėjo artimų ryšių su caro dvaru, ypač suartėjo su įpėdiniu, vėliau caru Aleksandru II[67]. Buvo pasakojama, kad jis nebijojęs caro valdininkų, net išdrįsdavęs juos plakti. Žinoma, buvo tai pasakos. Tačiau tos pasakos rodė, kokiu galingu žemaičiai vaizdavosi I. Oginskį.

Bet labiausiai Oginskis buvo išgarsėjęs savo santykiais su valstiečiais. 1835 m. savo dvaruose jis panaikino lažą, nebevarė valstiečių į darbą dvaran, iš jų ėmė tik duoklę pinigais. Jis rūpinosi valstiečių ūkiu, veisė gerus gyvulius, kėlė valstiečių gerovę ir apšvietimą, nepaleisdamas jų iš savo įtakos ir globos. Ūkiui pakelti jis rengdavo pas save ūkio parodas ir muges. Jo žmonės turėjo geresnes trobas, buvo geriau pavalgę ir apsirėdę, jų vaikai ėjo į mokyklas, mokėsi žemaičių kalba[68].

Blogi buvo Oginskio santykiai su aplinkiniais Žemaitijos dvarininkais. Priežastys buvo dvejopos. Oginskis vienas darė reformas valstiečių reikalu, ūkio srityje pralenkė juos. Apie jį rašė laikraščiai Vilniuje, Varšuvoje[69], statė jį pavyzdžiu, o dvarininkai sekti juo nenorėjo. Iš kitos pusės, I. Oginskis nesueidavo su dvarininkais, sėdėjo savo viešpatijoj, nesidalydamas valdžia ir įtaka su kitais, nepaisė jų. Aniems rodėsi, kad jis savo pavyzdžiais einąs prieš dvarininkų interesus ir kurstąs valstiečius prieš savo ponus.

I. Oginskis savaip žiūrėjo į valstiečių reformą, į dvarininko santykius su valsčium. Bajorai, jo nuomone, įeina į valsčių, jie dalyvauja jo gyvenime, gali būti renkami viršaičiais. I. Oginskis, dar nežinodamas, kaip bus nustatyta valsčių organizacija (luominė ar teritorinė visaluo-

---

[66] Žr. А. Ломачевский, Из воспоминаний жандарма 30 и 40 годов, СПб., 1873, p. 49, 68, 69, 114.

[67] Buvo kalbų, kad Oginskis išgelbėjo Aleksandrą, kuris buvo įsipainiojęs su vieno didiko dukra (grafaite Kalinauskaite), o vesti negalėjęs, nes būtų reikėję atsisakyti nuo sosto. Ta mergaitė buvo labai graži, sprendžiant iš biusto, kurį mačiau Rietavo bažnyčioje. Oginskis buvo vedęs du sykiu: dvi seseris Kalinauskaites vieną po kitos.

[68] Ne taip seniai vienas studentas žemaitis buvo surinkęs visokių pasakų, esančių žmonėse, apie įvykius ir I. Oginskio poelgius. Neteko užtikti, kad būtų buvęs neteisus ir žiaurus.

[69] Iš „Gazeta Warszawska“ persispausdino „Kurjer Wileński“ 1859, Nr. 57.

minė), leido save išrinkti vaitu (viršaičiu), jis buvo Lietuvoj pirmasis ir paskutinis vaitas iš bajorų, nes greitai po to išėjęs įstatymas padarė valsčių iš vienų valstiečių, be bajorų.

I. Oginskis — vienintelis iš didesniųjų dvarininkų, kuris pamėgo žemaičių kalbą, protegavo jos literatus, padėjo pardavinėti Daukanto knygeles, leido L. Ivinskio parengtus kalendorius ir t. t. Valančius, rodos, nelabai jį mėgęs [70].

Akelaitis savo laiške išreiškė viltį, kad I. Oginskis globos sumanymą leisti lietuviškas knygas. Iš anksto įtikinėjo, kad išlaisvinti valstiečiai neturi nutolti nuo savo ponų, turi matyti juos savo globėjais, tėvais ir rūpintojais. Jeigu kunigaikštis pritarsiąs tam jo sumanymui, tai jį seksią kiti bajorai. Pasirašė: Valstietis iš Marijampolės apskrities M. Akelaitis.

Atėjęs laiškas į Rietavą, I. Oginskio nerado namie. I. Oginskis atsakė 1859.IV.27 (V.9). Jis rašė:

„...Tamstos sumanymu esu ne tik sužavėtas, bet ir pareiškiu padėką tuo labiau ir dėl to, kad tai, apie ką galvojau prieš keliolika metų, dabar vykdoma. Dar prieš keliolika metų buvau raginęs prie to daugelį, tarp jų ir poną Kontrimą (13), kuris, man rodos, yra artimas Tamstos kaimynas, bet, matyti, dar nebuvo atėjęs laikas, tai ir mano raginimai nebuvo įvykdyti. Mano raginimų įrodymu vis dėlto pasiliko Žemaičių kalendorius, kurį ponas Ivinskis jau keliolika metų išleidžia mano rūpesčiu, raginimu ir lėšomis“ [71].

Matyt, paskui I. Oginskis pergalvojo: kam čia naujam žmogui pasakoti apie senas savo svajones, planus ir darbus, kurie jam buvo prie širdies, ir šito laiško neišsiuntė, pasiuntė kitą, šaltesnį, tačiau mandagų, kaip ir visi rašomieji ponams laiškai: jo negąsdino „valstiečio“ pseudonimas.

I. Oginskis iš esmės atsakė, jog parems sumanymą, palaikys knygelių ar laikraščio leidimą, kad kels žemaičių liaudies dorovę ir apšvietimą; palaikys kalbą ir literatūrą. Geriausiai, sako, atvažiuoti į Rietavą ir žodžiu pasikalbėti jo pastogėje. I. Oginskis pasirašė, kaip priimta tokiuose laiškuose —„nužemintas tarnas“. Žinoma, Akelaičiui buvo malonu ir drauge keista skaityti tokius žodžius — jam, valstiečiui, iš kunigaikščio, ir pasigyrė Kraševskiui. Svarbiausia, kad I. Oginskis kviečia atvažiuoti jį į Rietavą pasikalbėti asmeniškai. Akelaitis apsidžiaugęs rašė pilną komplimentų, aukštu stiliumi laišką, jog atvažiuosiąs. Matyt, jau norėjo ištrūkti iš Svirlaukio, nuo žodynų ir kronikų ir eiti prie gyvo darbo.

---

[70] M. Valančius, Pastabos pačiam sau, Klaipėda, 1929, p. 131.

[71] OA, 1859.IV.27(V.9).—„Tauta ir Žodis“, kn. IV, p. 439.

Į Rietavą jis atvyko birželio pradžioje. I. Oginskis sutiko, o gal net pats pasiūlė įtaisyti spaustuvę Rietave ar Varniuose. Akelaičiui pavedė išaiškinti spaustuvės įrengimo sąlygas, duoti sąmatą ir t. t. Dėl to reikėjo nuvykti į Mintaują.

Reikalas buvo skubotas. Išbuvęs Rietave 4 dienas, Akelaitis išvyko į Mintaują. Pakeliui buvo sustojęs Varniuose pas M. Valančių. Jam papasakojo, ką patyrė Rietave ir ką mano daryti. Žinoma, prašė prie sumanymo prisidėti. Vyskupas, išgirdęs tokį prašymą, nustebęs atsakė: „Ar gali dėl to dar abejoti? Ar aš, kuris rašo liaudžiai knygutes, turėčiau pasitraukti nuo man pavestųjų avelių mokymo? Reikalauji iš manęs užtikrinimo, kad moraliai prisidėsiu prie laikraštuko ar knygelių platinimo mūsų liaudyje — taigi abejoji, ar šventai suprantu savo pareigas?“ [72] Akelaitis nutilo, pamatęs, kad padarė klaidą. Bet pranešė apie tai Oginskiui.

Surinkęs reikalingas žinias Mintaujoje, Akelaitis per Varnius grįžo atgal į Rietavą. Iš Varnių jis pranešė linksmą naujieną Kraševskiui: „Persikeliu gyventi kun. Oginskio šaukiamas į Rietavą, kur užgaišiu, kol neišgausime iš vyriausybės leidimo leisti lietuvišką laikraštuką liaudžiai. Yra vilties, kad kunigaikščio rūpesčiu turėsime savo spaustuvę Rietave ar Varniuose“.

Dabar Akelaitis rado reikalą atitaisyti tas blogas žinias apie I. Oginskį, kurias pirmiau buvo suteikęs Kraševskiui. Juk jis galėjo jas panaudoti spaudoje. Kraševskis to nepadarė: jis dėjo tik gerąsias žinias, kad paveiktų reakcinius Volynės bajorus.

Apie I. Oginskį Akelaitis dabar rašė šitaip: „Kunigaikštis Oginskis pagal paplitusią nuomonę visų laikomas tuščiu žmogum, dargi iš dalies tironu. Šitokios nuomonės kadaise ir aš buvau. Iš tikrųjų, kai aš šiandien savo akimis įsitikinau, dalykas yra kitoks. Gali būti, kad kunigaikštis kartais įsikarščiuos, sunkiai nubaus kaltąjį, bet jame matyt tikras polinkis prie gerų darbų. Prikaišioja kunigaikščiui daug kliaudžių, o beveik nieko nesako apie pagerinimus, kuriuos jis įvedė savo dvare. Rietavo valstiečiai šiandien skaitomi turtingiausiais ne tik Žemaičiuose, bet ir Lietuvoje bei Karalystėje (Lenkijoje). Niekur nesu matęs tokios tvarkos, tokio švarumo ir turto. Čionai ūkininkas turi iki 10 ar 15 tūkstančių rublių grynais pinigais, elgiasi gerai, degtinės negeria — dirba ir viešpatį Dievą garbina. Ar patikėsi, kad rietaviškiai valstiečiai mane vaišino vynu ir net šampanu. Gal tai bus jau prabanga, bet kunigaikštis ir čia seka, kad sodietis neišdykautų ir neeikvotų daugiau, negu jam reikia.

---

[72] M. Akelaičio laiškas I. Oginskiui (toliau — AO), 1859.VI.7(19).—„Tauta ir Žodis“, kn. IV, p. 440.

Rietave radau net keturias mokyklas: parapijos, pradedamąją aukštesniąją, mergaitėms pensioną, daržininkystės mokyklą, kur sodžiaus ūkio mokslus dėsto lietuviškai. Tegul pasirodo su tokiu dalyku kas nors iš mūsų dvarininkų?"

Oginskis buvo patenkintas, kad Kraševskis jį pagyręs spaudoje, tačiau pridėjo, jog garbės netrokštąs, ne dėl to tai darąs, tai esanti jo pareiga.

Akelaitis, patyręs, kad Volynės bajorai užsipuolė Kraševskį, jam pasiūlė mesti Volynę ir persikelti į Lietuvą[73]. Jis pats liko Rietave ir laukė, kol vyriausybė duos atsakymą dėl laikraščio. Laukdamas I. Oginskio sūnums davė vokiečių kalbos pamokas. Kraševskiui tuo metu jis rašė:

„Vyskupas prieš pusę metų prašė švietimo ministrą[74] duoti leidimą lietuviškam laikraščiui, kurio redaktorium mane pasiūlė[75]. Visi buvome tikri, kad prašymas bus patenkintas, ypač, kad liaudis, išsižadėjusi girtavimo, pati prisiminė knygas. Jai išspausdinta paskubomis knygutė apie blaivybę. Nepasiekė ji liaudies rankų — ji buvo konfiskuota... Tuo tarpu mūsų reikalas dėl laikraštuko vis gaišo ministerijoj. Tuo reikalu buvo užklausta vietinės vyriausybės nuomonės, o ji pasirodė mums nepalanki... Štai kur mes stovime. Kunigaikštis Oginskis prižada man išrūpinti leidimą išleisti anas seniai mano pažadėtąsias knygutes. Ir čia be vyriausybės žinios nieko negalima pradėti. Antrą vertus, visuomenės nuomonė neprielankiai atsiliepia apie mano sumanymą: matė jame žadinant provincializmą, norą skirtis... Tokia yra mano padėtis. Nors tat man labai skaudu, bet nenusimenu: nuo jaunystės pripratęs kentėti, o kova reikalinga žmogaus gyvenime"[76].

Vyriausybė laikraščio neleido, nenurodžiusi priežasčių. Ar dėl to, kad Valančius prašėsi būti cenzorium, ar dėl to, kad tai lietuviškas liaudies laikraštis?

Nusiminęs Akelaitis įtarė, kad tai dvarininkų darbas, nes jie bijojo provincializmo ir noro skirtis nuo Lenkijos. Tik I. Oginskis neatsimetė: jis žadėjo išrūpinti leidimą knygutėms spausdinti.

Akelaičiui kilo mintis, gal jis pats kaltininkas, ar gerai jis darė, skelbdamas lenkų laikraščiuose apie rengiamą leisti lietuvių spaudą. Ar tas nepakenkė? Tačiau, kaip be ponų apsieiti? Gal laikraštis šiaip taip

---

[73] AKr., 1859.VI.18(30). Laiškas rašytas važiuojant per Varnius.

[74] Iš tikrųjų vidaus reikalų ministrą.

[75] Apie jį Valančiaus rašte nekalbama.

[76] S. Chomiński, Początek i rozwój kwestji uwłaszczenia włościan.—„Kwartalnik Litowski", 1911, t. VI, p. 16—33.

išsilaikytų, bet jie — galingi savo įtaka, stiprūs turtais, be jų pagalbos negalima apseiti, todėl vis tiek reikia rasti jų tarpe gerų, prielankių žmonių.

Akelaitis buvo parašęs grafui Adomui Zamoiskiui, dideliam ir įtakingam Lenkijos veikėjui, kuris buvo sukūręs Lenkijoje Ūkio draugiją. Toji draugija rūpinosi ne tik sodžiaus ūkiu, bet ir liaudies švietimu. Ji galėtų padėti lietuvių spaudos reikale. Atsakymo į savo laišką Akelaitis nesulaukė. Tuomet jis prašė Kraševskį, kad šis parašytų keletą žodžių Zamoiskiui, nes, rašė jis, „aš nieko nereiškianti figūra, o maža yra tokių žmonių, kaip tu, brangusis sielos broli... kurie išklausytų mano šauksmo“ [77].

Atrodo ne geresnė būtų buvus klotis, jeigu ir būtų parašęs Kraševskis, nes toji draugija iš tiesų neužsiiminėjo švietimu [78].

Apie lietuviškų knygų platinimą Akelaitis suteikia Kraševskiui linksmų žinių: bematant jas išgraibsto, pavyzdžiui, Fedro pasakas, A. Tatarės verstas, išgaudė greitai ir Valančiaus Šventąją istoriją ir t. t.[79]

Vyriausybė sutiko leisti spausdinti knygutes, bet ne laikraštį.

Spaustuvės I. Oginskis neįtaisė nei Rietave, nei Varniuose, o Valančius atmetė Gliuksbergo pasiūlymą. Teko galvoti, kur lietuviškas knygutes spausdinti. Tuomet prisiminė Akelaitis Kirkoro spaustuvę Vilniuje, kurią įsitaisyti, berods, buvo padėjęs tas pats I. Oginskis.

1859 m. pradžioje mirė Karolina Praniauskaitė. Ji buvo išvertus lietuviškai kelias vietas iš Kraševskio „Vitolio raudos“—„Žalčio motė“, ir buvo tai išspausdinta L. Ivinskio „Kalendoriuje“ 1858 m. Reikėjo apie tai pranešti bent lenkų spaudoje. Akelaitis parašė ta proga elegiją ir pasiuntė į laikraštį („Kronika“), bet veltui. Veikiausiai redakcija rado, kad pats eilėraštis, nežiūrint progos, kuriai parašytas, neturėjo poetiškų savybių. Kilo klausimas, kaip ir kur paminėti? Akelaitis prašė Kraševskį, kad jis paminėtų mirusiąją lietuvių poetę [80]. O ji tikrai buvo paminėta kitų literatų [81].

Su širdgėla matė Akelaitis, kad latviai turi du laikraščius, kad Prūsuose eina lietuviški laikraščiai, tik nėra čia, Lietuvoje. Daugiausia buvo paplitęs kunigo Kuršaičio leidžiamas „Keleivis“ (ėjęs Karaliaučiuje 1849—1880 m.). Jo dvasia — vokiška, tikslas — vokietinti lietuvius. Svarbiausia,

---

[77] AKr., Rietavas, 1859.VIII.30.

[78] Wł. Grabski, Historya Towarzystwa Rolniczego 1858—1864, t. I—II, Warszawa, 1904. Bet toje knygoje nėra žinių, kad Ūkio draugija būtų veikusi švietimo srityje.

[79] AKr., Rietavas, 1859.VIII.30.

[80] Ten pat.

[81] F. Rymkiewicz, Karolina Proniewska.— Po ziarnie, Wilno, 1861, p. 269—280.

kad tai buvo lietuviškas laikraštis. Šioj sienos pusėje jo neskaitė. Gal būt, iš dalies ir dėl to, kad buvo spausdinamas vokiškomis (gotiškomis) raidėmis ir teikė žinių iš Prūsijos bei Vokietijos.

Akelaitis ėmė galvoti, ar negalima būtų ir čia jį išplatinti. Jis pradėjo susirašinėti su Kuršaičiu, įkalbinėjo, kad spausdintų lotyniškomis raidėmis. Kuršaitis sutiko. Po kiek laiko jis pranešė Akelaičiui, jog bandymas įvesti lotyniškas raides neturėjo geros kloties, kad skaitytojų neradęs [82].

Akelaitis greitai pastebėjo, kad Kuršaičiui rūpėjo Prūsijos vokiečių reikalai, o ne lietuvių tauta [83].

Akelaitis norėjo pats nuvykti ir Prūsijos lietuvius pamatyti. Siena skyrė lietuvių tautą į dvi dalis. Jo įsitikinimu, vieni ir kiti jautė, jog pridera tai pačiai tautai. Jis tuo įsitikino, apsilankęs Prūsijoje. Apie tai jis sykį pasakojo: „Prūsijos lietuviai širdingai mane priėmė, kai išgirdo mane kalbant lietuviškai. Jie protestantų tikybos, bet bažnyčioj meldžiasi klūpodami, panašiai kaip katalikai. Augustas Šleicheris atkreipė dėmesį į tą įprotį, nežinomą pas kitus protestantus, o aš tai patikrinau, būdamas Klaipėdoje.

1859 m. plaukiau garlaiviu iš Kranto (Kranz) į Klaipėdą. Garlaivyje buvo artileristas iš atsarginių (Landwehr). Iš akcento pažinau, kad jis lietuvis. Prakalbinau jį lietuviškai. Artileristas padavė man ranką ir pasveikino, kaip tautietį.

Atvykom į Nemuno žiotis, o mano artileristas šaukia su pakilimu:

Juk ir pas jus tek Nemunas!..
Graži tai upė Lietuvos.

Mūsų ir Prūsijos lietuviai nežino vieni apie kitus, bet jaučia, kad yra broliai. Įrodymas — šis artileristas“ [84].

Buvo tai 1859 m. vasarą. Taigi rodos, kad ta kelionė turėjo būti prieš persikėlimą į Vilnių, po Rietavo. Vargu, ar ta kelionė buvo dėl pramogos. Greičiausiai ir čia rūpėjo spaustuvės ar laikraščio reikalai. Tur būt, Akelaitis lankėsi ir Karaliaučiuje.

---

[82] A. B. Klaipėdiškis (Bruožis), Prūsų lietuvių laikraščiai, Kaunas, 1914; V. Biržiška, Iš mūsų laikraščių praeities, Kaunas, 1933. p. 8—10; Kuršaičio laiškai Akelaičiui nepaskelbti ir jų nemačiau. Visa tai paremta Akelaičio atsiminimais. M. Akielewicz, Słówko z Maryampolszczyzny.., p. 112.

[83] Taip pasakoja pats Akelaitis. (M. Akielewicz, Słówko z Maryampolszczyzny.., p. 112.)

[84] M. Akielewicz, Słówko z Maryampolszczyzny.., p. 113.

Uždarius universitetą, dvasinis gyvenimas mieste ėmė smukti ir skursti. Laikraščiai vieni ėjo menkyn, kiti nustojo ėję, o užsilikusieji vos gaivelėjo, ir tai tik atsidavusių žmonių palaikomi. Negalint turėti periodinių leidinių, leisdavo neperiodinius, straipsnių rinkinius, o jų pasirodė nemažai.

„Kurjer Litewski" nuo 1837.I.1 pasidarė valdišku dvikalbiu laikraščiu — rusų ir lenkų, o nuo 1840 m. ėmė vadintis rusiškai „Vilenskij Vestnik", o lenkiškai — kaip ir seniau —„Kurjer Wileński". Buvo tai sausas valdiškas laikraštis; vėliau jisai atgijo, kai jį 1859 m. paėmė į savo rankas A. Kirkoras.

Literatūrai ir mokslui Kirkoras skyrė neperiodinį leidinį —„Teka Wileńska", nors turėjo eiti „Pogoń Litewska" (Lietuvos vytis), kuriam ir leidimas buvo gautas, bet staiga sustabdė,— išėjo „Teka Wileńska".

Negalėdami svarstyti politinio gyvenimo, rašytojai puolė tyrinėti praeitį,— tai darė senieji Vilniaus universiteto profesoriai ir auklėtiniai. Tokių darbų atsirado nemaža. Vieni buvo pradėti seniau, ir tik dabar išėjo iš spaudos, kiti — nauji kūriniai, kartais jaunosios kartos pagaminti. Atsiranda nemaža veikalų iš Lietuvos istorijos, archeologijos ir t. t.[85]

Nemaža nusvėrė kultūriniame Lietuvos gyvenime A. Kirkoras.

Adomas Kirkoras kilęs iš senovės totorių. Atsirado jis Vilniuje gana seniai. 1834 m. jis persikėlė iš Mogiliovo gimnazijos į Vilniaus gimnaziją. Ją baigęs 1838 m., čia ir pasiliko gyventi, suradęs tarnybą Iždo rūmuose. Atliekamu nuo tarnybos laiku Kirkoras užsiimdavo istorijos tyrimo darbais, kame jam padėdavo ar prie to paragindavo vienas kitas senasis Vilniaus profesorius emeritas.

Pirmieji Kirkoro darbai iš meno ir literatūros srities neturėjo geros kloties ir pridarė autoriui tik nuostolių, kritikai kartais ir papeikdavo. Nusiminęs Kirkoras norėjo bėgti iš Vilniaus. Trumpam laikui atsidūręs Ukrainos pietuose, prašė cenzūros, kad duotų jam leisti Odesoje rusų kalba literatūros žurnalą (1845 m.). Ir čia nieko neišėjo: ar leidimo negavo, ar pats pergalvojęs ir atvėsęs atsisakė nuo jo. Paklajojęs šen ir ten, Kirkoras grįžo į Vilnių, jau nurimęs ir subrendęs, pradėjo dirbti tą patį darbą — leisti literatūros rinkinius, bet jau su geresne klotim (1845—1846 m.).

Jis dabar gavo tarnybą kitoj žinyboj — Statistikos komitete. Čionai bedirbdamas, Kirkoras arčiau susidūrė su gyvu, tikruoju vietos gyvenimu.

---

[85] W. Ciechowski, Czasopisma polskie na Litwie.—„Kwartalnik Litewski", 1911, t. 5, p. 101—124.

Jis ėmė leisti visos Vilniaus gubernijos ir atskirų jos vietovių statistikos bei istorijos apžvalgas. Spausdino jas tai Vilniuje, tai Petrapilyje lenkų arba rusų kalbomis. Tai knygelės ir straipsniai, liečią Lietuvos istoriją ir archeologiją. Apie Kirkorą Statistikos komitete pamažu susispietė vietos mokslininkai.

1855 m. grafui Eustachijui Tiškevičiui pavyko gauti leidimą įkurti Vilniuje Senienų muziejų su Laikinąja archeologine komisija.

Kirkoras uoliai ėmė dirbti šioj komisijoj, paskui visai ten perėjo. Nemaža savo radinių iš piliakalnių jis atidavė muziejui. Siųsdavo savo darbų iš Lietuvos praeities Maskvos ir Petrapilio mokslo leidiniams. Jų mokslo draugijos išrinkdavo jį savo bendradarbiu.

Tikėdamas, kad Lietuvoj jau prasidėjo politinis pavasaris, Kirkoras sumanė leisti literatūros žurnalą „Vilniaus literatūros savaitraštis" (Tygodnik Literacki Wileński). Viskas buvo paruošta, ir vietos vyriausybė, rodos, pritarė, bet aukščiau esančios viršūnės neleido. Reikėjo tenkintis „Teka Wileńska", turėjusia didelį pasisekimą inteligentiškoje Lietuvos visuomenėje.

Ir vėl netikėtai cenzūra tuos Kirkoro rinkinius pasmaugė (1858.XI.10). Buvo išėję 6 knygos, kitoms jis negavo leidimo. Kirkorui tai buvo skaudus smūgis: jis norėjo vėl bėgti iš Vilniaus, bet dabar draugai sulaikė.

Tuo laiku Kirkoras įsipainiojo į politinę dvarininkų demonstraciją carui pagerbti. Kai caras lankėsi Vilniuje (1858.IX.6—7), jie įteikė jam garbinimų ir pataikavimų albumą. Lietuva politiškai iš to nieko nelaimėjo.

1859 m. Vilniuje jis ėmė kurti spaustuvę iš pinigų, kuriuos buvo sudėję kai kurie dvarininkai. Ir tikrai spaustuvė greitai (1859.VI) buvo įtaisyta „Kirkoro ir B-vės" vardu, o paskui (1860.X) ji pasidarė vieno Kirkoro nuosavybė. Kirkorui padėjo ją įsigyti Oginskis, davęs jam pinigų.

Turėdamas spaustuvę, Kirkoras su draugais nusisamdė „Kurjer Wileński", ir ėmė jį leisti, pagerinę jo turinį. Klestėjimas buvo trumpas: vėl prasidėjo politinės demonstracijos, bet jau priešingos vyriausybei. Po to sekė 1863 m. sukilimas. Vyriausybė kišosi į laikraštį: ji ne tik nurodinėjo, kas draudžiama rašyti, bet ir įsakydavo, kas turi būti rašoma. Tačiau laikraščiui nepadėjo ištikimybės straipsniai, nuėjo niekais visos Kirkoro pastangos palaikyti vyriausybės politiką; po sukilimo ji kitaip nusistatė dėl lenkų laikraščių. „Kurjer Wileński" nebegalėjo eiti lenkų kalba ir rūpintis vietos reikalais. Iš pradžių prie laikraščio ėjo priedai — lapeliai su rusiškais straipsniais, o paskui viskas buvo rašoma tik rusų kalba, ir nuo 1864 m. laikraštis persikrikštijo į „Vilenskij vestnik".

Tuomet prasidėjo Kirkoro materialiniai sunkumai: jis pats nustojo tarnybos Iždo rūmuose, neteko laikraščio. 1865 m. nuo to nukentėjo jo

spaustuvė, ir ją ištiko finansinis bankrotas. Ir pati spaustuvė virto rusiška, nes lotyniškas raides (lenkiškas ir lietuviškas) buvo įsakyta sunaikinti. Toje spaustuvėje buvo išleistas pirmasis lietuviškas elementorius rusiškomis raidėmis, kurį parengė St. Mikuckis.

Bandė Kirkoras gauti leidimą rusiškam laikraščiui „Perechod", bet negavo. Visiškai nusivylęs, jis pabėgo iš Vilniaus. Išvyko į Petrapilį, ten perkėlė savo spaustuvės likučius, ir nuo 1865 m. ėmė leisti rusų kalba laikraštį „Novoje Vremia". Laikraštis geros kloties neturėjo. Todėl Kirkoras perleido laikraštį į kitas rankas (1871 m.), kol 1876 m. jis perėjo Suvorinui ir tapo vyriausybės tarnu. 1873 m. Kirkoras atsidūrė Krokuvoj. Jis čia norėjo ir bandė verstis knygų leidimu [86]. Iš emigracijos nebegrįžo, ten ir mirė.

Dar kai Akelaitis sėdėjo Svirlaukyje ir varė agitaciją spaudoje, atėjo keli pasiūlymai. Valančius jam siūlė būti „Pakeleivingo" redaktorium ir gyventi Varniuose. Tuo laiku atėjo kitas pasiūlymas iš Vilniaus. Kirkoras kvietė persikelti į Vilnių, būti ruošiamo „Dziennik Wileński" redakcijos nariu, nurodė atlyginimą, berods tokį nedidelį, kad net Akelaičiui atrodė per menkas. Jis sutiko įeiti į redakciją ir dirbti, kaip nors išgyvensiąs. Tačiau Akelaitis suprato, kad sėdėdamas Varniuose, jis negalės būti redakcijoje, o bus tik bendradarbiu; jeigu spaustuvės Varniuose nebus, tai persikėlęs su lietuvišku laikraščiu į Vilnių, tuomet tikrai galės būti „Dziennik Wileński" redakcijoje [87].

Savo spaustuvės Akelaitis neįsitaisė nei Rietave, nei Varniuose, svetimos nepriėmė Valančius, gal būt, dėl to, kad nebuvo leidimo laikraščiui. Akelaičiui beliko leisti knygutes, padedant Oginskiui. Jų spausdinimo reikalais teko kreiptis į Kirkoro spaustuvę Vilniuje, kuriam tas pats Oginskis buvo padėjęs įsitaisyti.

Akelaitis dėl savo leidinių nutaria persikelti į Vilnių, o kol atvyks, jau iš anksto, rudenį, prašo Kirkoro nuliedinti naujas raides, kurių nėra lenkų kalboj, kaip antai: ů, ų, į, à, á, ė, ë. Jis užtikrino, kad spaustuvė turės darbo, nes eis lietuviškos knygutės, žodynai, gramatika; be to, turėtų būti rinkėjas, mokąs lietuviškai [88].

Žiemos vidury ar pabaigoje Akelaitis jau persikėlė į Vilnių, apsigyveno Oginskio namuose. Iš ten jis rašinėjo Tiškevičiui (1860.II.16), Oginskiui (V.31).

---

[86] M. Brensztejn, Adam-Honory Kirkor wydawca, redaktor i własciciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867, Wilno, 1930.

[87] AK, 1859.III.12(24).—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 313—314.

[88] AK, 1859.XI.26.—„Tauta ir Žodis", kn. III, p. 318.

„Kurjer Wileński“ redakcijos sudėty jis nebuvo (matyt, Kirkoras nebekvietė), dirbo tik bendradarbiu [89].

Tarp korespondencijų, filologinių straipsnių randame ir tokią mažutę Akelaičio studiją —„Apie Rusios pradžią“, kur rašoma, jog normanai, sukūrę rusų valstybę, buvo lietuviai; Igorio, Olego ir kitų vardai esą lietuviški.

1860 m. (vasario—gegužės mėn.) jis išleido 5 knygutes iš savo Liaudies knygynėlio. Raštų niekas daugiau nedavė, pinigų davė vieną sykį tik keli dideli ponai,— ir nutilo. Nusiminė Akelaitis: iš pradžios jau nesiseka. O kas bus toliau?

Akelaitis norėtų leisti knygutes su iliustracijomis, bet brangiai kainuoja raižiniai.

Iš pradžių išleido „Joną Išmisločių“, „Sveika Mariją“, rengė kalendorių. „Jonas Išmisločius“— apysaka seniai jau J. Chodzkos parašyta. Pirmą sykį prieš keturias dešimtis metų ją buvo išleidęs kun. Rupeika, dabar Akelaitis peržiūrėjo vertimą, kai kur turinį perdirbo. Pasirašė — Juras Varnelis (14). Šitoji knygutė į maištą prieš ponus nešaukė, sakė: reikia ponų klausyti.

Pinigų buvo nedaug. Pirmiausia reikėjo parduoti išėjusias knygutes ir tik po to buvo galima leisti naujas. Nors padėjo kai kurie dvarininkai (F. Karpis, Bystramas, Pšecišievskis, Šemeta), bet knygelių platinimu jie neužsiėmė. Tą galėjo atlikti tik kunigai, o jie iš anksto nemoka, tai ir sustojo leidimas. Valančius laikėsi nuošaliai: neprisidėjo nei pinigais, nei raštais.

Per 5 mėn. Akelaitis vargais negalais išleido 5 knygutes 13 spaudos lankų, 26 000 egz.[90]

Neaiškūs liko santykiai su Oginskiu leidinių reikaluose. Ant kai kurių iš jų buvo pažymėta, jog išleista Oginskio lėšomis. Pasirodžius knygelėms, Oginskis priminė, jog jis tik paskolinęs elementoriui išleisti, skolą dabar Akelaitis turįs grąžinti. Šis pažadėjo grąžinti, kai surinks pinigus už knygeles, o jie sunkiai grįždavo [91].

Nusiminė Akelaitis. Į Vilnių tuo laiku atvyko Leonas Šiukšta iš Mikoliškės (ties Marijampole), išsivežė jį namo, pavėžino po Lietuvą, parodė Trakus. Pavažinėjęs Akelaitis viešėjo Mikoliškėje, kur kadaise mokė L. Šiukštos vaikus.

---

[89] M. Brensztejn, Adam-Honory Kirkor.., p. 35—47.
[90] AKr., 1860.VII.2.
[91] AO, 1860.V.31.—„Tauta ir Žodis“, kn. IV, p. 441—442.

Pavasarojęs ir atsigavęs, Akelaitis grįžo į Vilnių pačiame vasaros karštyje, kai dėl sausrų žmones ėmė baimė. Vėl apsigyveno Oginskio namuose [92].

Kaip Lietuvos dalykų žinovas, Akelaitis čia buvo žinomas. Tie, kurie domėjosi lietuvių kalba, Lietuvos istorija ir t. t., kreipdavosi į jį. Taip darė grafas Leonas Potockis, mokėjęs lietuviškai, vertęs lietuvių dainas ir pasakas. Jis susirašinėjo su Akelaičiu, su Prekeriu (Kaune), Lietuvos senienų žinovu [93]. Daug kas naudojosi Akelaičio darbais, bet tat gyvenimo sąlygų jam nepagerino.

Pragyvenimo ir leidinių reikalais Akelaitis turėjo važinėti po Lietuvą. 1860 metams baigiantis, jis buvo Marijampolėje. Iš tenai rašė Oginskiui apie Seinų apskrities sumanymą išrinkti jį Ūkio draugijos nariu. Visuotinės draugijos susirinkimas, kuris įvyksiąs 1861 m. vasario mėn. Varšuvoje, turėjo spręsti jo priėmimą [94]. Oginskis 1860.XII.21 atrašė Akelaičiui, jog neketinąs į tą draugiją stoti, nes ji veikianti Lenkijoje.

Caras Aleksandras II, vykdamas 1860 m. į Varšuvą pasimatyti su Prūsų ir Austrų valdovais, ketino sustoti Vilniuje. Bajorai ir vietos vyresnybė ruošėsi ir dabar, kaip tat buvo anksčiau, iškelti puotą. Akelaitis, ką tik grįžęs į Vilnių, savo laiške Kraševskiui rašė, kas ten dėjosi, įdėdamas daug pašaipos.

„Pasirengimai tinkamai priimti viešpatį greitai žengia pirmyn. Salono sienos, kuriame įvyks iškilminga puota, jau pastatytos. Iki šiol tam pastatui išleista 15 000 sid. rub., o reikės mažiausiai dar 30 000, norint, kad trobesis būtų užbaigtas tik apgraibomis, be jokių papuošimų ir pagražinimų, ir tiktų aukštam paskyrimui. Gražūs pinigėliai. Rodos, kad juos būtų galima sunaudoti naudingam dalykui. Gi sumanytoji Ūkio draugija neapsieis be kapitalų. O ir būtinai mums reikalingas universitetas ir padori agronomijos mokykla. Gal kaip nors išsivers. Pirmiau pagalvokime apie tinkamą monarcho priėmimą, kuris yra toks maloningas Lietuvai. Pastatykime puikius rūmus, nors vėliau jiems tektų būti tuštiems, kad tik

---

[92] AKr., Mikoliškės, 1860.VII.2. Adresą atsakymams nurodo: Vilnius, Orgelbrandto knygynas.

[93] Potockis yra parašęs vaizdų iš Lietuvos istorijos knygoje „Pamiętniki Pana Kamertona", t. I—III, Poznań, 1869, keletą iš sukilimo laikų — Bonaventūros z Kochanowa vardu. „Pamiętniki Pana Kamertona" III dalyje Potockis duoda trumpą lietuviškų raštų bibliografiją. Ten jis būsimąjį laikraštį „Pakeleivingą" įtraukė į jau einančiųjų skaičių (p. 235). Autorius nurodo, kad jam daug padėjęs Akelaitis ir Prekeris (t. III, p. 242).

Apie Potockį, jo gyvenimą ir darbus plačiau žr. M. Fedorowski, Wspomnienia o Swisłoczy Tyszkiewiczowskiej, Dereczynie i Różanie.—„Kwartalnik Litewski", 1910, t. 2, p. 129—160.

[94] AO, 1860.XII.23.—„Tauta ir Žodis", kn. IV, p. 442.

geradėjas viešpats, sužavėtas savo valdinių vaišingumu, teiktųsi pasakyti: amusez-vous, mes esclaves!.. (linksminkitės, mano vergai!).

Laukiant tokių malonių žodelių, ar neverta svarbesnius klausimus nustumti į šalį?.. Ypač, kad esame perspėti, jog mūsų monarchas viską pats padarys, kad tik jam negadintų ūpo per ankstyva peticija ar beprasmė demonstracija...

Šventasis raštas priskaitė viltį prie didžiųjų dorybių, o ar tik nepasirodė išmintingesnė liaudies patarlė, vadindama viltį kvailiųjų motina (nadzieja — matka głupich)? Bent šiandien šitame dalyke bažnyčios mokslo neprisilaikoma.

Žiūrėdamas į pamaldingą Lietuvą, žmogus stebiesi, kodėl joje nėra nė trupinėlio tikėjimo? To tikėjimo, kuris perkelia iš vietos į vietą kalnus ir nutildo jūros audras. Lietuva šiandien yra mirusi, taigi Dievas ją apleido: juk Viešpats Dievas nėra mirusiųjų Dievas" [95].

Akelaitis prašė Kraševskį parašyti ką nors tokia dvasia į laikraštį, kad išjudintų skaitytojus.

Taip rašė tas pats Akelaitis, kuris prieš dvejus metus kūrė garbinančias carą eiles, o dabar jau pats nebetiki jo malone. Be to, laišką jis siuntė paštu, taigi jis galėjo būti skaitomas. Vadinasi, Akelaitis galvojo pikčiau, negu parašė.

Ar darė ką Kraševskis? Atrodo, kad nieko. Jau 1860 metų pradžioje Kronenbergas, leidęs laikraštį „Gazeta Codzienna", nurodė Kraševskiui, jo redaktoriui, kad reikia būti atsargiam su Lietuva ir jos reikalais [96].

Bajorai laukė atvažiuojančio caro, dar nenustoję vilties. Kai kurie, ypač vyresnieji, per puotą ketino įteikti peticiją (adresą) ir išreikšti savo pageidavimus: atgaivinti universitetą, duoti renkamus teismus, suteikti tikėjimo lygybę, įvesti lenkų kalbą mokyklose. Vis tai buvo reikalavimai, nukreipti prieš vyriausybės varomą rusinimo politiką. Žinoma, niekas iš jų neužsiminė apie lietuvių kalbą.

Adreso (peticijos) turinys buvo žinomas generalgubernatoriui Nazimovui, o iš jo ir pačiam carui. Tai jam nepatiko, ir pokylio jis nepriėmė. Vengdamas susieiti su bajorais, caras priėmė tik bajorų maršalus, kuriems, neleidęs kalbėti, pasakė: „Pasakykite bajorams, kad aš jais esu nepatenkintas, tegul žino ir jie, ir Europa, kad čia ne Lenkija" [97].

---

95 AKr., Vilnius, 1860.VII.9(21).

96 M. Dynowska, Józef Ignacy Kraszewski.., p. 132.

97 A. Janulaitis, Lietuvos bajorai, p. 584—585; J. Gieysztor, Litwa przed rokiem 1863.— Wydawnictwo materjałów do historyi powstania styczniowego 1863—64, Lwów, 1888, p. 99—140;— Pamiętniki z lat 1858—1865, t. I, Wilno, 1913, p. 80—86.

Mieste atsirado atsišaukimų, nukreiptų prieš carą. Žinoma, tai buvo ne dvarininkų, o priešingos stovyklos darbas. Po to policija darė kratas ir suėmimus jaunimo tarpe. Caro apsilankymas Vilniuje nuotaikos nepraskaidrino.

Bajorų tarpe, be to, buvo jaučiami stiprėjantys priešingumai tarp lietuvių ir lenkų. Vieni iš lenkų politikų buvo aiškiai nusistatę prieš lietuvių sąjūdį, kiti buvo santūresni, rasdami lietuvių tarpe pakenčiamų ir priimtinų žmonių.

Neaiškioje padėtyje atsidūrė Akelaitis. Jisai buvo nuosaikus Lenkijos ir Lietuvos vienybės šalininkas, palaikė uniją, nematė tarp abiejų kraštų skirtumo, jis pats abiem kalbom rašė. Bet kartais jis turėdavo ir priešininkų lenkų tarpe. Jam prikaišiojo, kad be reikalo rūpinasi lietuvybe, kad jis turįs kitokių, nežinomų tikslų. Pasak jų, Lietuvoje esą tokių fanatikų, kurie norėtų atskirti Lietuvą nuo Lenkijos, turėti atskirą, savaiminę Lietuvą, kokia ji buvo prieš Jogailą.

Baudžiavos panaikinimas įnešė geroką sąmyšį į dvarininkų tarpą. Jie dabar nusileistų lietuviams, sutikdami, kad valstiečiams, jų mokykloms būtų leista vartoti lietuvių kalbą. „Kalbėsime į juos gimtąja kalba, nes tik tuo keliu eidami galėsime įgyti jų pasitikėjimą, palaikyti senąjį patriarchalinį santykį ir įskiepyti žmonių širdyse prisirišimą prie ponų, kurie geriausiai apgintų bendrus jų interesus",— taip kartais buvo rašoma spaudoje.

Panašaus turinio tik kitokia forma randame žinių užsienio spaudoje, nepraėjusioje cenzūros koštuvo. Tenai vienas korespondentas iš Lietuvos, užtikęs laikraštyje „Kurjer Wileński" straipsnį, palankų lietuviams, jį peikia: „yra tai atskalos propaganda panaikinti unijai, kurią abi tautos buvo tarp savęs padariusios, yra pasidavimas po amžinojo priešo rimbu, kuris atnešė tamsybę, jungą ir suniekšėjimą" [98].

Kartais ir Akelaičiui atrodė, kad lenkų pretenzijos į Lietuvą per toli siekia, jog jis ėmė net abejoti, ar priims jo straipsnius, kuriuose pasisako prieš tokias pažiūras į lietuvius, įsivyravusias kai kurių „koronierių" (Lenkijos lenkų) tarpe. Gal būt, šio to buvo jis patyręs ir matęs, ar įgavęs naujos dvasios, beviešėdamas Rietave bei Varniuose.

Šitas prieštaravimas aštresnes formas įgijo tarpe jaunimo, besimokiusio Petrapilyje ir Maskvoje. Maskvoje dar nebuvo priėję iki skilimo, bet Petrapilyje lietuviai studentai jau buvo atsiskyrę nuo lenkų. Be abejo, tai buvo valstiečių vaikai, skersavę į dvarininkus. Varšuvoje užnemuniečiai

---

[98] „Przegląd Rzeczy Polskich", Paryż, 1861, Nr. 11, p. 55.

taip pat skyrėsi nuo lenkų[99]. Dažniausiai tą skirtumą pagimdė ar tik pagilino luominiai skirtumai.

Vilniuje buvo tas pats. Vienas iš Akelaičio bendralaikių pasakoja: „Buvo tai tokie laikai, kada karštos galvos, sužinojusios iš lyginamosios gramatikos, jog lietuvių kalba priklauso prie senesnės giminystės linijos su sanskritu, negu slavų kalba, buvo pradėję svajoti apie lietuvių literatūros ir visuomenės atskyrimą, taigi ir politinį savitumą. Vilniuje, kur virte virė gyvas dvasinis gyvenimas, netrūko tokių apaštalų, su kuriais, berods, sunku buvo susikalbėti. Akelaitis niekados prie jų nepriklausė, švelnus savo nuotaika, lenkas — jausmais ir auklėjimu, katalikas ir konservatorius, iš tamsiausio kampelio klausėsi šitų ginčų, kartais šaltai su pasigailėjimo šypsena, nes anie lietuvybės gynėjai paprastai nemokėjo lietuviškai, kas jo akyse buvo besaikiu akiplėšiškumu“ [100].

Tyrinėjantieji Lietuvos istoriją ar jos senienas, lietuvių kalbą, pripažino, jog Akelaitis turi tam tikrų žinių ir nuopelnų. Dėl to vienintelė mokslo draugija Lietuvoje — Archeologijos draugija Vilniuje — išrinko jį savo nariu.

Sunku buvo Akelaičiui išsilaikyti Vilniuje, neturint pastovaus, nuolatinio apmokamo darbo. Gavęs iš Oginskio rekomendaciją gen. Vrangeliui, mokslo apygardos globėjui, Akelaitis nuėjo pas jį, prašydamas, kad duotų parapijos mokytojo vietą, bet jam tai gauti nepavyko. Laikinai pasiliko jis Vilniuje, dirbo ir rašinėjo į „Kurjer Wileński“, gaudamas skatikus. Po kelių mėnesių išsikraustė iš Vilniaus, apsigyveno pas valstiečių komisarą Kudrevičių Surviliškyje, netoli Kėdainių, atstodamas jam sekretorių. Gali būti, kad be šito darbo varė ir kitą — politinį. Keldamasis iš Vilniaus, Akelaitis išsikraustė su visu savo turtu — rankraščiais ir knygomis.

Gyvendamas Surviliškyje, užbaigė versti į lenkų kalbą Donelaičio „Metų laikus“. Vertė proza. Vėliau buvo gavęs cenzūros leidimą (duotą 1861.III.16) juos spausdinti. Tuo jis norėjo supažindinti lenkų visuomenę su Lietuvos Homeru.

SLAPTASIS POLITINIS DARBAS

1860—1861 metais įvyko persilaužimas Lenkijos visuomenėje. Varšuvoj prasidėjo demonstracijos. Viena jų, įvykusi 1861 m. vasario 27 d.

[99] B. Limanowski, Pamiętniki 1835—1870, Warszawa, 1937, p. 142—143.

[100] Taip rašė gerokai vėliau Akelaičio nekrologe jo amžininkas V. Korotinskis (Mikołaj Akielewicz.—„Tygodnik Illustrowany“, 1887, Nr. 253).

pasibaigė kraujo praliejimu ir kryžiaus sulaužymu. Šitą įvykį politiniai veikėjai panaudojo agitacijai, sukelti tikinčiuosius prieš caro vyriausybę.

Tuo metu Lietuvoje pasireiškė dvi aiškios opozicinės srovės — nuosaikiųjų, baltaisiais vadinamų, ir demokratų, raudonaisiais pramintų. Akelaitis turėjo pažinčių su baltaisiais ir laikėsi jų politikos. Jisai išvertė lenkų giesmę „Boże coś Polskę" (Dievas, kurs lenkus per amžių daugybę. . .). Ji buvo išspausdinta Prūsijoje. Prie šitos giesmės buvo pridėta kita —„Giesmė apie Mariją motiną Dievo" [101].

1861 m. kovo 14 ir 15 d. Akelaitis, būdamas Vilniuje, parašė lietuviškai atsišaukimą —„Gromata Wylniaus senelio". Tenai jis aprašė Varšuvos demonstracijas, pamaldas, kaip žandarai mindžiojo besimeldžiančius. „O toliau iš visur susirinkę kuopoj ponai šnekėjo, kaip gaspadoriams ir vargdieniams kiemioniams gerai padaryti ir jiems padėti. Ir sutarė, kad gaspadoriai galėtų išpirkti lauką ir namus ant locnasties ir taip pamažu stotis lygiais šlėktoms. Seredoj susirinko svietelis karmelitų bažnyčioj ir labai meldėsi, o pasimeldę norėjo padėkavoti ponams už tai, kad jie sušnekėjo gerai padaryti. Ir einant tam svieteliui pas ponus, užpuolė ant jo maskoliai. . ." ir t. t.

Prie to pasakojimo buvo pridėta „Senelio pasaka", parašyta eilėmis apie tai, kokios yra maskolių (caro valdžios pareigūnų) nedorybės, o baigiasi šaukimu prie vienybės su lenkais:

Prie lenkų visi šaukiamės,
Iš vieno prie jų glauskimės.
Ba su lenkais kaip sutiksim,
Šlėktomis-bajorais liksim.

Pasirašė „Vargdienis iš Lietuvos"— panašiai, kaip tą kartą, kai rašė eiles, garbindamas carą prieš porą metų.

Dabar reikėjo tą atsišaukimą išspausdinti, taigi reikėjo surasti žmonių, kurie nuvežtų į Prūsiją ir iš ten išspausdintą pergabentų atgal. Pasitaikė net gera proga.

Kovo mėn. 14—15 d. Vilniuje buvęs studentas žemaitis Bronys Bucevičius apsilankė pas Akelaitį, kuris tuo laiku rašė minėtąjį atsišaukimą. Nežinia, ar jis tyčia buvo užėjęs, ar gal atsitiktinai. Akelaitis, pabaigęs darbą, perskaitė jam ir paprašė, kad atspausdintų Prūsijoje. B. Bucevičius sutiko. Akelaitis su B. Bucevičium išvyko į Kauną. Matyt, Akelaitis čionai pasitarė su slaptojo komiteto nariais, perskaitė jiems atsišaukimą, gavo jų pritarimą ir po to rankraštį įteikė B. Bucevičiui.

---

[101] Knygutė pavadinta „Giesmės nabažnos", 1862(?). Viršelyje — sulaužytas kryžius.

B. Bucevičius su atsišaukimu vyko namo, į Judrėnų dvarą; pakeliui jis buvo sustojęs Paragaudžiuose pas Antaną Montvilą. Juodu susitarė drauge važiuoti į Klaipėdą. Nuvykę tenai, užėjo pas spaustuvininką Horchą, kuris apsiėmė išspausdinti 10 000 ar daugiau egzempliorių už 55 sidabrinius rublius. Jie elgėsi paslaptingai, savo pavardžių nesisakė, bet tas per daug ir neklausinėjo. Juodu ten pat užsakė savo vizitines korteles, kitose krautuvėse pirkinėjo visokių daiktų, taigi, buvo žinoma, kas yra tie du jaunikaičiai, atvykę iš Žemaičių su atsišaukimu.

Horchas apsiėmė išspausdinti, bet nespausdino, o tik tuojau pranešė savo žandarų vachmistrui Albrechtui. O jis buvo vienas iš daugelio rusų caro šnipų, kurie dirbo Klaipėdoje. Jų buvo čionai, kaip žinoma, keletas.

Uoliai dirbo žandarų vachmistras Albrechtas; jis gaudė visa, kas galėjo rūpėti rusų caro vyriausybei, gaudė raštus ir ginklus, kurie galėjo slapta eiti per sieną; kartais dėl nesusivokimo pagaudavo ir nesvarbių dalykų, pavyzdžiui, jis sykį buvo pristatęs lenkišką laikraštį „Sprawa polska w parlamencie angielskim", bet caro vyriausybės atstovui vietoje pasirodė, jog jis neturi didelės reikšmės, nes jau buvo išspausdintas ir galima buvo nusipirkti.

Sugautus daiktus Albrechtas paprastai atiduodavo Rusijos konsului Trentovijui, o tas — komisarui Kochui. Caro valdžiai tarnavo pašto viršininkas Milchrichas ir kiti.

Horchas davė žinią Albrechtui, originalą parodė Rusijos konsului ir pasakė, kas galėjo būti anie nepažįstami jaunikaičiai, kurie buvo užsakę spausdinti. Žandarai, sužinoję pavardes, surado B. Bucevičių ir A. Montvilą, suėmė juos, nugabeno prie sienos į Gargždus ir parodė aniems vokiečiams. Horchas žandarų akivaizdoje grąžino jiems rankraščius.

Bucevičius ir Montvila prisipažino ir viską, nieko neslėpdami, ką tik žinojo, išpasakojo.

B. Bucevičius išsėdėjo kalėjime 4 mėn., A. Montvila — taip pat keletą mėnesių. Jie buvo nubausti palyginti nesunkiai, nes atsišaukimas buvo neišspausdintas ir juodu prisipažino [102]. Tuo tarpu Akelaitis, nieko nejausdamas, dirbo toliau savo naują darbą — jau sukilimui. Balandžio mėn. jis nuvyko į Varšuvą, tur būt, politiniais reikalais. Čia jis parašė laišką Kraševskiui, kuriame duoda trumpą recenziją A. Mickevičiaus „Pono Tado", išversto, o teisingiau perdirbto į gudų kalbą Dunino-Marcinkevičiaus ir išleisto jau seniau, 1859 m., Vilniuje. Prie šito leidinio buvo pridėti

[102] Visa ši byla tebėra CVIA, f. 378, PS, 1861, b. 16. Ja naudodamasis, visa tat ir parašiau. Atsišaukimas išspausdintas mano straipsnyje „Spausdintieji ir nespausdintieji 1863—64 m. sukilimo raštai".— Karo Archyvas, t. I, 1925, p. 213—216.

paaiškinimai. Iš jų matyti, kad Gudija (Baltarusija) — Lenkijos dalis. Į šią aplinkybę Akelaitis atkreipė Kraševskio dėmesį: esą toks nusistatymas dabartiniu laiku yra remtinas[103].

Po kruvinos demonstracijos Varšuvoje daugelyje vietų protestai buvo reiškiami iškilmingų pamaldų forma. Tokios pamaldos buvo ir Kauno katedroj. Vienas iš dalyvių, J. Geištoras, jas vėliau aprašė. Moterys darė rinkliavą. Visi davė, kiek kas galėjo. „Štai vienas jaunas žmogus, sakydamas, kad neturi pinigų, nusiima laikrodėlį ir nusimauna žiedą nuo piršto ir juos deda ant lėkštės. Tai buvo Akelaitis. Žiedą išpirkome, kaipo jo motinos atminimą, prispyrėme, kad nuo mūsų priimtų kaip dvigubą atminimą. Laikrodėlį ketino paleisti į loteriją, bet Anupras Koreiva iš Panevėžiuko supirko visus bilietus, kad padovanotų vyriausiajam sūnui, jo žodžiais, gražiausiąjį laikrodėlį. Ir pateko jis į geras rankas. Tas sūnus — tai pirmoji sukilimo auka Lietuvoje“ [104]

Su Akelaičiu susipažino Geištoras ir kiti „baltieji“ [105]. Matyt, iki tol Akelaitis turėjo reikalų su tarpininkais ar agentais, ne su pačia vadovybe.

Netrukus Akelaitis sužinojo, kas atsitiko su atsišaukimu. Tuo laiku jis nebegyveno Vilniuje. Atidavęs atsišaukimą, grįžo pas Kudrevičių; tačiau jis nesėdėjo vietoje, važinėjo pas vieną kitą dvarininką; yra buvęs ir Marijampolėje. Be abejo, dabar užsiiminėjo raginimu stoti į rengiamą sukilimą. Taip praėjo visa vasara.

Tik lapkričio mėn. žandarai ėmė gaudyti Akelaitį. Neradę Vilniuje, pasiekė Rietavą, paskui Svirlaukį. Akelaitis, sužinojęs, kad jį gaudo, ėmė slapstytis. Kudrevičius padėjo jam pabėgti. Su juo Akelaitis buvo nuvažiavęs pas Daugirdą (Paliepyje), Statkauskį (Karunave) ir t. t. Kudrevičius suskubo laiku jį išvežti. Grįžtantį namo Kudrevičių pasitiko žandarai. Padarė kratą, paėmė rankraščius, ėmė klausinėti apie Akelaitį. Vėliau buvo norėję suimti patį Kudrevičių, bet gubernatorius [106] jį užtarė ir tuo išgelbėjo nuo suėmimo [107].

Žandarai negaišdami karštomis pėdomis vijosi Akelaitį, bet vis nespėdavo pasivyti; mat juos suklaidino jau pačioj pradžioj netikri Kudre-

---

[103] AKr., Varšuva, 1861.IV.27.

[104] Apie tai pasakoja J. Geištoras, baltųjų vadas, sukilėlių valdžios pirmininkas. J. Gieysztor, Pamiętniki, t. I, p. 108—9. Naudojausi rankraščiu, nes toji vieta spausdinyje dėl cenzūros buvo apkarpyta.

[105] J. Gieysztor, Pamiętniki, t. I, p. 109.

[106] Tuomet gubernatorium buvo St. Chominskis (1804—1886), Lietuvos dvarininkas nuo Švenčionių.

[107] Žandarai padarė kratą Akelaičio daiktuose, bet laiškų nerado. Matyt, Akelaitis laiškus, kuriuos jam rašė Kraševskis, Valančius, Kirkoras, sunaikino ar kur kitur buvo paslėpęs. Jų neužsiliko.

vičiaus nurodymai. Jie vis pasivėlindavo atvykti į tą vietą, kur ką tik buvo buvęs Akelaitis. O jis bebėgdamas daug vietų buvo aplankęs. Jis yra buvęs pas Medekšą arti Kauno, ties Vilkija persikėlė per Nemuną, buvo užsukęs pas Gauronskį Velikuškiuose, o jau paskui spruko per sieną į Prūsiją.

Baisi buvo Akelaičio nuotaika, baimė ir nerimastis kankino jį. Jo išerzinimas buvo toks didelis, jog net ryžosi nusižudyti — pasipiauti peiliu. Pakeliui jis niekur nematė draugų. Tas tikrasis jo gaudymas ėjo visai trumpą laiką[108], bet nervai buvo labai įtempti. Iš kelionės jis spėjo parašyti laišką, kuriame atsisveikino su draugais, aprašė ką jis išgyveno.

Policija nebuvo tikra, ar tas Akelaitis pabėgęs į užsienį, be to, iš ten net galėjęs vėl grįžti, todėl išleido įsakymą jį gaudyti. Ji aprašė Akelaitį: „32 m., vidutinio ūgio, galvos plaukai ir antakiai — geltoni, o akys mėlynos, pasmakrė ir lūpos apaugusios, veidas baltas, grynas". Žymes ji paėmė iš paso.

Policija gaudė Akelaitį Lietuvoje. Vienoj vietoj ji buvo suėmusi kažin kokį Navickį ir atgabeno į Vilniaus kalėjimą, bet čia tuoj pamatė, į Akelaitį jis buvo visai nepanašus. 1862 m. gegužės 21 d. policija gavo žinių iš Paryžiaus, kad Akelaitis 1862 m. balandžio 2 d. yra minimas kaip tenykštės demokratų partijos narys.

EMIGRACIJOJE IR SUKILIME

Paryžiuje[109] gyvenusieji lenkų emigrantai priėmė jį gerai, jo vardas jiems buvo žinomas, ypač turėjo patikti tas Lietuvos valstietis, kuris su jais ėjo, neskyrė Lietuvos nuo Lenkijos, nekiršino valstiečių prieš dvarininkus.

Neturėdamas iš ko gyventi, Akelaitis kreipėsi į įvairias įstaigas ir asmenis, prašydamas pagalbos: jis rašė į Žitomirą, emigrantui Leonui Chodzkai, rašė gen. Mieroslavskiui[110].

Pamažu Akelaitis įėjo į lenkų emigrantų tarpą, į inteligentų ir mokslininkų organizaciją. Balandžio 29 d. jį priėmė į Literatų draugiją[111]. Ga-

---

[108] B. Bucevičius prisipažino žandarams 1861.XI.8; o Akelaitis paskutinį laišką parašė XI.4(16).

[109] Laiške, rašytame 1865.VII.21 Kraševskiui, Akelaitis sako, jog jį priėmė į biblioteką 1861 m., bet, manau, čia bus apsirikimas: jis negalėjo suspėti atvykti, galėjo būti sausio mėn. O kad Paryžiuje buvo vasario mėn., matyti iš jo užrašo prie vieno mokslo darbo. J. Lelevelis buvo sudaręs žemaičių ir lietuvių dievų sąrašą, tai dėl šito Akelaitis padarė savo pastabas („Uwagi") ir pažymėjo: „Paryžius, 1862 m. vasario mėn."

[110] Rapersvilio archyve jo laiškai Nr. 272, 419, 428, 850. Vėliau jie perkelti į Varšuvą.

[111] Paryžiuje „Towarzystwo Literackie" protokolai.

vo ir apmokamą darbą — tapo Lenkų bibliotekos knygininku [112], matyt, 1862 m. pradžioje.

Akelaitis suartėjo su politiniu Čartoriskio biuru. Jame daug reiškė kunigai, jų tarpe V. Kalinka, istorikas. Akelaičio žinios iš Lietuvos praeities galėjo dabar praversti. Jis apsiėmė parašyti knygą apie Lietuvą Rusijos valdžioje. Tam reikalui jis buvo iš anksto gavęs dalį pinigų [113]. Lenkiškai parašytas jo veikalas liko rankraštyje. Tai „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aprašymas“ (Opisanie W. Ks. Litewskiego). Jame 5 skyriai: 1) Kraštas ir gyventojai; 2) Valstiečių klausimas Lietuvoje; 3) Bažnyčia; 4) Švietimas; 5) Teismai ir administracija. Savo darbe Akelaitis daugiausia užsiėmė caro viešpatavimo laikais, jo politika Lietuvos atžvilgiu. Jis ypač stebėjo lenkų suvaržymą. Dėl Lenkijos santykių su Lietuva išgyrė Lenkijos elgimąsi [114].

Emigrantai pripažino šį Lietuvos „valstietį“, kalbėjo ir rašinėjo apie jį į laikraščius [115], nes jis dar ėjo su jais.

Seniai ėjo kova tarp Rusijos ir Lenkijos dėl Lietuvos.

1862.IV.14 Mokslo apygardos globėjas Širinskis-Šichmatovas pasiūlė nustatyti, kad liaudies mokykloms steigti reikia leidimo, visas mokslas turi eiti rusiškai, tik Žemaičiuose (o kitur — ne) leisti mokytis skaityti ir rašyti žemaitiškai, įtikinti žemaičius ir lietuvius, kad jie ne lenkai, kad vyriausybė nenori jų rusinti, o nori tik suartinti jų interesus su valstybės interesais, dargi būtų galima jiems leisti liaudies laikraštį [116]. Taigi, neleisdama lietuviams leisti laikraščio, vyriausybė sugalvojo pati tat padaryti.

Turėjo būti du laikraščiai — gudų kalba (rusiškomis raidėmis) ir lietuvių kalba (lotyniškomis raidėmis). Vardas —„Liaudies draugas“. Lietuviškasis eitų du sykiu per mėnesį. Laikraščio tikslas — suartinti lietuvius su rusais, skatinti ištikimybę, gerbti vyriausybę, sostą, skirti lietuvius nuo lenkų.

Švietimo žinyba ieškojo rusų, mokančių lietuviškai,— rado vos vieną mokytoją, o ir tas netinkąs rašymui. Lietuviai — netinka, nepatikimi. Gal atsiras vėliau, kai bus išėję rusų mokyklą. Belaukiant kilo 1863 metų sukilimas.

---

[112] 1862.VIII.9 laiškas „Kurjer Wileński“ redakcijai.

[113] Paryžiaus Lenkų bibliotekoje yra užsilikę du kvitai, išduoti V. Kalinkai: 1862.X.27 ir 1863.II.11.

[114] Rankraštyje yra 387 p. Iš jų trečioji dalis turi nuorašų — 109 p. in folio. I dalis — 59, II — 132, III — 87, IV — 48, V — 25 p.

[115] AKr., Paryžius, 1865.VII.21.

[116] И. Корнилов, Русское дело.., p. 20—22.

Prasidėjo sukilimas, ir Akelaitis nebesėdėjo Paryžiuje: jis išvyko į savo gimtąją Užnemunę. Reikėjo ten lietuvio, kuris išjudintų vietos žmones. Jau pavasarį jis stojo prie darbo, buvo paskirtas Augustavo vaivadijos komisaro padėjėju[117]. Jis keliaudavo po visą vaivadiją, pėsčias ar važiuotas; pasirodydavo kartais vienais drabužiais, kartais kitais, važinėdavo tai kaip ponas, tai kaip vežikas. Jo darbas buvo įvairus — daugiau politinis, administracinis, tai atsišaukimus rašinėjo, rūpinosi gauti ginklų iš Prūsijos, tai sukilimą organizavo[118].

Augustavo vaivadijoje 1864 m. buvo pradėtas leisti sukilėlių laikraštis, dviem kalbomis. Iš viso buvo išėję du numeriai: 1864.II.1 ir III.1. Rodos, spausdino Prūsuose. Lietuviškai vadinos: „Žinia apej Lenku wajna su Maskolejs“[119]. Pasirašydavo Čiuoderiškių Mikalojus — taigi buvo juo Akelaitis (15).

Sukilimas nepavyko. Kas gyvas liko, ypač veikėjai ir vadai, turėjo īrauktis į Prūsus, o iš ten į emigraciją[120].

Akelaitis pabėgo į Prūsiją. Kurį laiką gyveno Įsrutyje, bet policija pareikalavo išsinešdinti. Tada jis apsigyveno sodžiuje, bene pas lietuvius. Neturėdamas ką veikti, pradėjo versti į lenkų kalbą kažin kokį Renano veikalą. Čia policija vėl jį prisiminė, padarė kratą, paėmė rankraščius ir iškėlė kaltinimą, kad kėsinęsis sugriauti Prūsų monarchiją. Kalėjime išbuvo 4 mėnesius.

Prokuroras Šaperis (Schapper), pramintas dar Javerlu, iškėlė kaltinimą teisme. Teismas buvo paskyręs dvejus metus sunkaus kalėjimo, bet tuo metu, kai į salę prisigrūdo daug žmonių, prieš skaitant sprendimą, Akelaitis paspruko ir pasislėpė[121].

---

[117] Komisaru buvo Br. Radziševskis, mokytojas iš Varšuvos. Jis pasivadino Činskiu (Czynski). Redagavo „Wiadomości o naszej wojnie z moskalami“. Spausdino Prūsijoje.

[118] R. Błoński, Pamiętniki z Augustowskiego 1863 r.— A. Giller, Polska w walce, t. II, Kraków, 1875, p. 384, 392, 410.

[119] Išėjo lenkiškai ir lietuviškai 1864.II.1 ir III.1. Taip sako J. Gąsiorowski, Bibliografja dotycząca druków powstania 1863—1864 r., Warszawa, 1923, p. 76—77, 673, 679

Turėjau šio laikraščio Nr. 1 lietuviško egzemplioriaus nuotrauką ir paskelbiau: „Spausdintieji ir nespausdintieji 1863—1864 m. sukilimo raštai“.—„Karo Archyvas“, I, p. 207—231.

[120] Apie Akelaičio dalyvavimą karo veiksmuose neužsiliko žinių: jis pats nieko nepapasakojo, vos keletą žinučių suteikė minėtasis R. Blonskis.

[121] Apie tą įvykį yra keletas priešingų žinių. V. Korotinskis, artimas Akelaičio draugas, jo nekrologe („Tyg. Illustrowany“, 1887, Nr. 253) pasakoja, jog teismas buvo Karaliaučiuje.

Pautienius (su kuriuo pirmą sykį mačiausi Paryžiuje 1903 m.), pažinojęs Akelaitį Paryžiuje, man pasakojo, kai suėjom Birštone 1936 m., jog Akelaitis nudūręs žandarą.

Toliau slapstytis buvo nebegalima, reikėjo išsikelti iš Prūsijos į užsienį, bet nebuvo pinigų kelionei. Akelaitis prisiminė Kraševskį, kuris laikinai buvo ištremtas į užsienį ir gyveno Drezdene. Jis atsiuntė pinigų, ir tada Akelaitis pasiekė Paryžių.

PARYŽIUJE

Paryžiuje Akelaitis rado nebe tą gyvenimą, kuris buvo prieš porą metų.

Laiške Kraševskiui štai ką jis rašė:

„Stengiaus grįžti į biblioteką. Kun. Vladislovas (Čartoriskis) pareiškė man, kad biblioteka neturi lėšų, ir dėl to negaliu užimti senosios tarnybos. Betgi niekas netrukdė švies. kunigaikščiui priimti ką kitą į mano vietą. 1861 m. meiliau buvau priimtas kunigaikščio, padarytas bibliotekininku. Aš pats nustebęs skaitydavau tuomet lenkų laikraščiuose apie valstietį iš Marijampolės apskrities, kuris, užėmęs bibliotekininko vietą, nemaža pasitarnavo visuomenei. Prisimeni, kad tuo laiku buvo mada broliautis su valstiečiais. Ir aš pasidariau tos mados auka. Šiandien, kada dėjimasis su valstiečiais yra beveik panašu į demagogiją, tai ir kun. Vladislovas manęs kratosi. O tempora, o mores! Kita priežastis, dėl kurios apleido mane senieji mano globėjai ir draugai, yra mano erezija. Tikrai, mano brangiausiasis, jėzuitų akyse pasidariau eretiku. Prisimeni, kadaise buvau ėmęs versti E. Renaną į lenkų kalbą, neturėdamas ką daryti sodžiuje, išvytas iš Įsručio. Areštuodami rado pas mane tuos popierius, apie juos pranešė kažin koks korespondentas į „Ojczyzna“ [122], kurią skaito čia Paryžiuje šventieji tėvai, Jėzaus draugijos nariai. Dabar viską suprasi. Čia atsirado žmonių, kurie manyje surado didesnius nusidėjimus, negu Prūsų prokuratorius Šaperis, vadinamas Javerlu. Dėl to Literatūros-Istorijos draugija, kurios nariu aš esu ir kuriai pirmininkauja kun. Vladislovas, liovėsi mane kvietusi į savo posėdžius, nes, kaip sakiau, manyje jaučia valstietį ir eretiką... Nežiūrint į tai, ištiesė man draugišką ranką pro-

---

Teisė jį Stalupėnuose ir išteisino. Komisaras norėjęs suimti, bet paleido. Visa tai paimta iš pasakų, sakomų Paryžiuje.

Kad jis buvęs Įsrutyje, matyti iš jo laiško. Įsrutis buvo atskiroje provincijoje, Lietuva vadinamoje, turėjo savo teismą, lygų Karaliaučiaus. (AKr., 1865.IV.29, VII.25, 1879.IX.12.) Manau, kad teisė Įstrutyje. Akelaitis sako, jog grėsė kone pakorimas.

[122] „Ojczyzna“ laikraštis, iš pradžių ėjęs Leipcige, paskui Šveicarijoje — Bendlikone. Jisai — Tautos vyriausybės (sukilėlių) organas. Priešingai nuosaikiesiems, jisai dar palaikė jau visai žlungantį sukilimą. Jam pinigais padėjo Kronenbergas, kuris paskui gailėjosi, o raštais šelpė Kraševskis. Vėliau ir jis pasitraukė. (M. Dynowska, Józef Ignacy Kraszewski..., p. 298—309).

fesorius Duchinskis[123]. Dirbu pas jį, gaudamas iš jo 70 frankų į mėnesį. Ir man to užtenka. Dovanok, kad tave varginu tokiomis smulkmenomis. Bet pats būtinai norėjai žinoti, kas su manim darosi“[124].

Kraševskis, rašydamas Akelaičiui, patarė ką veikti, kad nenustotų vilties. Priminė jam apie darbus lietuvių liaudžiai. Ir į tai Akelaitis atsakė: „Seniau buvau kreipęsis į Gilerį[125], rašiau, kad labai noriu rašyti lietuviškas knygutes ir kad jis savo spaustuvėje tik apsiimtų jas išspausdinti. Pasirodė, jis toks nemandagus ar ištižėlis, kad nė žodelio neatsakė į mano pasiūlymą. O pats nepajėgiu imtis tokio leidimo. . .“[126]

Sunkus ir skurdus buvo emigranto gyvenimas: amžina kova dėl duonos kąsnio be vilties grįžti namo; protas gyvena senomis žiniomis ir įspūdžiais apie paliktąją tėvynę, amžini vaidai dėl to, kodėl sukilimas nepasisekė, kas kaltas. Akelaitis nepritapo prie besivaidijančių lenkų srovių: jis — valstietis, lietuvis, norįs, kad Lenkija ir lietuviams ką nors duotų, nenori joje ištirpti, o tik būti atskira lygia jos dalimi. Akelaitis, kuris šiek tiek mokėjo kalbų, lengviau surado darbą, bet blogiau apmokamą už vietinius. Jis dirbo vienoj kitoj prancūzų kontoroj. Kiek laiko praslinkus, Akelaitis tapo Prancūzijos piliečiu, bent jau 1872 m. turėjo naują pilietybę[127].

Čia jis sukūrė šeimą: vedė prancūzę.

Emigrantai, kilę iš Lietuvos, artėjo, juos jungė bendras kilimas, bendri atsiminimai, svajonės apie savo senąją tėvynę. Buvo iš pradžios sumanyta leisti net atskirą laikraštį „Lietuvos Balsas“ („Głos Litwy“). Pradininkai buvo pakvietę Kraševskį: tasai karštai pritarė tai minčiai, davė straipsnių. Mintis iškilo ir užgeso, emigrantų kivirčų užpūsta. Laikraščio taip ir neišleido. Rodos, toliau gerų norų nenuėjo[128].

Akelaitis sielvartavo:

„Po tiek daug mano pavojingų susidūrimų su Maskva, po keturių mėn. kalėjimo, kuriame jeigu nesukandžiojo manęs prūsokai, tai ko nenuvilko į kartuves, po tiek tragiškų nuotykių imu tikėti, kad jau nebekabosiu, bet prigersiu arba mirsiu badu. Jeigu tikrai taip turi būti su manim, tai veliju prigerti Neryje, Nemune ar Visloje, o mirti kad ir badu — gimtinėj, laisvoj šalyj. Juk nėra didesnės nelaimės lietuviui, kaip svetimoj šalyj sudėti savo kaulus.

---

[123] Duchinskis Pranas (1817—1880).

[124] AKr., Paryžius, 1865.VII.21.

[125] Agatonas Gileris (1831—1887) — agitatorius, politinis veikėjas, Tautos vyriausybės narys, 1863 m. sukilimo emigrantas.

[126] AKr., Paryžius, 1865.VII.21.

[127] AKr., 1872.V.11.

[128] AKr., 1864.II.12.

Esu laimingas, kad išgelbėjau savo gyvybę, bet ir labai gaila, kad šito gyvenimo dabartiniu laiku negaliu naudingai sunaudoti. Teiraujuos, trankaus, kad surasčiau sau kokį užsiėmimą, iš kurio būtų galima kuo kasdieninius reikalus patenkinti. Neturiu darbo kasdieninei duonai gauti — o apie proto darbą, darbą savo kraštui — nėra ko nė svajoti. Teisybė, čia moka algos nuo 20 iki 35 fr. į mėnesį: ateina pagalbon mūsų išeiviams kunigų komitetas ir prancūzų-lenkų komitetas, bet šitos rūšies pagalbos ir neužtenka, ir ji dar žemina, kaip išmalda. Be to, kiekviena šitokia institucija, šelpianti mūsų brolius, turi savo politinius ir tikybinius įsitikinimus, prie kurių stengiasi palenkti savo šelpiamus asmenis. Taigi suprasi, kokia liūdna mūsų emigracijos padėtis Paryžiuje. Be darbo ir užsiėmimo, neturėdama iš ko gyventi, palikta tam tikrų tikybinių-politinių korporacijų malonei, tampa pasyviu jų įrankiu, nustodama savitumo ir statydama į pavojų tautinę savigarbą...

Girdėjau, kad ketini leisti politinį dienraštį Lvove. Gerai padarysi. Kiekvienas laikraštis, išeinąs savo krašte, nors ir cenzūros imamas, duos didesnę naudą, negu tokia „Ojczyzna“, „Wytrwałość“ ir t. t.[129] Dieve tau padėk, nenuilstamas darbuotojau, tėvynės dirvoje. Tikiuosi, kad neilgai laukdamas pradėsi varyti laukiamą leidimą“ [130].

Kraševskiui iš Drezdeno Rusijos vyriausybė neleido grįžti. Reikėjo rūpintis savim, o ir, be to, dideliu skaičium emigrantų, kurie į jį kreipdavosi, prašydami pagalbos ar patarimo.

Kraševskį gelbėjo nepaprasta kūrybos energija ir darbštumas, tikėjimas ateitim. Jis prisiminė 1865 m. Donelaičio „Metus“, kuriuos buvo išvertęs Akelaitis ir siūlęs Kraševskiui išleisti. Kraševskis vertimą pasiūlė vienam lenkų laikraščiui („Przegląd Powszechny“); jo redaktorius užklausė Akelaičio, ar jis leis Kraševskiui šį tą pataisyti? Žinoma, Akelaitis sutiko, tegul tik leidžia, tegul taiso, reikalavo tik palikti dedikaciją Kraševskiui [131].

Bet ir šį sykį neišleido [132].

Buvo sumanyta leisti laikraštį „Hasło“, kurį buvo sumanęs, ar tik prie jo prisidėjęs Kraševskis. Turėjo būti žinių ir iš Lietuvos. Akelaitis, gavęs viename laiške žinių iš Lietuvos, nusiuntė Kraševskiui [133].

---

[129] „Wytrwałość“ ėjo Briuselyje 1864—1865; 1864 — Nr. 1—13, 1865 m. iki V.2 Nr. 14—37.

[130] AKr., 1865.IV.29.

[131] AKr., 1865.XII.21.

[132] V. Korotinskis sako, kad Akelaitis spausdinęs Donelaičio „Metus“ laikraštyje „Gazeta Polska“.

[133] AKr., 1865.XII.21.

Kartais Akelaičiui tekdavo užsiimti pedagoginiu darbu. Paryžiuje 1867—1868 m. buvo vakarinė mokykla, dirbusi 8 mėn. Akelaitis ir Zaborskis mokė lenkus geografijos ir istorijos.

Emigrantai nebuvo saugūs nuo prancūzų policijos.

1867 m. birželio mėn. vienas emigrantas Berezovskis šovė į apsilankiusį carą Aleksandrą II. Spauda puolė lenkų emigrantus. Bijodami represijų, jie viešai pareiškė, jog nepripažįstą politinių atentatų, jog tai darbas jaunikaičio pamišėlio... jog tai nesudrums amžinų prancūzų simpatijų Lenkijai, kuri nuo Baltijos jūros iki Juodųjų kenčia baisiausius persekiojimus. Parašų buvo nedaug — 13, tarp jų Bronislavo Zaleskio, Mickevičiaus, Akelaičio [134].

Praėjo keleri vargų ir svajonių metai.

Kraševskis 1868 m. įsitaisė Drezdene savo spaustuvę, kurioje spausdino lenkų knygas. Pasitaikydavo leisti ir kitomis kalbomis. Tenai vėliau Vl. Dembskis savo lėšomis išspausdino jo paties išverstą Lamenais „Kningos Tejsibiun", tik pažymėjo, kad spausdinimo vieta — Paryžius.

Dabar Akelaitis priminė Kraševskiui, ar negalima išleisti Donelaitį? Rankraštis ir toliau liko gulėti [135].

1869 m., sukakus 300 metų nuo Liublino unijos, Akelaitis iškėlė senąjį sumanymą — paminėti tą sukaktį. Tą mintį jis buvo iškėlęs prieš trejetą metų.

Atsiliepė į tai cenzūruojamoji lenkų spauda; ji ragino Kraševskį tarti savo žodį, kiti pasiūlė sudaryti lyg naują uniją tarp Austrijos tautų — čekų, lenkų, vengrų, serbų, sušaukti juos visus į slavų kongresą. Sumanytojai siūlė kviesti ir vengrus, nors jie ne slavai.

Akelaitis išpasakojo, ką jis ketina padaryti Liublino unijai paminėti: jis žada parengti istorinį tyrinėjimą iš 3 knygų. Žinoma, tenai bus nemaža prieš vokiečius; jie bus nepatenkinti, kad jis suslavinęs tautas, kurias iki šiol laikė germanais, pvz., langobardus, burgundus, gepidus, alemanus ir t. t.

Platus buvo jo planas, bet ir liko autoriaus vaizduotėje neįvykdytas, nes ir medžiagos dar nebuvo pradėjęs rinkti.

„Sunku,— rašė jis Kraševskiui,— tą darbą privesti iki galo. Turiu dirbti dėl duonos nuo 10 val. ryto iki 6 vakaro, o, be to, nuolatos posėdžiai, pasitarimai,— kaip paprastai emigracijoje. Vos porą valandų į dieną ga-

---

[134] Wł. Mickiewicz, Pamiętniki, t. II, Warszawa, 1927, p. 354.

[135] Kraševskiui mirus, jo palikime rado Donelaičio „Metus". Surašytame knygų ir rankraščių kataloge p. 514 Nr. 10150 yra pažymėta „Pory Roku" vertimas, 1860 m., paaukotas Kraševskiui. Be to, dar pridėta švari kopija.

liu skirti savo dalykui. Atsiųsiu tau bent vieną skyrių, kad suprastum, kokios rūšies yra tas darbas“ [136].

Atėjo Liublino unijos minėjimo diena — 1869.VII.11. Iškilmės prasidėjo rytą bažnyčioje, kur buvo pasakytas pamokslas iš pradžių prancūziškai, o paskui lenkiškai. Kitą dieną — Batignolės mokykloje buvo išdalyti atminimo medaliai, nors Prancūzijos vyriausybė nenorėjo leisti jų atmušti. Vakare — iškilmingas sambūrys. Tautinių vėliavų vyriausybė neleido iškabinti. Į sambūrį buvo susirinkę visų partijų ir pakraipų žmonės. Kalbėjo nuo visų trijų tautų — Lenkijos (Karūnos), Gudijos ir Lietuvos. Lietuvos vardu kalbėjo Akelaitis [137].

Netrukus prasidėjęs 1870—1871 m. prancūzų-vokiečių karas pertraukė bet kokį tautinį darbą moksle bei publicistikoj ir susisiekimą su tėvyne. Akelaitis turėjo išgyventi Paryžiuje visus jo apgulimo sunkumus ir po to dar Komunos slopinimą. Jisai skundėsi, kad jam sunku yra tyrinėti. Iš visų sumanytų didelių darbų kartais išdygdavo straipsnis, kuris ėjo per vieną ar kelis laikraščio numerius. 1870 m. jis paruošė paskaitą apie lietuvių tautą ir ją išspausdino laikraštyje „Gazeta Narodowa“, bet tų numerių jam neatsiuntė, negelbėjo nė priminimai.

PASIILGIMAS

Iš Lietuvos ateidavo tik liūdnos žinios: visur nyku, be jokios prošvaistės. Rašyti į Lietuvą pavojinga, gali būti nemalonumai tam, kam jis parašys laišką. Akelaitis ilgisi krašto, jo žmonių ir aimanuoja. Kada-nekada parašo. 1869 m. jis rašė iš Paryžiaus vienam savo giminaičiui ar pažįstamam:

„Šiandien pastogėje kvėpuoju supuvusiu didmiesčio oru. Ne taip buvo prieš aštuonerius metus. Mano ausis negirdėjo to triukšmo, o akys gėrėjosi, žiūrėdamos į gimtąją žemę, padengtą gausiomis varpomis. Panašių valandėlių niekuomet negalima užmiršti. Jos buvo lyg paskutiniai gęstančios lempos pastebėjimai, paskutinis skaisčiosios saulutės spindulys, kuris švietė mano gyvenimo dienoms. Nuo to laiko dangus man apsiniaukė, po giedrų dienų prasidėjo audra ir nelaimių dienos“ [138].

Praėjus kiek laiko, praūžus prancūzų-vokiečių karui, Akelaitis vėl mintimis lekia į Lietuvą. Jis rašo:

„Ach, ką aš duočiau, kad galėčiau turėti pas save žalios lietuviškos rūtos vazonėlį. . . .Gamta — tai man vienintelis ir išmintingiausias moky-

---

[136] AKr., 1869.III.17.

[137] Ten pat.

[138] M. Akielewicz, Gramatyka języka litewskiego, Poznań, 1890, p. IX.

tojas. Ji man nurodė į tas tiesas, kurių neradau pas didžiausius mokslininkus. Žinai, kad mėgstamiausias mano darbas — tai palyginamoji lingvistika. Taigi, gamtos padedamas, padariau atradimus, iki šiol nežinomus lingvistams. Jeigu Dievas duos, paskelbsiu juos pasauliui ir nurodysiu taisykles, pagal kurias, mokant vieną kalbą, galima pažinti visas gyvąsias ar mirusias"...[139]

Ką gi daryti? Gyvų lietuvių negirdėti. Lieka užsiimti lietuvių kalba, jų istorija. Bus naudingiau ateičiai, kai atsiras žmonių, o dirbti reikia.

1865 m. Lvove atsirado „Hasło". Pažangumas to laikraščio nedidelis, tikslai neplatūs — ginti žmogaus ir tautų teises. Šiam laikraščiui Akelaitis per Kraševskį nusiuntė keletą žinių, gautų iš Lietuvos. Laikraštis neatsilaikė kovoje prieš aristokratus; atžagareiviai klerikalai (ultramontanai) smerkė maištus. Jų manymu tautos žiedas — aristokratija. Kraševskis pasitraukė, laikraštis žlugo.

Bandė Kraševskis leisti savo „Sąskaitas" („Rachunki"), „Boleslavitos" vardu nurodydamas pagirtinus, peiktinus ir taisytinus visuomenės gyvenimo reiškinius. Leido jisai keletą metų, pykindamas atžagareivius ir palaikydamas pažangą.

Kraševskis spaustuvės, įrengtos 1863 m. Drezdene, neįstengė išlaikyti dėl materialinių sunkumų. Ne visuomet grįždavo išlaidos, už knygas pardavėjai neatsiskaitydavo. 1871 m. jis spaustuvę pardavė ir išsikėlė į Poznanę.

1869 m. Krokuvoje išėjo naujas laikraštis („Kraj"). Iš pradžių Kraševskis rašinėjo į jį, o paskui (1871.VII.1) įėjo į redakciją. „Kraj" ėmė skelbti, jog nereikia skubėti su liaudies švietimu. To jau buvo per daug, ir jis pasitraukė. Pasitraukė ir nuo politikos, atsidėjo grožinei kūrybai.

1872 m. Kirkoras pradėjo leisti Krokuvoje žurnalą „Na dziś" („Šiandienai"). Į jį pakvietė savo senąjį bendradarbį Akelaitį. Akelaitis sutiko ir greitai atsiuntė korespondenciją, bet jam jau stigo to užsidegimo, kurio jis buvo kupinas pirmiau; jis atšalo ir eilėraščiams, kuriuos anksčiau žarstydavo, nebenorėjo ir svetimų skaityti. Jam atrodo, kad į rimtą laikraštį nebereikią dėti „eilėpalaikių" ir apysakų.

Pirmiau, kai turėjo pavalgyti, jis dykai rašinėjo į spaudą, dabar nebegalįs to daryti ir nurodė sąlygas, kuriomis rašinėsiąs: rašydamas turįs uždirbti, tat bus pridedamasis jo darbas ir papildomas uždarbis. Tuo metu jis rašė Kirkorui: „Klausi apie sąlygas. Varšuvos laikraščiai moka po 6 skatikus už eilutę, taigi ir Krokuva gali tiek pat mokėti. Veltui nieko negaliu daryti, nes neturiu kapitalo ir turėčiau badu stipti" [140].

---

[139] M. Akielewicz, Gramatyka.., p. X.

[140] AK, 1872.V.11.—„Tauta ir Žodis", kn. IV, p. 435—436.

Akelaičio pažiūroms, jam pačiam nejaučiant, įtakos darė politinės prancūzų pažiūros. Prancūzus sumušė vokiečiai, dvi provincijos buvo atimtos, sumokėta didžiausia kontribucija. Prancūzuose kilo neapykanta prieš vokiečius. Prancūzai, norėdami atsigauti ir tik apsiginti, ėmė ieškoti talkininkų rytuose,— caro imperijoj. Suradę gražią formulę, sakydavo, kad laukia slavų, ypač rusų talkos kovai prieš germanus. Prancūzų politiniai reikalavimai savaip atsispindėjo lenkų emigrantų tarpe, tų žmonių, kurie kadaise svajojo apie slavų laisvę, lygybę ir brolybę. Prancūzų politikų mintys susidūrė su caro persekiojamų svajotojų mintimis.

Namie, tėvynėje, politikai jau seniai metė svajones, griebėsi realaus darbo — ūkio reikalų: jie statė fabrikus, gerino žemės ūkį, palaikė amatus, aukštino pozityvų darbą.

M. Akelaitis tos srovės nešamas, virto panslavizmo šalininku, įtraukdamas į slavų tarpą lietuvius, anaiptol nenorėdamas jų tuo žeminti, o atvirkščiai — juos išaukštinti.

Jisai prikalbinėjo Kirkorą įkurti naują laikraštį, kuris atsakytų senajai ir naujajai jo dvasiai.

„Tuojau įkurk,— rašė Kirkorui,— politikos dienraštį, skirtą lenkų reikalams. Turėsi manyje korespondentą ir ištikimą bendradarbį. Dienraščio vardas „Slavų bendrija“ bus drauge ir programos nustatymas. Pagalvok apie tai ir drąsiai ženk pirmyn Dievo vardu“ [141].

Kirkoras buvo žmogus blaivesnis už Akelaitį; rodos, jis mažai betikėjo slavų bendrija su rusų caru priešakyje, todėl nemanė užsidegti tąja slavų idėja. Akelaitis, gavęs Kirkoro laišką, atsakydamas jam, darė priekaištus. „Turiu gerokai Tave išbarti už klausimus, kuriuos man keli dėl „Slavų bendrijos“. Klausi: o kam tas laikraštis? Kame skaitytojai, kame lėšos? Kam?— 100 milijonų slavų. Kame skaitytojai? Šitame 100 milijonų skaičiuje, kurie taip pat parūpins Tau lėšų. Kaip matau, ataušai, netekai jaunystės karščio, be kurio nieko nepadarysi.

„Slavų bendrija“ bus laikraštis, einąs sykį per savaitę sąsiuviniais nuo 2 iki 3 spausdintų lankų didumo, kaip leidinys „Na dziś“. Jo šūkis bus: lygūs su lygiais, laisvi su laisvais. Daugiausia jis rūpinsis dailiąja literatūra, praeitim, filologija, materialiniais ir doroviniais dalykais slavų tarpe. Iš politikos duos tik laiko įvykius slavų tautose, neįsileisdamas į vyriausybių kritiką. Laikraštis supažindins savitarpy slavus, vesdamas juos prie nepriklausomybės, savarankiškumo ir broliškos sąjungos. „Slavų bendrija“ spausdins slavų dainas, patarles ir t. t. su lenkų vertimais, kad tuo būdu duotų progos lenkams pramokti brolių kalbos. . .“ [142]

---

[141] AK, 1872.V.11.—„Tauta ir Žodis“, kn. IV, p. 435—436.
[142] AK, 1872.VI.8.—„Tauta ir Žodis“, kn. IV, p. 436—437.

Akelaitis žadėjo prisidėti prie šito laikraščio savo tyrinėjimais apie kalbą ir jos pradžią; jis galįs tat padaryti, nes pasiekęs kalbos šaknis. „Barė mane,— rašo jis Kirkorui,— kad savo darbą iš kalbotyros noriu vadinti bandymais. Anaiptol, nemanau tai daryti iš kuklumo; vadinu bandymais, nes duodu dalykus visai naujus, iki šiol nežinomus, naujo pastatymo bandymus, su kuriuo turime raktą kalboms suprasti — gyvoms ir mirusioms. Mūsų filosofas Hoene-Vronski [143] sakė: ieškokite toj ir toj dangaus erdvės vietoj ir rasite planetą; o aš sakau: ieškokite po visas kalbas ir rasite šiokį ar tokį turinį tokia ir tokia prasme. Kartais man galva plyšta, kai kalbos dėsniai pradės skrieti prote, o čia nėra priemonės jiems pareikšti pasauliui“ [144].

Panslavistų sąjūdis buvo parankus Rusijos caro politikai, kuri skverbėsi į Austrijos valdomas slavų žemes, į Balkanų pusiasalį, kad pagrobtų jas, užimtų Konstantinopolį, gautų Dardanelus. Caro valdžia palaikė panslavistus, duodavo jiems pinigų. Slavams skelbė, jog norinti juos išvaduoti, o savo valstybėje spaudė ir nutautino visus slavus ir ne slavus be skirtumo.

Todėl tam Akelaičio sumanymui Kirkoras nelabai pritarė, nes geriau susivokdavo carinės politikos vingiuose. Bet Akelaitis vis dar nenusileido. Jis, rodos, buvo išvažiavęs iš Paryžiaus, lankėsi bene Krokuvoje ir, susėjęs su Kirkoru, gal jį įtikinėjo. Tačiau lenkų kalba slavų laikraštis taip ir nepasirodė. Užtat ėjo Rusijos vyriausybės lėšomis leidžiamas storas žurnalas rusų kalba Petrapilyje, kur, žinoma, vieni slavai viršijo ir slopino kitus. Jo bendradarbių tarpe randame Kirkorą, tačiau neteko užtikti Akelaičio.

Akelaitis susirišo tik su lenkų laikraščiais Varšuvoje, su kuriais ir pirmiau turėjo reikalų. Bene nuo 1872 m. jis pasidarė nuolatiniu Paryžiaus korespondentu į „Gazeta Warszawska“ ir „Wiecz“ [145]. Po karo jiems svarbu buvo turėti korespondentų, kurie pažintų Prancūzijos gyvenimą, o iš naujai atvykusių lenkų taip greitai negalėjo tokių atsirasti. Taigi gyvenimo sąlygos pasidarė geresnės. Teisybė, Akelaitis gaudavo ne per daugiausia — po 100 frankų per mėnesį [146], bet tuomet franko vertė buvo didelė. Korespondentu išbuvo 10 metų.

1879 m. suėjo 50 metų nuo Kraševskio literatūrinio darbo pradžios. Lenkų visuomenė, pamažu atsigavusi po 1863 m. sukilimo smūgių, plačiai

---

[143] J. Hoene-Vronski (1778—1853) — lenkų filosofas ir matematikas. Juo domėjosi A. Jakštas (Dambrauskas).

[144] AK, 1872.IX.8.—„Tauta ir Žodis“, kn. IV, p. 436.

[145] AKr., 1879.IX.12.

[146] AKr., 1882.VIII.2. Ten rašo, jog 10 metų buvęs korespondentu, taigi pradžia — 1872 m.

šventė tą jubiliejų, nors Galicijos atžagareiviai visaip trukdė. Didelės iškilmės įvyko Drezdene, o dar didesnės — Krokuvoje tų metų spalio mėn. 2—7 d. Atsiliepė iš viso pasaulio kampų Kraševskio garbintojai, o į Krokuvą buvo atvykę jo sveikinti iš Lietuvos, Gudijos, Ukrainos ir t. t.[147]

Tarp kitko per iškilmes buvo išspausdinta „Gazeta Szawelska" („Šiaulių Laikraštis") su fantastišku aprašymu puotos Šatrijos kalne ir įteikta jubiliatui bei išdalyta svečiams[148].

Buvo išleista keletas knygų Kraševskiui paminėti, tarp jų savaip atžymėjo buvę Vilniaus literatai[149].

Jubiliatas gavo dovanų — literatūros ir kitų meno kūrinių[150].

Akelaitis žinojo apie rengiamą jubiliejų ir ilgai galvojo ką jam įteikti? Jis rašo Kraševskiui rugsėjo 12 d.: „Neturiu nei aukso, nei sidabro. Dalinuos su Tavim vieninteliu lietuvių lobiu, kurį turiu klajonėj.

Visais žvilgsniais to užsipelnei.

Parašei Lietuvos istoriją, geriausią iš visų šitos srities veikalų, paskelbtų lotynų, lenkų ir vokiečių kalbomis.

Panaudodamas lietuvių liaudies dainas, sukūrei poemą, kuri lietuviams ir lenkams bus šimtą kartų brangesnė už nemirtingus Homero kūrinius.

Prieš dvidešimt metų, kai aš dar jaunikaitis ėmiaus leisti knygutes mano broliams lietuviams, Tu pirmasis parėmei mane žodžiu ir darbu. Taigi Tau padedant išleidau penkias lietuviškas knygutes, kurios greit išėjo 30 000 egz.

Pagaliau, kai 1863—1864 m. maskolių išstumtas iš tėvynės ir Prūsijos šnipų gaudomas neturėjau nė duonos, nė pastogės, Tu, gavęs žinių apie mano nelaimę, atsiuntei man iš Drezdeno paspirtį pinigais.

Žinai tėvo lietuvio sopulį, kuris, atsisveikindamas su savo sūnum, paimtu į kariuomenę maskolių ar prūsų, atsiliepia šiais žodžiais: Vaikeli mano! Svetima žemė apraus kaulus tavo![151]

---

147 D. Chmielowski, Józef Kraszewski. Zarys historyczno-literacki, Kraków, 1888, p. 460—467.

148 Panašiai buvo paskelbęs Ad. Mickevičius „Gazeta Szawelska" 1819 m., kurią neva suteikė jam burtininkė Lenormand. Taigi buvo sekama Ad. Mickevičiumi. Tačiau turinys buvo visai kitoks.

149 Księga jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesiątletnej działalności literackiej J. I. Kraszewskiego. Upominek Wileński, Warszawa, 1880.

150 Apie tą jubiliejų išėjo atskira knyga: „Księga pamiątkowa jubileuszu J. I. Kraszewskiego 1879 r.", Kraków, 1881.

151 Šitie tėvo žodžiai ir originale lietuviškai parašyti.

Vargšas, išgirdęs tuos sakramentinius žodžius, griebia tėviškės žemės žiupsnelį, įsisiuva į maršką ir nešioja ant krūtinės kaipo didžiausią šventenybę ir vienintelį lobį.

Iš tos šventybės, o mano lobio svetimoje šalyje siunčiu Tau, mano brangusis, dalelę Tavo jubiliejui. Šitame maišelyje yra Lietuvos žemė nuo Kauno, iš Mickevičiaus slėnio ir iš Kongresinės Lietuvos"[152] (16).

Laišką ir Lietuvos žemės žiupsnelį Akelaitis pasiuntė tiesiai Kraševskiui, dar prieš jubiliejų. Kraševskis, žinoma, šio laiško neįteikė Komitetui, dėl to jis ir nepateko į vėliau išleistąją knygą jubiliejui aprašyti.

PASTANGOS SENATVĖJE

Švenčiant Kraševskio jubiliejų, kilo mintis kaip nors jo atmintį įamžinti. Krokuvoj buvo susirinkę daugybė žmonių, suvažiavusių iš visur. Pasibaigus iškilmėms, išsiskirstyti tuščiomis, nieko nepadarius, atrodė negerai.

Svečių tarpe atsirado keletas dosnių ir turtingų žmonių, kurie įteikė auką pinigais ir atidavė sunaudoti Kraševskio nuožiūra. Kilo mintis sukurti lenkų „Močiutę" („Maciera"), tokią, kokią turėjo čekai.

Kraševskis[153] iš tų pinigų organizavo draugiją knygoms leisti, jos programą, darbų planą. Tačiau Kraševskis pasijuto esąs suvaržytas: aukas dėjo visuomenė, tai apie kryptį ji pati norės pasisakyti ir statys savo reikalavimus, o iš tikrųjų žodį tars turtingieji, dėjusieji pinigus. Jie nenorės, kad liaudis būtų šviečiama priešinga jiems dvasia.

Akelaitis parašė Kraševskiui tik 1882 m., kai lenkų „Močiutė" jau turėjo pradėti veikti.

Buvo dar ir kita priežastis, dėl kurios Akelaitis rado reikalą į Kraševskį kreiptis. Jis gavo iš Lietuvos keletą įdomių žinių; Lietuvoj, sako, atsirado žmonių, norinčių leisti savo laikraštį. Rusijos vyriausybė, suradusi vieną kitą lietuvį, priviliojo juos pažadais, kad priėmę pravoslavų tikybą, išlaikysią savo tautos gyvybę ir geriau gyvensią, o visas blogis lietuviams pareinąs nuo lenkų. Akelaitis jau iš anksto norėjo užkirsti kelią tokiems planams: jis esąs tam priešingas, norėtų veikti prieš tokią caro agentų politiką lietuvių tarpe.

Susidariusiai „Močiutei" jis pasiūlė savo veikalą „Žvaigždžių skaitymas arba astronomija", 120 psl. didumo. Jeigu tiktų į planą ir būtų priimtina, jis perrašytų.

---

[152] AKr., 1879.IX.12.

[153] P. Chmielowski, Józef Ignacy Kraszewski.., p. 474—475.

O dėl „Močiutės“ uždavinių Akelaitis šitaip pasisako. Ji turi būti skiriama mozūrams, lietuviams ir gudams. Kiekvieną knygutę, „Močiutės“ vardu lenkiškai išleistą, reikia tuo pat laiku išversti ar perdirbti į lietuvių ir gudų kalbas. Lenkiją sudaranti trijulė. Tas neišpildąs prievolės Lenkijai, kas aplenkiąs lietuvius ir gudus. Kaimynų valstybės išdraskė Lenkiją, o patys lenkai užbaigtų savo tėvynės plėšymą, jeigu užmirštų Lietuvą ir Gudiją...

„Nelaiminga mūsų Lietuva!.. Iš vienos pusės engia ją maskoliai, o iš kitos kankina ją vokiečiai. Kongresinėje Lietuvoje ir kitoje Nemuno pusėje susidarė bendrovė, kaip Tamstai tikrai yra žinoma, turinti tikslą surusinti lietuvių liaudį ir sužadinti joje neapykantą prieš Lenkiją. Rusijos vyriausybė veiksmais palaiko šitą grupę. Keli jos vadeivos kreipėsi į mane. Man žada aukso kalnus, kad tik pereičiau į maskviečių pusę, sukilčiau prieš lenkus ir imčiau rusinti lietuvius. Žodžiu, už išsižadėjimą švenčiausių jausmų, už niekšybę ir menkystę žada man turtus ir garbę... Tokios tai paguodos sulaukiau senatvėje nuo kai kurių lietuvių, kurie vadina save tikrais patriotais!..

Skubėkime į pagalbą nelaimingai mūsų Lietuvai. Gelbėkime lietuvių liaudį nuo išdavikiškų užmačių, nuo maskolių priespaudos ir smurto. Sutinku išversti ar perdirbti į lietuvių kalbą visus „Močiutės“ leidinius. Juk aš perdirbau lietuviškai žinomą lenkų elementorių, išleistą Varšuvoje buv. Ūkio draugijos rūpesčiu. Dešimtis tūkstančių egzempliorių šito elementoriaus išplito tarp lietuvių. Tavo paspirtim kun. Vilimas Radvila ir Irenejus Oginskis davė man pinigų lietuvių knygelėms leisti. Tikiuosi, kad ir dabar drauge su „Močiutės“ komitetu neatsakysi man pagalbos, priimsi mano pasiūlymą.

Vietoj to, kad aukočiau savo jėgas prancūzams už menką atlyginimą, geriau tarnausiu Lietuvai, su Lenkija ir Baltarusija sujungtai. Už 125 frankus mėnesinės algos turiu dirbti pas prancūzą, turėdamas maitinti žmoną su dviem mažais vaikučiais...“ [154]

Pasirodo nieko iš to neišėjo. Lenkų „Močiutė“ nieko lietuviškai neišleido. Lenkai nenorėjo, kad Lietuva skirtųsi nuo Lenkijos, bet nieko nedavė tiems saitams palaikyti; jai ėjo pinigų ir iš Lietuvos, bet nė skatiko nebuvo skiriama raštams lietuvių kalba.

Ir čia Akelaitis turėjo apsivilti.

Po 1863—1864 m. sukilimo nuslopinimo padidėjo lietuvių emigracija. Niujorke pradėjo eiti pirmas lietuviškas laikraštis (jeigu neminėti Prūsijoje ėjusio) — „Lietuwiszka Gazieta“; pirmas jo numeris pasirodė

---

[154] AKr., 1882.VIII.21.

1879.VIII.16. Leido ją lenkas M. Tvarauskas, tarp lietuvių augęs ir pramokęs lietuviškai, įsitaisęs spaustuvėlę. Jis buvo tos nuomonės, kad lietuviai turi eiti išvien su lenkais, kad reikia laikytis unijos. Tvarauskas norėjo pakelti lietuvius tautiškai, kad jie nesuanglėtų, patraukdamas juos prie lenkų.

Žinios apie tą laikraštį pasiekė Paryžių. Skaitė jį Akelaitis, tačiau ne tą ten rado, ko ieškojo. Pasipiktinęs, kad norima lietuvius sulenkinti, jis rašė laišką į laikraštį, pasirašęs senu savo slapyvardžiu — Čiuoderiškių Mikalojus. Jis barė laikraštį už blogą kalbą, ragino palaikyti lietuvystę, bet politikoje siūlė eiti išvien lietuviams, lenkams, latviams, gudams.

Tvarauskas nekeitė savo politikos. Be abejo, prieš savo norą jis padėjo lietuviams palaikyti savo kalbą [155], o laikraštis ėjo ilgą laiką, kol patys lietuviai pradėjo leisti savo laikraščius.

Tuo laiku, kai Akelaitis susirašinėjo su „Močiute“, jo būklė netikėtai vėl pablogėjo. Apie tai jis skundėsi Kraševskiui:

„10 metų buvau „Gazeta Warszawska“ korespondentu Paryžiuje. Gaudavau nuolatos šimtą frankų per mėnesį. Gerasis Stanislovas Lešnovskis kartais man pridėdavo po kelias dešimtis frankų per ketvirtį, jeigu daugiau parašydavau. Staiga „Gazeta Warszawska“ redakcija atstatė mane nuo tarnybos. Nuo 1 balandžio esu išmestas į gatvę. Kenčiu vargą. Ieškau darbo į visas puses, bet mielieji tautiečiai, į kuriuos kreipdavaus, iki šiol nesiteikė dargi atsakyti. Tikiuosi, kad pasirodysi už juos dosnesnis man, vargšui lietuviui. Nemaldauju duonos, prašau tiktai darbo, trokšdamas tarnauti tėvynės reikalui pagal savo mokėjimą ir išgales“.

Norėjo gauti darbo Krokuvos akademijoj, ruošti žodynus [156] — ir čia nieko negavo.

Tai buvo paskutinis jo laiškas Kraševskiui.

Jis dar bandė sykį susisiekti jau stačiai su lenkų leidėjais Varšuvoje, siūlydamas vieną savo darbą išleisti. Ir čia klotis buvo negeresnė [157].

1883 m. pasirodė „Aušra“. Pamatęs ją, Akelaitis maloniai apsidžiaugė, kad ji buvo skirta lietuviams ginti. Leido tą laikraštį nauji žmonės, kurių jis nepažinojo. Jis tuoj atsiliepė. Vėliau jis ėmė linkti į „Aušros“

---

[155] Apie „Lietuwiszką Gazietą“ rėmiausi žiniomis, kurias pateikė „Aušroje“ 1885 m. J. Šliupas „Laiškai iš Amerikos“ (p. 27, 337—338).

[156] AKr., 1882.VIII.21.

[157] Šernas (Adomaitis) savo laiškuose iš Varšuvos („Lietuviškame Balse“ 1885, Nr. 7, p. 25) rašo, kad Varšuvoje esąs geografijos veikalas, Vytauto iš Paryžiaus parašytas, reikėtų jį išleisti. Vytautas — tai Akelaitis. „L. Balsas“ tuo laiku spausdino Nerio — (Petro Vileišio) fiziką. Koks ten Akelaičio darbas — geografija ar minėtasis — astronomija? Tur būt, rašytas lenkiškai. Šernas tik girdėjo iš kitų, pats nematė rankraščio.

pusę, traukė Kraševskį ir kitus prijaučiančius, kad apgintų nuo lenkų nacionalistų. Pats Akelaitis prie „Aušros“ prisidėjo savo raštais.

Pirmas dalykas, kuris jam parūpo „Aušroje“— tai kalbos reikalai: kalba esanti gryna ir sena. Politiškai — Lietuva turi būti lietuviams.

Akelaitis gėrėjosi straipsniais, parašytais iš visų sričių. Ir dėl to galėjo sušukti: „Dar Lietuva nepražuvo, turėdama tokius sūnus“ [158].

Vėliau jis atsiliepė „Aušroje“ dar sykį, atsiuntęs straipsnį „Lietuviškųjų kunigaikščių vardai“ [159]. Žadėjo dar daugiau duoti, bet jau nebespėjo.

Tarp 1863—1864 m. sukilimo dalyvių emigrantų buvo keletas žymesnių Lietuvos veikėjų: kun. V. Dembskis, Akelaitis, Adomas Bitė ir kiti. Visi jie buvo išsiblaškę po įvairias bendras su lenkais draugijas ir tarp savęs ryšių neieškojo. V. Dembskis, pabėgęs į Prancūziją, gyveno kunigaudamas tai Paryžiuje, tai provincijoje, priklausė prie atskirai susidariusios šelpiamosios kunigų organizacijos. Vėliau pamažu atsimetė nuo bažnyčios dogmų, vertė Lamenais, susirašinėjo dėl to su Kraševskiu, pas jį 1870 m. išspausdino savo vertimą. Jis girdėjo apie Akelaitį, bet pažinčių su juo neieškojo. Išgarsėjęs sukilėlis A. Bitė čia, Paryžiuje, buvo gavęs tik tokią tarnybą — vakarais uždegti lempas, ir nežinia kur dingo.

Taigi emigracijoje buvo lietuvių, jau rašančių lietuviškai ir norinčių veikti. Tačiau atskiros draugijos jie dar nesukūrė ir tarp savęs nebendravo.

Atgijęs tautinis gyvenimas pačioje Lietuvoje netrukus ir emigracijoje turėjo padaryti permainų. Jau ėjo „Aušra“ ir žadino tautinę mintį. Paryžiuje atsirado nebe politinių pabėgėlių, o naujos kartos žmonių — atvykusių pasimokyti, kaip dailininkas Žitkus, ar laimės ieškoti, kaip Pautienius. Nedaug, berods, jų buvo, ir jau jie pradėjo jungtis: būrimosi pamatan dėjo lietuvio dvasią, ne kalbą. Nauja draugija vadinosi „Želmuo“ (17). Narių mažuma temokėjo lietuviškai. Prie draugijos daug prisidėjo B. Limanovskis, M. Akelaitis. Statutą surašė Limanovskis, Žitkus išvertė lietuviškai, bet taip ir neišspausdino — statutas dingo Tilžėje [160].

Draugijos sąstatas keitėsi [161], atvažiavus ar išvažiavus žmonėms.

B. Limanovskis buvo parašęs trumpą Lietuvos istoriją, kuri išėjo Čikagoje 1896 m. lenkiškai „Želmens“ lėšomis. Turėjo po to būti vertimas

---

158 „Aušra“, 1884, Nr. 5—6, p. 197—201.

159 „Aušra“, 1885, Nr. 7/8, p. 207—211.

160 Niekur neradau „Želmens“ istorijos. Man apie tą draugiją pasakojo Pautienius Birštone 1936 m. vasarą. Sako, Draugijos aktus paėmęs J. Gabrys.

161 Nariai buvę: Akelaitis, Limanovskis, Žitkus, Eidukevičius, Verbūnaitis, Pautienius ir kiti. Įstojo į ją d-ras Hanušas iš Krokuvos, greitai miręs Paryžiuje.

į lietuvių kalbą, bet neišėjo. Draugija kartais darydavo susirinkimus. Gyva ji buvo dar 1902 m.[162]

Žinoma, ir tada ta nedidelė draugija turėjo priešų [163].

Pamaži draugija apmirė. Pirmininku iki mirties buvo Akelaitis.

Į Draugiją traukė kilę iš Lietuvos ar turintieji prie jos palinkimus.

Sunkiai gyveno Akelaitis. Vienintelės jo pajamos buvo toji maža alga, kurią mokėjo Draudimo draugija. O čia reikėjo šeimą išlaikyti. Dirbo daug, maitinosi prastai, be paprasto darbo dėl duonos, reikėjo ką nors duoti Lietuvai.

Jis mirė staiga, nesirgęs 1887 m. rugsėjo 27 d. Paliko našlę su trim mažais vaikais: Juozas, Maurikis, Izabelė [164]. Našlė uždirbdavo skalbdama.

Akelaitis palaidotas Cimetiere Parisien, ne Pantin, kaip buvo kitur sakoma, kapinėse. Dar 1899 m. buvo įnešta nuoma už kapus iki 1906 m. Dabar tas kapas panaikintas.

---

[162] Tuomet buvo išėjęs „Atsiliepimas Lietuviszkos Draugystės „Zelmuo" Paryžiuje" (išspausdintas Tilžėje, 1902 m.).

[163] Nurodoma į d-rą Henriką Gieršinskį, parašiusį knygutę „W kwestyi polsko-litewskiej", Chicago, 1897. Jis veikė prieš Draugijos tikslus. Šitai jam prikaišiojo B. Limanovskis.

[154] Izabelė ištekėjo už Piecardo, Maurikis — prieš karą buvo Kamerūne. Prisiminė jie tėvo vardą. Nemokėdami nė lietuviškai, nė lenkiškai, nurašė man jo biografiją, lenkiškai Goštauto rašytą (iš Akelaičio gramatikos). Pas juos rankraščių neliko, sako, paėmė Lenkų biblioteka Paryžiuje ar kas kitas.

J. Jurginis:

PAAIŠKINIMAI

1. Spaudoje buvo pasirodę žinių, kad M. Akelaičio tėvas Adomas, kaip 1831 metų sukilėlis, pateko į nelaisvę ir buvęs sukilimo slopintojų mirtinai užplaktas. Tai netiesa. Drauge su kitais belaisviais sukilėliais jis buvo ištremtas į Sibirą ir ten mirė. Kada mirė, nežinoma. Nustatyta, kad 1835 m. jo jau nebebuvo gyvo.

2. Timpa (timfa) — 30 lenkiškų grašių vertės moneta, pradėta kaldinti 1663 m. Monetos pavadinimas kilęs iš pinigų kalyklos nuomotojo Andriaus Timfo vardo, kurio projektą Lvovo ir Bydgoščio pinigų kalyklose kalti auksino (30 grašių) vertės monetas valstybės skoloms išmokėti priėmė karalius Jonas Kazimieras. Tos monetos turėjo mažiau sidabro negu 30 grašių, todėl jos buvo imtos vadinti atskiru timpų vardu. XVIII a. antroje pusėje, pravedant piniginę reformą, timpa-auksinas buvo padarytas Žečpospolitos piniginės sistemos pagrindu. 1834 m. caro valdžia timpą (auksiną) sulygino su 15 rusiškų sidabrinių kapeikų, kurias iš seno įpratimo ir dėl patogumo imta vadinti auksinais arba timpomis.

3. A. Janulaičio pastaba, kad apie Šiaulius skerdžių vadina viršininku, verta filologų ir etnografų dėmesio. K. Jablonskis knygoje „Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje" (Kaunas, 1941 m., p. 356—358) pateikia dokumentų ištraukas, iš kurių matyti, kad XVIII amžiuje Šiaulių ir Žagarės apylinkėse vyresnysis piemuo, arba stačiai piemuo, buvo vadinamas viršininku. A. Janulaičio pastaba rodo, kad toks pavadinimas išliko iki XX amžiaus pradžios. Iš K. Jablonskio pateiktų ištraukų apie skerdžių matyti, kad skerdžiaus, kaip vyriausiojo piemens, pavadinimas XVIII a. buvo vartojamas Vilkijos ir Kauno apylinkėse.

4. Vincentas Korotinskis (1831—1891) kilęs iš Baltarusijos (Vitebsko gubernijos), publicistas ir poetas, savo pažiūromis labai artimas M. Ake-

laičiui. Klasių kovos skatinimą jis laikė Vakarų demagogų darbu. Jis pasisakydavo prieš bet kokią neapykantą. Būdamas iš valstiečių kilusiu inteligentu, visuomenės veikėju, jis nepasidarė baltarusių tautinio atgimimo dalyvis. Bijodamas caro valdžios persekiojimų, 1864 m. jis persikėlė iš Vilniaus į Varšuvą ir čia sulenkėjo. Jis saugojo savo tautiečio Liudviko Kondratavičiaus-Sirokomlės (1822—1862) literatūrinį palikimą ir nepaskelbė nė vieno baltarusiško jo eilėraščio. M. Akelaičio nekrologe jis kritikavo lietuvius separatistus, norinčius atsiskirti nuo Lenkijos.

5. Oskaras Kolbergas (1814—1890) — lenkų tautosakininkas, muzikologas lietuvių dainomis susidomėjo, tyrinėdamas poetinę liaudies kūrybą. 15 lietuvių liaudies dainų su melodijomis 1846 m. jis paskelbė žurnale „Dzwon Literacki" (t. III, z. 1—2, p. 93—107). Pirmaisiais O. Kolbergo lituanistiniais informatoriais ir vertėjais buvo „Žemaičių literatai", kaip juos tada vadino, Kajetonas Nezabitauskas ir Penciškus Zatorskis, apsigyvenę Varšuvoje. Jie padėjo tas dainas paruošti spaudai. 1860 m. O. Kolbergas dainas rinko Lietuvoje, domėjosi lietuvių buitimi ir dvasine kultūra. 1879 m. Krokuvoje jis išleido 76 liaudies dainų rinkinį „Pieśni ludu litewskiego" su plačiu įvadu, kuriame daugiausia dėmesio skyrė toms dainoms, kuriose buvo mitologinių užuominų. 1966 m. Lenkijoje išėjo O. Kolbergo raštų „Dzieła wszystkie" 53-čias tomas, pavadintas „Litwa". Šios knygos pratarmėje teigiama, kad O. Kolbergui daug padėjo M. Akelaitis, duodamos nuorodos į du M. Akelaičio rankraščius: „Charakterystyka duchowa Litwinów" ir „Misliej". Šie rankraščiai nepateko į V. Biržiškos sudarytą bibliografiją. Remiamasi ir M. Akelaičio straipsniu „O ludzie litewskim", atspausdintu „Gazeta Narodowa", 1870 m., Nr. 198.

6. Mykolas Balinskis (1794—1864) ir Juozapas-Ignas Kraševskis (1812—1887) — rašytojai, publicistai ir istorikai, rašę lenkiškai, buvo dideli autoritetai ne tik M. Akelaičiui, bet ir visai to meto Lietuvos inteligentijai. Lietuvos istorijos tyrinėjimus ir grožinės literatūros dalykus jie rašė romantizmo epochoje, patys būdami romantikai. Jie tęsė feodalinės Lietuvos valstybės patriotinę tradiciją, susiklosčiusią XVI-ame amžiuje, plačiai paplitus renesanso pažiūroms. Tuomet tauta buvo tapatinama su valstybe ir todėl būti tos valstybės patriotu nereiškė būti lietuvių tautos nariu. Kalba nebuvo laikoma tautybės pagrindu. M. Balinskis ir J. Kraševskis idealizavo senuosius Lietuvos valstybės laikus, aukštino senovės lietuvius, tačiau savo amžininkų lietuvių kalbą šalia lenkų kalbos manė esant nereikalinga. Savo darbais jie kėlė lietuvių tautinę sąmonę, nors ir stovėjo unijinėse pozicijose.

7. „Teka Wileńska, wydawana przez Jana ze Śliwina" (A. H. Kirkoro) buvo neperiodinis, almanacho tipo leidinys, spausdinamas Vilniuje

A. Marcinovskio arba T. Gliuksbergo spaustuvėse. Apie šio leidinio redaktorių ir leidėją grupavosi nemažas istorikų ir literatų būrys. Tarp nuolatinių bendradarbių minimas ir M. Akelaitis. Šis būrys kas šeštadienį rinkdavosi A. Kirkoro bute ir čia vesdavo mokslines diskusijas, literatūrinius ginčus, skaitė savo kūrybą, svarstė tautinius klausimus. A. Kirkoras pritarė lietuvių tautiniam atgimimui ir lenkų nacionaliniam judėjimui, tačiau daug vilčių dėjo į caro valdžios ruošiamas reformas ir priešinosi viskam, kas dėjosi nelegaliai. Todėl lenkų nacionalinio judėjimo vadovai, tame tarpe ir J. Lelevelis, smerkė tokią taikstymosi su carizmu taktiką. J. Lelevelis parašė atvirą laišką „Tekos" redakcijai. Cenzoriui Povilui Kukolnikui leidus, A. Kirkoras jį atspausdino trečiame „Tekos" numeryje. Caro valdžia J. Lelevelio, 1830 m. sukilėlių vado emigranto vardą laikė neminėtinu. Jo laiško išspausdinimą palaikė nusikaltimu. Dėl to septintas „Teka Wileńska" numeris nebeišėjo, almanachą cenzūra uždarė. Prasidėjus 1863 m. sukilimui, A. Kirkoras nuėjo bendradarbiauti su caro vyriausybe. Drauge su J. Bartoševičium jis rašė bajorų vardu ištikimybės adresą carui.

8. Svirlaukio dvarą valdė Petras Smuglevičius, Vilniaus universiteto profesoriaus, dailininko tapytojo Prano Smuglevičiaus (1745—1807) giminaitis. Dailininko tėvas Lukošius buvo tapytojas, Lenkijos karaliaus Augusto III rūmų dailininkas. Smuglevičių šeima lietuviškos kilmės. Svirlaukio dvarą Kurše (dabar Latvijos TSR), matyt, jie pirko. Petras Smuglevičius, remdamas S. Daukantą ir M. Akelaitį, parodė savo tautines aspiracijas. Jo biografiją dar reikia tyrinėti.

9. Mikalojus Malinovskis (1799—1865) — istorikas ir publicistas, bendradarbiavęs „Vilenskij Vestnik" ir kituose valdžios leistuose laikraščiuose. Rašė vedamuosius straipsnius ir politines apžvalgas, stovėdamas nuosaikiose pozicijose. Prancūzų kalba parašytame straipsnyje, skirtame caro Aleksandro II albumui, jis siūlė atsisakyti nuo minties atskirti Lietuvą ir Baltarusiją nuo Rusijos. Daug susirašinėjo su J. Leleveliu, L. Rogalskiu ir kitais savo amžininkais, mokslo ir kultūros veikėjais. 1846 m. pakartotinai išleido Motiejaus Strijkovskio kroniką, pridėdamas jo biografiją. Parašė apie 10 tiriamojo pobūdžio straipsnių, jų tarpe apie lietuvių kolegiją Prahoje ir apie žemininkus pagal senąją lietuvių teisę. Išleido Vilniuje 2-jų tomų dokumentų rinkinį „Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta" (1847—1851). Parašė atsiminimus, kuriuos 1907 m. Krokuvoje paskelbė J. Tretiakas.

10. Triumviratu nuo Kražantės M. Akelaitis vadino tris žymiuosius lietuvius (M. Valančių, S. Daukantą, L. Ivinskį), gyvenusius Žemaitijoje, per kurią pro Kražius teka Kražantės upė.

11. Visuomenės sutarties teorija reiškė pažiūras į valstybės kilmę. XVII—XVIII a. ja plačiai naudojosi buržuazijos ideologai, kovodami prieš feodalinę absoliutinę monarchiją. Jie rėmėsi įgimtosios teisės mokyklos teiginiais apie žmonių lygybę. Šios teorijos ir mokyklos atstovai tvirtino, kad valstybę sukūrė žmonės, o ne dievas, ir kad ji yra žmonių tarpusavio susitarimo reikalas. Pagal visuomenės sutartį žmonės negalėjo visai atsisakyti nuo savo natūralios laisvės ir įgimtų teisių; jas atėmė iš žmonių valstybių despotai. Remiantis tokiomis pažiūromis, buvo reikalaujama feodalinių privilegijų panaikinimo. Carinėje Rusijoje tokios pažiūros buvo laikomos priešvalstybinėmis, todėl M. Akelaitis rado reikalą priminti, kad šios pažiūros Lietuvos liaudžiai nebus skelbiamos.

12. Čia A. Janulaitis greičiausiai turi galvoje Vaclovo Biržiškos straipsnį „Iš vysk. M. Valančiaus veiklos", atspausdintą „Mūsų senovėje" (t. II, Nr. 3(8), Kaunas, 1938), kur polemizuojama su M. Valančiaus biografais — A. Alekna ir J. Stakausku. Jiems prikišamas neobjektyvumas, faktų atrinkimas iš anksto paimtam teiginiui paremti.

13. Lituanistikoje žinomi du Kontrimai. Kazimieras Kontrimas (1776—1836) — bibliotekininkas, publicistas, laikraščių redaktorius. Jis dirbo Vilniaus universiteto bibliotekoje, o 1808—1814 m. buvo to paties universiteto sekretoriumi ir istoriografu. 1822 m. buvo sudaręs lietuvių kalbos katedros universitete steigimo projektą. 1825 m. pašalintas iš universiteto, gyveno iš atsitiktinių uždarbių. Dalyvavo 1830—1831 m. sukilime. Ar jis susirašinėjo su Oginskiu, žinių nėra. Nemažas tarp jų amžiaus skirtumas. Feliksas Kontrimas dvarininkas, turėjęs Tučių dvarą netoli Viekšnių. Jis buvo Simono Daukanto gerbėjas ir rėmėjas. Dalyvavo 1863 m. sukilime, 1874 m. mirė Šiaulių kalėjime. Jo dvaras buvo konfiskuotas ir atiduotas caro valdininkui Sisojevui. Su šiuo Kontrimu Oginskis galėjo kalbėtis dėl lietuvių spaudos, nes buvo bendraamžiai ir, galima sakyti, kaimynai.

14. Dėl knygelės „Jonas Chodzko-Jonas Iszmisloczius kromininkas. Pirmu kartu isz Lenkiszka in Lietuviszka kalbą perstatitas per Juozupą Rupeiką... o dabar isz naujo perweizdetas ir spaustuvien paduotas per Jurą Warnelį" (Vilniuje), 1860 m., 173 p. yra skirtingų nuomonių. Daugumas manė, kad tai M. Akelaičio atliktas Rupeikos vertimo perdirbinys. V. Biržiška „Aleksandryne" (t. III, p. 364) rašo: „Tačiau tai yra Rainoldo Tizenhauzo savarankiškai, tik anuo sekant, lenkiškai parašytas darbas, kurį į lietuvių kalbą išvertė ne Akelaitis, bet gydytojas K. Michnevičius-Mikėnas".

15. M. Akelaitis 1863 m. sukilimą vadino lenkų sukilimu arba net lenkų karu, todėl jam net Lietuvos sukilę valstiečiai yra lenkai. Lietuvių

sukilėlių vadai Bitis (Bitė) ir Puidokas jam „lenkų vaisko" vyresnieji. M. Akelaitis gerai žinojo, kad buvo nemaža lenkų tautybės feodalinių didikų, kurie stojo prieš sukilimą ir rėmė caro valdžios priemones, ir vis dėlto tapatino sukilėlius su lenkais, tarsi kiekvienas lenkas savaime būtų buvęs sukilėliu.

Rašydamas apie Kauno gubernijos sukilėlius, M. Akelaitis tais pačiais politiniais tikslais nevengė perdėjimų. Tuo metu, kada M. Akelaitis ruošė spaudai savo laikraštėlį, Kauno gubernijoje, kaip ir kitose Lietuvos dalyse, sukilimas jau ėjo prie pabaigos. Augustavo gubernijos valstiečius jis drąsino tuo, kad kitur sukilėlių laimėjimai esą didesni, nors iš tikrųjų didesni jie nebuvo.

16. Kongresine Lietuva buvo vadinama Užnemunė, kuri 1795 m. per paskutinį Lietuvos ir Lenkijos padalijimą buvo priskirta Prūsijai, o nuo 1807 m.— Varšuvos hercogystei. 1815 metais Vienos kongreso nutarimu Rusijos imperijos sudėtyje buvo sudaryta Lenkijos karalystė, prie kurios buvo priskirta ir lietuviškoji Užnemunė. Į Lenkijos karalystę neįėjo lenkiškos žemės, atitekusios Prūsijai, todėl Vienos kongreso nutarimu sudaryta Lenkijos karalystė, netapatinant su visomis lenkiškomis žemėmis, buvo vadinama kongresine Lenkija. Analogiškai lietuviškos žemės, priskirtos Lenkijos karalystei, buvo vadinamos kongresine Lietuva.

17. Po 1863 m. sukilimo pažangesni Lietuvos emigrantai kartu su lenkais priklausė vienai draugijai — Lenkų tautinei sąjungai (Związek Narodowy Polski). Ilgainiui lietuviai sudarė atskirą grupę, kuri nuo 1886 m. M. Akelaičio iniciatyva susiorganizavo į „Želmens" ratelį. 1896 m. „Želmuo" atsiskyrė nuo lenkų, kaip savarankiška „Paryžiaus lietuvių draugystė". Draugijos tikslas buvo „suvienyti bendram darbui išblaškytus Prancūzijoje lietuvius, kad jie išsaugotų gimtąją kalbą ir visuomenę". Dėl šios draugijos statuto atspausdinimo A. Janulaitis apsiriko. Statutas atspausdintas atskira knygele: „Atsiliepimas lietuviškos draugystės **Želmuo** Paryžiuje", Tilžė, 1902 m. Plačiau apie šią draugiją žr. V. Abramavičius, Paryžiaus lietuvių draugija „Želmuo" ir jos biblioteka, „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", III, Vilnius, 1964.

A. Tyla:

PASTABOS DĖL M. AKELAIČIO KŪRYBINIO PALIKIMO

M. Akelaičio archyvinis palikimas buvo pradėtas skelbti XIX a. pabaigoje, o pirmoji jo rankraštinių ir spausdintų darbų bibliografija sudaryta šio amžiaus viduryje. Tačiau ir po to dar daug kas liko neišaiškinta.

Iki šiol tebėra kai kurių neaiškumų dėl dviejų M. Akelaičio darbų, A. Janulaičio vadinamų atsišaukimais,—„Pasaka Senelio“ ir „Gromata Wylniaus Senelio“, kurie 1861 m. buvo nuvežti į Klaipėdą spausdinti. A. Janulaitis tvirtino, kad jie nebuvo išspausdinti. Tačiau V. Biržiška mini juos kaip spausdinius, 1861 m. išleistus Klaipėdoje [1], nors anksčiau šiuos M. Akelaičio kūrinius apibūdino kaip rankraščius [2]. D. Fainhauzas taip pat tvirtina, kad „Pasaka Senelio“ buvusi atspausdinta [3]. Z. Talvirskaja, vadindama šiuos rankraščius agitacinėmis brošiūromis, pažymi, kad jos nebuvo išspausdintos [4]. Iš tikrųjų, „Pasaka Senelio“ ir „Gromata Wylniaus Senelio“ nebuvo išspausdinti, nors yra išversti į dvi kalbas: pirmiausia į vokiečių [5], o paskui iš vokiečių į rusų k.[6] Mums belieka išaiškinti, kodėl gi šie rankraščiai nebuvo išspausdinti ir kokiu būdu jų originalai pateko į Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos bylas?

B. Bucevičius su M. Akelaičio rankraščiais Klaipėdoje buvo 1861 m. balandžio 4(16)—6(18) d. Kaip vėliau Rusijos žandarams Gargžduose

---

[1] V. Biržiška, Aleksandrynas, t. III, p. 364.

[2] V. Biržiška, Lietuvių bibliografija, d. II, Kaunas, 1926, p. 281.

[3] D. Fajnhauz, Prasa konspiracyjna powstania styczniowego na Litwie i Białorusi (1861—1864).—„Rocznik Białostocki“, t. IV, Białystok, 1963, p. 61.

[4] З. Тальвирская, Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50-х начале 60-х годов и подпольная литература.— «Революционная Россия и революционная Польша», Москва, 1967, p. 35.

[5] Vertimas žr. CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. II, l. 30—33.

[6] Vertimas iš vokiečių k. Ten pat, l. 19—24.

papasakojo spaustuvininkas Horchas[7], pirmąją dieną Bucevičius užsakė nelemtingą, jį išdavusią vizitinę kortelę. Sekančią dieną jis atėjo atsiimti vizitinių kortelių ir atnešė Akelaičio rankraščius. Susitarė, kad Bucevičius atsiims spausdinius po 14 dienų. Paliktoje pas Horchą Bucevičiaus vizitinėje kortelėje buvo užrašyta 1861 m. balandžio 29 d.[8] Tą dieną Bucevičius atvyko pas Horchą ir pasiteiravo, ar gatavi 10 000 egz. atsišaukimų. Spaustuvininkas paaiškino jam, kad negalėjo išspausdinti, nes trūko medžiagos. Bucevičius pažadėjo vėl atvykti ir pats paimti tuos spausdinius.

Tuo metu įsikišo Klaipėdos policija, kuri atėmė iš Horcho Akelaičio rankraščius[9], išvertė juos į vokiečių kalbą ir supažindino su jų turiniu Rusijos konsulą Klaipėdoje Trentovijų. Pastarasis abu atsišaukimus pripažino labai kurstytojiškais ir, kaip pats rašė, „prikalbėjo vietos policiją uždrausti juos spausdinti...“[10] Spaustuvėje pradėtas atsišaukimų rinkimas buvo sustabdytas, Horchas įpareigotas pranešti policijai, kai tik atvyks užsakovas atsiimti.

Horchui rankraščiai buvo atiduoti, kai jis kartu su savo padėjėju R. Meisneriu 1861 m. liepos 15 d. buvo atgabenti į Gargždus akistaton su Bucevičiumi ir kitais. Jis juos, dalyvaujant žandarų korpuso gen. Kochui ir kitiems caro valdžios atstovams, grąžino Bucevičiui. Bucevičius jų neprisipažino. Atsišaukimus paėmė Kochas ir persiuntė generalgubernatoriui Nazimovui[11]. Ryšium su tuo generalgubernatoriaus kanceliarijoje buvo užvestos dvi bylos: «Дело по рапорту Россиенского комиссара по пограничным делам с Пруссиею о 10/т. экземпляров писем на Литовском языке возмутительного содержания (1861.V.25—1870.I.15, 222 lapai) ir «Дело о заказе студентом Буцевичем в Мемеле 10/т. экземпляров возмутительных писем» (1861.VII.29—1874.I.9., 232 lapai). Jose ir sukaupta medžiaga apie Akelaitį. O ten esančius atsišaukimus pirmas paskelbė A. Janulaitis[12]. Šių atsišaukimų buvo padarytos dvi ko-

———

[7] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. II, l. 56—58

[8] Ten pat, l. 4.

[9] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. II, l. 27 (Trentovijaus 1861.V.20 (VI.1) raštas Rusijos pasienio su Prūsija reikalams komisarui Kochui I).

[10] Ten pat.

[11] „Gromata Wylniaus Senelio“ originalas yra CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. II, l. 5—10; „Pasaka Senelio“— l. 10—18.

[12] A. Janulaitis, Spausdintieji ir nespausdintieji 1863—64 m. sukilimo raštai.— „Karo Archyvas“, t. 1, Kaunas, 1925, p. 208—222.

pijos, pasilikusios archyvuose [13]. Kiti autoriai spėja, kad vienas iš tų atsišaukimų buvęs ir Kraševskio bibliotekoje [14].

Z. Talvirskaja atliko tekstologinį „Pasaka Senelio“ tyrinėjimą, lygindama ją su tuo pačiu metu Baltarusijoje platintu spausdiniu „Hutorka staraho Dzieda“. Autorė daro išvadą, kad nei M. Akelaičio „Pasaka Senelio“, nei „Hutorka“ nėra visai autentiški kūriniai, o esą greičiausiai kažkokio trečio teksto, greičiausiai lenkų kalba, vertimai. Jų principiniai skirtumai atsiradę dėl vertėjų skirtingų idėjinių įsitikinimų [15].

M. Akelaitis neužsimena, ko jis konkrečiai siekė, norėdamas išplatinti du savo kūrinius, turinčius ryškų antivyriausybinį pobūdį. Šiuo atžvilgiu įdomūs yra iki šiol nepanaudoti B. Bucevičiaus ir jo draugo, su kuriuo drauge vyko į Klaipėdą, A. Montvilos prisipažinimai Vilniaus politinių bylų tardymo komisijoje. Bucevičius aiškino, kad jis, išklausęs abu paties Akelaičio skaitomus kūrinius, paklausęs autoriaus kokiam tikslui jis juos parašęs. M. Akelaitis atsakęs, „kad jie bendralaikiai su buvusiais įvykiais, todėl gerai būtų juos išplatinti žmonėms“ [16]. Į Bucevičiaus pastabą, kad žmonės rankraščio nemokės skaityti, o tuo pačiu kūriniai nepasieks ir savo tikslo, Akelaitis atsakęs, kad gerai būtų juos išspausdinti užsienyje.

A. Montvila parodė, kad kai jis Klaipėdoje paklausęs B. Bucevičiaus, kam tie atsišaukimai skirti, pastarasis atsakęs, jog žemaičiams, kad prisimintų praeitį ir papročius [17].

Vertas dėmesio ir tas faktas, kad Akelaitis rankraščių iš karto neatidavė Bucevičiui Vilniuje. Bucevičius tardymo metu nurodė, kad Akelaitis sakęs, dar taisysiąs. Po kiek laiko jis išvyko į Kauną, matyt, pasitarti. Paskui išvyko į Kauną ir Bucevičius. Sekančią dieną pas jį atėjęs Akelaitis ir įteikė jam rankraščius.

Literatūroje vis dar painiojama abiejų atsišaukimų žanras. Dokumentų publikacijoje „Revoliucinis pakilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1861—1862 m.“ (p. 86) ir „Mažojoje lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje“ (t. I, p. 30) abu atsišaukimai pavadinti eiliuotais, nors „Gromata Wylniaus

---

[13] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. I, l. 5—18; TSRS Centrinis valstybinis Spalio revoliucijos archyvas, f. 109-u, 1 eksp., 1861 m., b. 165, l. 91—104.

[14] V. Biržiška, Lietuvių bibliografija, d. II, p. 281; D. Fajnhauz, Prasa konspiracyjna.., p. 61.

[15] З. Тальвирская, Некоторые вопросы общественного движения.., p. 40, 56—60.

[16] Revoliucinis pakilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1861—1862 m., M., 1964, p. 26.

[17] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. II, l. 180.

Senelio“ parašyta proza. Lietuvių literatūros istorijoje minimas tik vienas iš šių atsišaukimų —„Pasaka Senelio“ [18].

M. Akelaitis pirmasis išvertė į lenkų k. Donelaičio „Metus“ [19]. Dėl šio darbo yra nesutarimų ar netikslumų, kuriuos šia proga verta patikslinti. V. Biržiška manė, kad M. Akelaitis 1861 m. šį vertimą kartu su „Pasaka Senelio“ ir „Gromata Wylniaus Senelio“ siuntė į Klaipėdą spausdinti, „bet šis kartu su jais pateko į rusų policijos rankas“ [20]. Jį, matyt, suklaidino A. Milovidovas, kuris tiesiog sutapatino „Metus“ su Akelaičio atsišaukimais [21].

M. Brenšteinas tvirtino, kad vertimas buvęs išspausdintas 1860 m.: anksčiau įrodinėjo, kad laikraštyje „Gazeta Polska“ [22], vėliau —„Gazeta Codzienna“ [23].

M. Akelaičio atliktas „Metų Laikų“ vertimas yra išlikęs Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos byloje [24]. Šiuo metu tai vienintelis vertimo egzempliorius, nes, kaip pastebi V. Žukas, antrasis egzempliorius, kurį M. Akelaitis buvo nusiuntęs J. Kraševskiui, greičiausiai prieš antrąjį pasaulinį karą kartu su J. Kraševskio asmenine biblioteka pateko į Nacionalinę biblioteką Varšuvoje ir vokiškųjų okupantų buvo sunaikintas [25]. V. Žukas taip pat patikrino M. Brenšteino teiginį apie M. Akelaičio vertimo išspausdinimą J. Kraševskio redaguotame laikraštyje „Gazeta Codzienna“ ir nustatė, kad „Metų“ vertimas ten nebuvo išspausdintas. Vertimo išspausdinimo klausimas po to dar buvo iškilęs du kartus: 1865 ir 1869 m.

Išlikusį „Metų“ vertimo rankraštį 1861 m. gruodžio 8 d. žandaras paėmė kratos metu pas taikos tarpininką Kudrevičių Surviliškyje drauge su kitais M. Akelaičio rankraščiais ir knygomis. Paskui jis buvo atsiųstas į generalgubernatoriaus kanceliariją. Taigi mintis apie tai, kad jis buvo pasiųstas į Klaipėdą spausdinti, pasirodo neteisinga. Tai, be to, dar patvirtina ir 1861 m. kovo 16 d. Peterburgo cenzūros komiteto cenzoriaus

---

18 Lietuvių literatūros istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 504.

19 E. Lebedienė, Kristijono Donelaičio bibliografija, Vilnius, 1964, p. 85.

20 V. Biržiška, Aleksandrynas, t. III, p. 364.

21 Архивные материалы Муравьевского музея, ч. I, Вильна, 1913, p. 6.

22 M. Brensztejn, Dwa listy Mikołaja Akielewicza.—„Kwartalnik Litewski“, 1911 m., t. 5, p. 130.

23 M. Brensztejn, Akielewicz Mikołaj.— Polski słownik biograficzny, t. I, Kraków, 1935, p. 36—37.

24 CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. I, l. 145—198.

25 V. Žukas, J. Kraševskis ir K. Donelaičio raštai.—„Literatūra ir menas“, 1964, Nr. 14.

P. Dubrovskio ant „Metų Laikų“ vertimo titulinio lapo uždėta rezoliucija: „Cenzūros komitetas leido šį rankraštį spausdinti“. Kaip žinome, tų metų kovo 14 ar 15 d. į Vilnių atvyko B. Bucevičius ir per savaitę susitiko su Akelaičiu bei susitarė dėl atsišaukimų išspausdinimo Klaipėdoje. Ar tuo metu Akelaitis jau buvo gavęs iš Peterburgo rankraštį su rezoliucija,— nežinia. O jei ir gavo, tai jam nebuvo reikalo cenzūros aprobuotą leidinį vežti spausdinti į Prūsiją.

Kartu tenka pažymėti, kad M. Akelaitis manė išleisti „Metus“ abiem kalbom — originalo ir lenkų — vienoje knygoje. Todėl rankraštyje paraleliai surašyti abu tekstai. Vertimas — proza. Be vertimo, autorius pridėjo: „Pratarmę“ („Przestroga“)[26], „Trumpas žinias apie autoriaus gyvenimą ir raštus“ („Krótko wiadomość o życiu i pismach autora“)[27] ir „Prierašus“ („Przypisy“)[28], kur paaiškina atskirus lietuviškus žodžius, daiktus (šiupinys, giltinė, krivulė ir kt.), įvykius (1709—1710 m. marą).

Kyla abejonių dėl tvirtinimo, kad M. Akelaitis „Metus“ išvertė Surviliškyje 1860 m.[29] Rankraštyje, kurį Akelaitis su dedikacija nusiuntė J. Kraševskiui, nurodyta, kad poema išversta 1860 m.[30] A. Janulaitis yra tos nuomonės, kad vertimas buvo tik užbaigtas Surviliškyje (p. 53). Iš šioje knygoje A. Janulaičio pateiktų duomenų nustatyti, kada Akelaitis persikėlė pas Kudrevičių, negalima. 1860 m. vasarą jis tebebuvo Vilniuje Oginskio namuose[31]. Pragyvenimo ir leidinių reikalais jis važinėjęs po Lietuvą. 1860 m. gruodžio mėn. jis buvo Marijampolėje[32]. Kaip nurodo V. Armonas, 1860 metais vienintelį sykį mokslo reikalais Lietuvoje lankėsi O. Kolbergas[33]. V. Armono nuomone, jis Užnemunėje aplankė Marijampolę, Gižus, Dubėnus, Alvitą, Keturvalakius, Bartininkus, Liudvinavą, Gulbiniškius, Vinkšnupius, Jonavą, Kalvariją, Simną, Krokialaukį, Punską ir kitas

---

[26] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. I, l. 145.

[27] Ten pat, l. 146. Tai L. Rėzos „Metų“ leidimo įvado santrauka (E. L e b e d i e n ė, Kristijono Donelaičio bibliografija, p. 122—123).

[28] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. I, l. 197—198.

[29] E. L e b e d i e n ė, Kristijono Donelaičio bibliografija, p. 85. Apie tai, kad vertimas buvo atliktas Surviliškyje, rašoma ir „Lietuviškoje enciklopedijoje“, t. 1, Kaunas, 1939, p. 138.

[30] V. Ž u k a s, J. Kraševskis ir K. Donelaičio raštai.

[31] Gal būt, tai, kad jis gyveno Oginskio namuose, suklaidino Z. Talvirskają, kuri nurodo, jog 1860.II—IX Akelaitis gyvenęs pas I. Oginskį Rietave ir tik rugsėjo mėn. pervažiavęs į Vilnių bendradarbiauti „Kurjer Wileński“. (З. Т а л ь в и р с к а я, Некоторые вопросы общественного движения.., p. 30.)

[32] 1860.XII.23(11) d. M. Akelaitis iš Marijampolės parašė laišką I. Oginskiui. Žr. „Tauta ir Žodis“, kn. IV, p. 442.

[33] W. A r m o n, Zainteresowania O. Kolberga folklorem litewskim.—„Lud“, 1955, t. XLII, d. 1, Wroclaw, 1956, p. 432.

vietoves[34]. Todėl verta patikrinti, ar M. Akelaitis, būdamas Užnemunėje, jam netalkininkavo. Tų pačių metų pabaigoje M. Akelaitis jau buvo Vilniuje, nes XII.31 d. I. Oginskis jam laišką ten pasiuntė[35]. XII.31 d. jis drauge su kitais „Kurjer Wileński" bendradarbiais pasirašė ant atskiro A. Kirkoro litografuoto portreto[36]. 1861 m. kovo 16 d. „Metų Laikų" vertimas jau buvo patvirtintas Peterburgo cenzūros komitete. Taigi vertimas turėjo būti atliktas tada, kai M. Akelaitis gyveno Vilniuje, o ne Surviliškyje.

Atskirai tenka apsistoti ties M. Akelaičio biblioteka, sukaupta iki jo pirmosios emigracijos 1861 m. Apie jos lietuvišką literatūrą duomenų pateikė V. Žukas[37]. Tačiau šie duomenys nėra pilni, nes autorius naudojosi vien L. Uzienblos 1891 m. sudarytu M. Akelaičio bibliotekos lietuviškų knygų sąrašu.

Dėl Akelaičio bibliotekos yra dvi nuomonės. A. Janulaitis mano, kad Akelaitis pas Kudrevičių atsikraustė su visais savo rankraščiais ir knygomis. Tuo tarpu V. Biržiška rašo, kad, „dar prieš išsikeldamas iš Vilniaus, savo biblioteką ir rankraščius pavedęs savo bičiulio, Vilniaus lietuvių dailininko — Jono Zenkevičiaus globai"[38]. Tą patį tvirtina ir V. Žukas[39]. Abi nuomonės nėra tikslios. Iš tikrųjų, M. Akelaitis J. Zenkevičiui paliko tik dalį savo bibliotekos, o antrą pusę išsivežė į Surviliškes. 1861 m. gruodžio 8 d. žandaras Ščerbakovas, padaręs kratą pas Kudrevičių, paėmė Akelaičiui priklausiusias 97 knygas lietuvių, prancūzų, vokiečių, lenkų ir rusų kalbomis[40] ir 103 lapus rankraščių[41]. Sprendžiant pagal kratos metu sudarytą sąrašą[42], buvo paimtos ir Kauno apskrities ispravnikui perduotos žemiau nurodytos knygos.

---

[34] W. Armon, Zainteresowania O. Kolberga folklorem litewskim.—„Lud", 1955, t. XLII, d. 1, Wrocław, 1956, p. 432.

[35] „Tauta ir Žodis", kn. IV, p. 442.

[36] M. Brensztejn, Adam-Honory Kirkor, wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie, Wilno, 1930, p. 43.

[37] V. Žukas, M. Akelaičio biblioteka.— Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas. Mokslinės bibliotekos metraštis 1958—1959, Vilnius, 1961, p. 249—253.

[38] V. Biržiška, Aleksandrynas, t. III, p. 361.

[39] V. Žukas, M. Akelaičio biblioteka, p. 249.

[40] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. I, l. 112—113. (Опись книгам, оставшимся после некоего Николая Акелевича и отданным в сохранение Ковенскому земскому исправнику.)

[41] А. Белецкий, Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева, Вильна, 1906, p. 222.

[42] Sąrašo sudarytojas, nemokėdamas kitų kalbų, iškraipė knygų pavadinimus, kurių dėl eilės priežasčių netaisėme.

Mikalojaus Akelaičio paliktų pas Kudrevičių
ir žandaro perduotų Kauno ispravnikui knygų sąrašas

	Knygos pavadinimas	Knygų skaičius
Lietuvių k.	1. Zemajtiu Wiskupiste, aprasze K. Motiejus Wolonczewski	2
	2. Daynas Zemayczіu, surinktos yr yszdutos par Simona Stanewicze	1
	3. Wajkams Zemaitiu yr Lietuwos	1
Prancūzų k.	4. Traité élémentaire d'économie politique par Beaulieu	1
	5. Précis élémentaire d'économie politique par Blanoui	1
	6. Leçons de philosophie Moral par M. Noel	1
	7. Études de philosophie Moral par M. Baudriliard	2
	8. Oeuvres complètes d. Frederik Bastiat	5
	9. Études Administratives par Vioien	2
	10. Histoire de l'économie politique par Blanoui	2
	11. Richesse de nations par Adam Smith	3
	12. Nouveau traité d'économie politique par M. Villiaumé	2
	13. Reportoire Général d'économie politique	1
	14. Dictionaire de l'économie politique	2
	15. Dictionaire Français-Polonais	1
Vokiečių k.	16. Lehrbuch der Logik (Trummer)	1
	17. Rotschilds Taschenbuch für Kaufleute	1
	18. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung	1
	19. Reinischere Muscumfies Filologie	1
	20. Grosse Bibliothek der Deutschen Klassiker	9
Lenkų k.	21. Gospodarstwo Narodowe stosowane do praktyki	1
	22. Zbiór rozpraw o przedmiotach prawa Polskiego przez Bandtke	1
	23. Katechizm czyli prosta Nauka, jakim sposobem tworzą się, padzielają i konsumują bogatctwa w towarzystwie	1
	24. Zasady Ekonomij politicznej 26 lutego 1860 roku wydana w Petersburgu	2
	25. Historyia prawodawstw Słowiańskich przez Maciejowskiego	4

26. Zarysy dziejów Literatury Polskiej 1
27. O Rachunkowości Kupieckiej 3
28. Kupiec 1
29. Leśnictwo Polskie 2
30. O związku Moralności z Ekonomyą Polityczną 1
31. Starożytna Polska przez Michała Balińskiego 1
32. Wykład prawa handlowego Szymanowskiego 1
33. Juryzdykcya Patrionalna w Polsce 1
34. Wspomnienie o życiu i pismach ks. Karola Antoniewicza 1
35. Litość w stosunku do Cywilizacyi 1
36. Enciklopedia kupiecka Fridhubera 1
37. Zasady Gospodarstwa Społecznego 1
38. Zasady Ekonomij Politycznej Józefa Gasnicz 2
39. Kwestyie językowe przez Glosofila 1
40. Zarysy Ekonomij Politycznej zgodne z Religiją Chrześciańską 1
41. Odwiedziny u Józefa Lompy 1
42. O Aktach Stanu Cywilnego przez Wyczechowskiego 1
43. Ekonomija Polityczna w stęp organizacyi pracy 1
44. Dumania nad najwyższemi zagadnieniami człowieka 2

Lenkų k. 45. Rys dziejów piśmiennictwa Polskiego 1
46. Prawo natury priwatne 1
47. Przeszłość i teraźniejszość ortografij polskiej 2
48. Pożytki dla prawadzących ochrany 1
49. Hystoryia Sw. i katechizm dla dzieci 1
50. Prawo Natury Rządowe 1
51. Prawo Narodowe i Naturalne 1
52. Chrzciny u Wójta 1
53. Wiązanka dla młodzieży 1
54. Historyia Kommunizmu 1
55. Przewodnik Moralności Ekonomij Politycznej 1
56. Nauka prawa przyrodzonego 1
57. Uwaga nad pytaniami, czy wielkie lub też małe własności Ziemskie dla ogólnego dobra są użyteczne 1
58. Państwo odosobnione w stosunku do rolnictwa i Ekonomjij społecznej 1

	59. Modlitwa poranna Panka z Bielca	2
	60. Mowa z okazyi założenia Synagogi w Warszawie	1
	61. Ustawa Konstytucyina Królewstwa Polskiego	1
	62. Tablice Synochronistyczne	1
	63. Kalendarz Warszawski (Ungra)	1
Rusų k.	64. Словарь Российско-Польский	1
	65. Сравнительный взгляд на английский, французский уголовный процессы	1
	66. Главное общество Российских железных дорог	1

Iš lietuviškų knygų tik viena — S. Stanevičiaus „Dainos Žemaičių" minimos ir V. Žuko paskelbtame Akelaičio bibliotekos lietuviškos literatūros sąraše. M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystės" tame sąraše nėra. Visų M. Akelaičio turėtų lietuviškų knygų sąrašas, atrodo jo paties sudarytas, yra jo rankraščių fonde, Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Jame pažymėtos 37 knygos. Apskritai pati literatūra rodo, kokiais klausimais M. Akelaitis domėjosi.

Kiek keistoka, kad šioje bibliotekoje nėra nė vieno paties Akelaičio leidinio, kai tuo tarpu „Želmens" draugijos Paryžiuje bibliotekoje jo knygų buvo [1]. Kaip jos ten atsirado: ar pats Akelaitis pirmąsyk emigruodamas nusivežė, ar kas paaukojo — nežinia.

Pas Kudrevičių žandaro surasti Akelaičio rankraščiai atsidūrė Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos byloje. Be jau minėto „Metų" vertimo, tarp tų rankraščių buvo ir iki šiol nežinomo Akelaičio iš prancūzų į lenkų k. vertimo rankraštis „Poszukiwania Nad naturą i przyczynami Bogactwa Narodów przez Adama Smitha. Tłumaczenie z francuzkiego przez Chłopa z p-tu Marijampolskiego... Tom pierwszy" (32 p.)[2]. Tarp šių rankraščių tebuvo rastas vienas Akelaičio nežinomam asmeniui rašytas laiškas [3]. A. Janulaitis mano, kad J. Kraševskio, V. Korotinskio ir kt. asmenų laiškus (rašytus iki 1861 m.) Akelaitis bus sunaikinęs.

Akelaičio laiškus M. Valančiui (3), A. Kirkorui (15), I. Oginskiui (5), Tiškevičiui (1) paskelbė A. Janulaitis „Tautoje ir Žodyje" (kn. III, IV). Vienas M. Akelaičio laiškas M. Balinskiui yra Vilniaus universiteto bib-

---

[1] V. Abramavičius, Paryžiaus lietuvių draugija „Želmuo" ir jos biblioteka.— Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, t. III, Vilnius, 1964, p. 154.

[2] CVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 16, d. I, l. 114—130. Šio vertimo originalas minimas M. Akelaičio bibliotekos sąraše.

[3] Žr. „Tauta ir Žodis", kn. III, p. 319.

liotekos rankraščių skyriaus M. Balinskio fonde. V. Žukas[4] Krokuvos universiteto bibliotekoje (Biblioteka Jagiellońska) surado 16 M. Akelaičio laiškų J. Kraševskiui, rašytų 1858—1861 m. ir 1864—1882 m.[5] A. Janulaitis taip pat naudojosi Akelaičio rašytais J. Kraševskio laiškais, bet nenurodo iš kur juos ėmė.

Be to, V. Žukas Varšuvoje Nacionalinės bibliotekos rankraščių skyriuje surado M. Akelaičio iš Paryžiaus (1872—1887 m.) rašytus laiškus V. Korotinskiui (31), „Gazeta Warszawska" leidėjui S. Lešnovskiui (21) ir, spėjama, A. Medekšai (1)[6]. Ten pat yra Akelaičio rankraščių rinkiniai[7]. V. Armonas, o paskui ir V. Žukas nurodė M. Akelaičio rankraščius, kurie irgi neįtraukti į V. Biržiškos sudarytą bibliografiją, esančius Lenkų kraštotyros draugijos archyvo (Vroclave) O. Kolbergo fonde[8]. Nemažai M. Akelaičio rankraščių, daugiausia leksikografijos klausimais, yra Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštyne[9].

Keletas mums žinomų Akelaičio atspausdintų darbų irgi neįtraukta į bibliografiją. J. Boreiša teigia, kad Akelaitis 1869 m. laikraštyje „Niepodległość" paskelbė Lenkų tautinio banko projektą[10]. Gyvendamas Paryžiuje Akelaitis parašė lenkų k. plačią prancūzų literatūros apžvalgą, kurią išspausdino J. Javorskio iliustruotame kalendoriuje[11].

---

[4] V. Žukas, Lietuviški ir su Lietuva susiję rankraščiai Lenkijos bibliotekose.— Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas. Mokslinės bibliotekos metraštis 1958—1959, p. 217—246.

[5] Biblioteka Jagiellońska, Sign. 6460 IV, K. 428—451; Sign. 6485, K. 233; 235—244.

[6] V. Žukas, Lietuviški ir su Lietuva susiję rankraščiai.., p. 218—219. Laiškai yra: Biblioteka Narodowa, Sign. Rsp. 7300.

[7] V. Žukas, Lietuviški ir su Lietuva susiję rankraščiai.., p. 244—245. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Sign. Rsp. 7301; Rsp. Nr. IV 6017.

[8] W. Armon, Zainteresowania O. Kolberga.., p. 435—436; V. Žukas, Lietuviški ir su Lietuva susiję rankraščiai.., p. 244—245.

[9] Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštynas, F 1—2, l. 1.

[10] J. Borejsza, Emigracja Polska po powstaniu styczniowym, Warszawa, 1866, p. 233.

[11] M. Akielewicz, Literatura francuzka.— Jana Jaworskiego Kalendarz illustrowany na r. 1877, Warszawa, 1877, p. 43—48.

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
А. ЯНУЛАЙТИС: МИКАЛОЮС АКЕЛАЙТИС
ВИЛЬНЮС — МИНТИС — 1969
ACTA HISTORICA LITUANICA III

А. Янулайтис

МИКАЛОЮС АКЕЛАЙТИС

Ю. Юргинис:

Резюме

Микалоюс Акелайтис (Акелевич, 1829—1887) — литовский ученый, писатель и политический деятель — давно привлекал внимание исследователей. Его имя упоминается в истории литовской литературы и в монографиях, посвященных восстанию 1863 года и развитию общественной мысли Литвы. Его биографией заинтересовался профессор, академик Академии наук Литовской ССР (1941) Аугустинас Янулайтис (1878—1950). В 1920 г. он опубликовал очерк биографии М. Акелайтиса, в 1925—1926 гг.— его письма и воззвания. Однако он не довольствовался этим и продолжал собирать материал о его жизни и деятельности. А. Янулайтис хотел дать не только научную биографию крестьянина-интеллигента, но и оценку его научной, литературной и политической деятельности. Болезнь и смерть помешали ему довести работу до конца. Осталась законченной только биография, которая отнюдь не является совершенно полной. Несмотря на то, что автору удалось найти во Франции детей М. Акелайтиса и получить от них некоторые сведения, период эмиграции остался слабо освещенным. Хронологические пробелы имеются и в других периодах его жизни.

Несмотря на упомянутые недостатки, биография, написанная А. Янулайтисом, является ценным вкладом в историографию Литвы, Белоруссии и Польши, так как М. Акелайтис тесно сотрудничал с деятелями культуры других национальностей.

М. Акелайтис происходил из той части Литвы, которая решением Венского конгресса (1815) была присоединена к Королевству Польскому. Его отец Адомас участвовал в восстании 1830—1831 гг., попал в плен, был сослан царскими властями в Сибирь и там умер. Благодаря заботе матери и близких родственников Акелайтис стал учеником Мариямпольской (ныне г. Капсукас) прогимназии, где проявил исключительные способности к языкознанию. Теперь ему нетрудно было получить работу у местных помещиков в качестве домашнего учителя. Он учил детей и занимался самообразованием. Приблизительно в 1850 г. он переселился в Варшаву, где работал учителем и продолжал самостоятельно учиться. Там же он начал сотрудничать в польских газетах.

В польских интеллектуальных кругах того времени проявлялся повышенный интерес к литовскому языку и фольклору. Акелайтис был знатоком литовского языка, литературы и народного творчества. Оказывая услуги ученым, он включился в собирание фольклорного материала, перевел на польский язык «Времена года» Кристионаса Донелайтиса (1714—1780) и пришел к выводу, что литературу на литовском языке следует издавать массовым тиражом и распространять среди крестьян. Такая идея, конечно, не была новой. Книги на литовском языке сочинял и издавал Симонас Даукантас (1793—1864), который в то время, будучи уже стариком, жил в Свирлаукис (на территории Латвии) у помещика П. Смуглевичюса. М. Акелайтис переселился в Свирлаукис, чтобы писать грамматику и словари литовского языка. Он неоднократно обращался за помощью к М. Балинскому (1794—1864) и И. Крашевскому (1812—1887), которые в своих произведениях на польском языке романтически изображали литовский народ в далеком его прошлом. Но они, особенно М. Балинский, сомневались в том, нужна ли литература на литовском языке, когда вполне достаточно книг и газет на польском языке.

М. Акелайтис обращался за материальной помощью к литовским помещикам, особенно к И. Огинскому, который помогал Лауринасу Ивинскису (1811—1881) издавать календари на литовском языке. М. Акелайтис публично в печати и в частных письмах уверял помещиков, что просвещение крестьян на родном языке принесет им только пользу, так как все издаваемые ими книги будут носить лишь религиозный или светский характер. И. Огинский и другие помещики дали ему деньги. Акелайтис переселился в Вильнюс и, сотрудничая с издателем А. Киркором (1818—1886), выпустил несколько книг просветительного характера, в том числе и буквари. Распространять эти издания было трудно по разным причинам; хотя книги и были распроданы, но израсходованные средства не вернулись. Помещики больше денег не дали, а И. Огинский объявил, что деньги он не пожертвовал, а лишь одолжил.

Акелайтис вел переговоры с епископом Жемайтии Мотеюсом Валанчюсом (1801—1875) об издании литовской газеты. Но царские власти не дали разрешения на выпуск, и газета не появилась в свет. М. Акелайтис должен был быть редактором этой газеты. После таких неудач он пытался получить место учителя, но ему было отказано властями из-за политической неблагонадежности.

В 1861 году М. Акелайтис начал заниматься политической деятельностью. Он написал на литовском языке два воззвания: одно — в стихах, другое — прозой, и отправил их в Клайпеду, которая тогда входила в Прусское королевство, для отпечатания типографским способом. Воззвания попали в руки типографа — царского шпиона. Помощники Акелайтиса, доставившие воззвания в Клайпеду, были задержаны, сам Акелайтис успел скрыться и по истечении некоторого времени эмигрировал в Париж. Там работал в польской библиотеке, много читал и писал.

Когда в 1863 году началось восстание, он вернулся в Литву и был назначен помощником комиссара повстанцев Августавской губернии. В 1864 г. начал издавать на литовском языке газету, в которой печатались сведения о ходе восстания. После подавления восстания эмигрировал в Пруссию и пытался поселиться в Инстенбурге, но полиция потребовала удалиться из города. Приютился он в деревне у крестьян-литовцев. Продолжал заниматься литературной деятельностью. Прусская полиция напала на его след, произвела обыск, забрала рукописи, а его самого посадила в тюрьму. Прокурор обвинил его в том, что он якобы собирается свергнуть монархический строй Пруссии. После 4-месячного заключения он предстал перед судом. Суд был открытым, в зале было много народа, преимущественно крестьяне. Во время чтения приговора Акелайтис скрылся в толпе, и крестьяне помогли ему бежать. И. Крашевский прислал из Дрездена ему деньги, и он вернулся в Париж.

Правое крыло польской эмиграции встретило его недоброжелательно. Ему было отказано в должности библиотекаря, которую он раньше, до восстания, занимал. Нашел он работу в конторе одного французского предпринимателя, женился на француженке, однако связей с родиной никогда не прерывал. В Париже он и скончался.

Живя в эмиграции, он сотрудничал в качестве постоянного корреспондента в польских газетах и за это получал скромный гонорар. Когда в США появились литовские газеты, он начал посылать им свои статьи, а когда в 1883 г. на территории Пруссии появилась литовская газета «Aušra» («Заря»), он сотрудничал в ней. В Париже по его инициативе было создано общество литовцев „Želmuo“ («Отпрыск»), которое просуществовало до начала XX века.

М. Акелайтис оставил большое количество рукописей. Из его произведений и научных исследований только незначительная часть была опубликована при его жизни. Посмертные издания не появлялись. Его рукописи очутились в библиотеках Польши и Франции. Часть погибла во время второй мировой войны.

В настоящем издании указывается, кем составлена библиография его опубликованных и неопубликованных трудов и насколько она полна. Уточнены и его биографические данные. Издание снабжено введением и пояснениями к тексту А. Янулайтиса.

Текст А. Янулайтиса издается в несколько сокращенном виде. Пропущены те места, которые непосредственно не связаны с биографией М. Акелайтиса и которые представляют собой популярное изложение широко известных событий, таких, как восстание 1830 года, состояние просвещения или основное течение восстания 1863 года. Так как сам А. Янулайтис писал об этих вопросах, даются ссылки на его книги и статьи.

В приложениях также указывается, какие архивные материалы, касающиеся М. Акелайтиса, опубликованы, где и какие неопубликованные материалы известны. Издание в первую очередь предназначено для научных работников — историков и филологов.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ